Bárka XXXIII. 2025/V.

Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat

TARTALOM

XII. IRODALMI HUMORFESZTIVÁL

3 **DARVASI LÁSZLÓ**
Humoros írók Gyulán — próza

7 **GARACZI LÁSZLÓ**
Miért nem írtam meg a szövegemet a Gyulai Humorfesztiválra? — próza

10 **KISS OTTÓ**
Születésnapom után — vers

15 **KOVÁCS DOMINIK–KOVÁCS VIKTOR**
Csirkevész — próza

18 **MAGYARY ÁGNES**
Utazás, pacal és egyéb állatságok — próza

20 **FEKETE VINCE**
Írta Székej Kocsárd versei — versek

25 **BALÁSSY FANNI**
Nászút — próza

28 **SZÉKELY CSABA**
120 éve született József Attila — versek, próza

31 **NAGY KOPPÁNY ZSOLT**
Telefont a gyermeknek — próza

33 **SARNYAI BENEDEK**
geppetto — próza

36 **GYŐREI ZSOLT–SCHLACHTOVSZKY CSABA**
A bitófán kacagó betyár, avagy Csiga Árpád balladája — vers

PAPÍRHAJÓ

42 **CSÍK MÓNIKA**
Meséből versbe, A bögretündér, A bögretündér sálja, Fenyőfáról a világ — versek

45 **SZABÓ IMOLA JULIANNA**
lettkeszavak — gyerektörténet

47 **ZÓLYA ANDREA CSILLA**
„mert a Háborúnak nem volt szíve” – *Romana Romanisin és Andrij Lesziv: A háború, amely megváltoztatta Rondót* — kritika

MŰHELY

49 **GYŐREI ZSOLT**
Magyar humoristák, 1919 – *Hatvanöt hónap* — tanulmány

57 **MIKLÓSSI SZABÓ ISTVÁN**
Szelíd óriások mosolygós-hűvös árnyékában – *120 éve született Rejtő Jenő* — esszépróza

63 **ZÓLYA ANDREA CSILLA**
Történetek a muklalabirintustól a kufliuniverzumon át a velocipéden haladó cilinderes úrig — tanulmány

*

67 **NAGY ZOPÁN**

Kor-Kör-Kép – Fotóművészeti kiállítás – MMA akadémikus művészek és köztestületi tagok csoportos tárlata — megnyitószöveg

69 **SZEMADÁM GYÖRGY**

Tömpe Emőke újabb kiállítása elé — megnyitószöveg

71 **BASICS BEATRIX**

Távoliak varázslata – Jankay Tibor és a törzsi művészet — megnyitószöveg

SZÍNHÁZ

KLASSZIKUSOK ÉS KORTÁRSAK – ŐSBEMUTATÓK A GYULAI VÁRSZÍNHÁZBAN

74 **MOLNÁR ESZTER**

„Zokog, de szolgálja népe szent javát" – *Kiss József: La Grange* — kritika

76 **ERDÉSZ ÁDÁM**

Láttuk a tündéri ragyogást – *Márai Sándor: Füves könyv – Az emberi utazás* — kritika

79 **GYÜRKY KATALIN**

Emberből lett uralkodó – *Kós Károly–Zalán Tibor: István, az országépítő* — kritika

FIGYELŐ

83 **MAJOR LÁSZLÓ**

„A legtöbb ember reménytelen eset" – *Rakovszky Zsuzsa: Vattacukor* — kritika

86 **MESTERHÁZY BALÁZS**

Zarándoklat és hipertrófia – *Győrffy Ákos: Watteau felhői* — kritika

89 **SOMI ÉVA**

„A véges lét könnyűsége" – *Mesterházy Balázs: A Mediterrán állandó* — kritika

92 **GRÓH GÁSPÁR**

Németh László felejtés? – *Füzi László: Fent s alant. Németh Lászlóról* — kritika

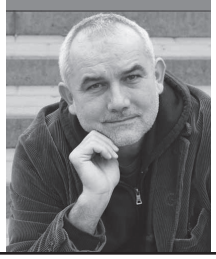

XII. IRODALMI HUMORFESZTIVÁL

Humoros írók Gyulán

Jó napot kívánok, nem mutatkozom be, a nevem igazán nem érdekes. Legyen elég annyi, hogy harminc esztendeje szervezek irodalmi humorfesztivált ebben a hangulatos kisvárosban. Ez háromszáztíz szerzőt jelent, nyolcan kétszer voltak, hárman háromszor, négyszer egy szerző, és még mindig nem sikerült egy szívből jövőt nevetnem.

Nem panasz kíván lenni.

Humorosnak lenni nehezebb, mint egy válópert kulturáltan levezetni.

Azért, volt itt, a várban jókedv is, nem tagadhatom. De amikor önök úgy hahotáznak, és tiszta erőből verik a combjukat, hogy a határ túlfelén azt hiszik, hogy Magyar Péter tart népgyűlést a Százéves cukrászda hűtőpultján állva, akkor én vért izzadva törölgetem a homlokomat, és minden erőmmel arra koncentrálok, hogy csak menjen le zökkenőmentesen az, ami éppen most vette kezdetét: egy újabb humorfesztivál.

Kérem, én minden előadáson konkrét életveszélyben vagyok. Bármelyik pillanatban beüthet a sztrók, a szívleállás, a pánikroham, egy végzetes hascsikarás. Régen, az átkosban a színházi előadásokon ott ült az orvos, a tűzoltó, a cenzor. A páholyban időzött a párttitkár, akit éjfélkor a fájrontozó műszak költögetett. Gondolják, a helyzet változott? Hát nem nagyon. Magam is minden egyes produkcióra meghívom a háziorvosomat, tiszteletjeggyel, és ha valaki paraszolvencia esetére gyanakodna, alaposan téved. Nem egészen fél órával ezelőtt, amikor az egyik mai föllépőnk azzal lépett hozzám, hogy nem azt a szöveget olvassa, amit elküldött, illetve semmiképpen sem akar az ikszedik lenni – most szándékosan nem mondom a sorszámát –, továbbá kér egy szúnyogirtást és egy mezőhegyesi nóniusz kancát a színpadra, én úgy pofon ütöttem, hogy a vár előtti bár pultjára zuhant, és levert egy Aperolt spritzet, egy gin-tonikot és egy literes forró csokit. Fogalmam sincsen, hogy került a pultra a forró csoki, ki akarta azt elfogyasztani. De ott volt. És azt hiszem, egy szép ünnepet, az édesanyák napját is szóba hoztam az ütés előtt. Én minden édesanyát tisztelek, de… szóval sajnálom, és bocsánatot kérek.

Amikor a végképp kimerült, kikészített, őrületbe kergetett szerkesztő pofozásra, rugdosásra, netán harapásra kényszerül, azt az irodalmon belüli erőszaknak nevezték el a magukra bántalmazott áldozatként tekintő írók. Na, igen. Amikor viszont ők állnak elő teljesíthetetlen, az utolsó utáni pillanatokban előadott követeléssel, amikor a sokadik határidő megszegését követik el, amikor olyan gyalázatost írnak, hogy mindenki sír, zokog, jajgat a nézőtéren – 12 éve egy nézőnk öngyilkos lett, azóta minden évben fölhív az özvegy, hogy jár neki a jogdíj – szóval, amikor ők állnak elő az igényeikkel, azt a művészi alkotómunka normális velejárójának tekintik. Pofonom hatására az írót újra kellett éleszteni, de a házidoktornőm – nekem Irénke – legott közbelépett. Ugye, Irénke? Kérlek, állj föl, tapsoljuk meg! (Taps, taps) Ezúton is köszönöm, hogy föltámasz-

tottad az írót, akit agyonvertem, eltemettem a várfal tövében, és a sírján ugráltam is. Majd pedig, Irénke, engem hoztál vissza az életbe, hogy ideállhassak, mert a gyönge pofon után magam is elvesztettem az eszméletemet. Tudják, amikor végső megoldásként a szerkesztő egy író ütlegelésébe kezd, az neki, a szerkesztőnek éppoly fájdalmas és drámai, mintha maga-magát bántalmazná. Irénke, maga a 2 életmentéssel már jóval az előadás előtt megdolgozott a tizenhárom szakmai jegyért, melyeket családtagjai és kedvenc betegei között osztottunk ki. Köszöntöm őket is, hogy eljöttek és nevetni fognak.

Továbbá megkérek minden tisztelt nézőt és föllépőt, hogy most már senki se kapjon szívrohamot, hőgutát, vesegörcsöt, ne hányjanak át az előttük lévő sorba, Irénkének – és a családjának is – jár az önfeledt kikapcsolódás.

Köszönöm szépen, folytatom.

Humornak nevezünk minden olyan emberi érzületet, ami másnak mulatságot okoz. A humorban teljesedik ki az ember elvetemültsége és esendősége. Humor és tragédia kézen fogva járnak. Amikor másokon nevetünk, az komédia. Amikor rajtunk nevetnek, tragédia. Amikor mindenki nevet – aki akaszt, és akit akasztanak –, az a tragikomédia. Elárulom továbbá, mi a remény. Hogy amikor senki sem nevet, az is lehet nagyon-nagyon humoros. Egyszer egy szerzőm végignevetgélte a saját fölolvasását. Érdekes szöveg volt, valóban. De csak ő nevetett. Gyulán olyan csönd nem volt, mint amikor ez a jó nevű, kiváló szerző fölolvasta, hogy margarint vett vaj helyett, és hogy milyen arcot vágott a felesége.

Nincsen magyar író, aki ne szeretne itt föllépni. Huszonöt éves praxisom alatt nem fordult elő, hogy a fölkérésemet tollforgató elhárította vagy negligálta volna. Mielőtt a fesztiválon részt vevő művészek névsorát összeállítom, legalább százötven önkéntes jelentkezővel számolhatok. A csúcs négyszázegy jelentkezés volt, egyszer még Kövér László házelnök is jelentkezett, de az sajnos félreértés volt, hiszen Kövér László, bár nem író, de azért nagyon humoros alkat. Az írók jönnek személyesen, zarándokolnak, hosszú leveleket írnak, igazán nagy írók a titkárukat szalajtják. Szoktak jelentkezni az írók anyukái, feleségei, az írónők férjei is. Ők fegyvernek látszó tárggyal, kasza, lapát, falfúró jelentik be a föllépési igényüket. Mármost itt, ezeken a deszkákon tizenketten adhatnak elő. Maximum tizenegyen. De tíz szereplő az ideális, kilencnek örülök a legjobban.

Hogy az előadók válogatott csapatába bejussanak, az írók minden leleményüket latba vetik, gyakran ismeretleneket bíznak meg és fizetnek le, csakhogy engem föltartsanak az utcán, leszólítsanak a boltban, a könyvtárban vagy a templom hűvösében, és föltegyék a kérdést: az az illető író idén szerepel-e a fesztiválon.

Egy ideje azt válaszolom: főhelyen!

Azt sem tudom, kiről van szó.

Magyarországon a legnépszerűbb foglalkozás a fodrász, műkörmös, aztán a fagylaltos, majd az informatikus, de az már nyugatra menekült a migránsok közé, és negyedik helyen van – néhány év alatt ötven helyet előre törve – az író. Maguk írnak? Alázatosan könyörgöm, ne. Az írókat lenézik, semmibe veszik, nem fizetik meg, nincs honorárium, nincsen az írókat is foglalkoztató filmgyártás, a színházi darabokat a rendezők, a dramaturgok és a színészek írják, mégis író akar lenni mindenki.

Tudják, hogy a békés megyei NAV egyik prominens osztályvezetőjének az unokahúga verseket ír?

A múlt héten fölhívott az osztályvezető. Föltett két érdekes kérdést a könyvelésünkkel kapcsolatban, majd megjegyezte, Klárika, az ő unokahúga, verseket ír.

Igen?

Igen, most is ír, éppen a fesztivál kinyomtatott elszámolási könyvelési tételei mellett. Nem gondoltam-e idén Klárikára?

Klárika jövőre lép föl, fogadják szeretettel.

Volt olyan író, aki egy tavaszi éjszakán, bőven éjfél után csörgött rám, bár rengeteg a teendője, mégis lopna magától némi időt, hogy részt vegyen az idei fesztiválon. Már a szövegét is megírta fejben, mire én pizsamában üldögélve azt válaszoltam, remek, nagyon tetszik, hogy hajnali háromkor jelentkezett, de gondolja meg, ő éppen a nyolcadik, mert az első éjszakai hívás fél egykor futott be, aztán még hat telefon jött.

És letettem, mert újra hívtak.

Beszámolnék Önöknek arról, hogy jártam néhány évvel ezelőtt. A föllépés előtti napon a tízből nyolc szerző lemondta. Az indokok között volt két gyomorrontás, három válás, egy háztartási baleset – a dugóhúzó átfúrta az író kézfejét –, egy szerencsejáték-függőség és egy nyomtalan eltűnés. Volt három fölolvasásra szánt, de gyakorlatilag olvashatatlan kéziratom, postán küldték őket, akkor még volt posta.

A föllépésre tíz meghívottból két fő érkezett meg.

Az egyik író olyan ittas volt, hogy két év múlva írta meg nekem a felesége, Péter végre kijózanodott. Újra írni és járni tanul, máris leírt egy vicces novellát, nem érdekel-e a következő fesztiválra. Érdekelt, természetesen. A másik megjelent írót nem ismertem. A Google sem tudta, kicsoda, akkor még nem volt AI, de szerintem ő is kapitulált volna az identitás-meghatározást illetően. Megkockáztatom, az ismeretlen író földönkívüli volt, az volt az írásának címe: Kacagnának-e a gyulaiak, ha elpusztítanám a Földet?

Voltak tehát kéziratai. A három humoros irodalmi szöveget kézzel írták. Mindegyik szöveget én olvastam föl, gyakorlatilag ugyanazt, vagyis fölléptem én, a földönkívüli, a részeg író.

Nem azért mondom, de nekem volt a legnagyobb sikerem.

Háromszor egymás után.

Egy fesztivál után megkeresett egy ismert megyei temetkezési vállalkozó. Volt szerencséje a humorfesztivál közönségében ülni, meg is figyelte, hogy ki sápadt, ki elesett, ki az elgyötört, kire lehet számítani a közeljövőben. De nem ez a lényeg, mert aztán arra tért rá váratlanul, nem adnám-e oda azt a harmadik fölolvasott szöveget, megjegyezte a címét, az általa celebrálandó temetéseken szeretné fölolvastatni, az a címe: *Bárki föltámadhat*.

*

Innen jut eszembe a történet.

Az öreg székely szerelmeskedik Bovarynéval.

Az öreg belead apait, anyait, de még a telihold is közelebb ereszkedik.

Amikor túl vannak a dolgon, Bovaryné megsimogatja a férfi viharvert arcát.

Te, Vince, mondd, hogy akarod, most sírjak vagy nevessek?

*

Szóltam már az igényekről.

Az egyik író azzal a kikötéssel vállalta a föllépést, hogy rajta nevessenek a legharsányabban. Mármint az írásán. Kérdeztem szelíden, mégis hogyan várja el, a nevetést vezényszóra előállítani nem lehet, de ő nagyképűen annyit válaszolt, hiányosak a történelmi ismereteim, mert lehet. Rákosin is mennyit nevettek. Kádáron. Most meg… igen. Csak annyit mond, Bilbao. Fapad. Szundi. Tessék. De ha már így áll a helyzet, van a föllépő fölszerelésében nevetőgép, ő azt minden vidám jellegű előadására magával hozza. Bekapcsoljuk?

Bekapcsoltuk.

De nem működött.

Egy neves írónő azzal a feltétellel vállalta a föllépést, hogy a volt férjei nem tartózkodhatnak a közönség soraiban.

Mert jelen kívánnak lenni? Igen. Hány férje volt? Hét és fél. És itt akarnak lenni? Itt. Mind? Igen. Követik? Mindenhová. Miért is? Mert még mindig őrülten szerelmesek.

Ezen elgondolkoztam. Mondtam, a fél férjre kíváncsi lennék, az hogyan értendő.

Búvárkodás közben, amikor a Zsolt nevű férje csikóhalat, kagylót, elektromos ráját gyűjtött, a teste felét leharapta egy nagy fehér cápa.

Alulról vagy felülről?

Srévizavé?

Hát ez borzasztó, mondtam.

Életem leggyalázatosabb pillanata, hogy a fesztiválról ki kellett kísértetnem egy félbe harapott férjet.

De nem nyújtom tovább.

Estünk elkezdődött, és én jó szórakozást kívánok.

Ja, igen, még elmondanék egy történetet.

*

Az öreg székely irodalmi humorfesztiválra indult Madame Bovaryval.

Mentek, mendegéltek, egy sűrű erdőbe jutottak.

Mentek tovább.

Akkor találtak egy polipot.

Mondja az öreg székely,

hú, Emma, mi aztán jól eltévedtünk.

Eifert János: Old fisherman with small fish

Miért nem írtam meg a szövegemet a Gyulai Humorfesztiválra?

Kedves közönség, kedves egybegyűltek, hölgyeim és uraim, kedves gyulaiak, kedves környékbeli településekről vagy a fővárosból érkezők, kedves Elek Tibor, kedves szervezők, fellépő kollégák, ismerősök és ismeretlenek, színházi ügyelők, jegyszedők, önkéntesek, világosítók és tűzoltók, kedves idősek és fiatalok, nemre, korra, foglalkozásra, politikai nézetre, vallási hovatartozásra való tekintet nélkül: kedves Mindannyian!

Drámai bejelentéssel tartozom Önöknek, Nektek, nehéz pillanat ez az életemben, először fordul elő velem ilyesmi, nem is akarom húzni tovább az időt, nem kenyerem a mellébeszélés, a hímezés-hámozás, nem fogom csűrni-csavarni a szót, legjobb, ha rátérek a lényegre, tiszta vizet öntök a pohárba, előjövök a farbával, őszinte beismerő vallomást teszek, miközben én magam sem értem, hogy fordulhatott ez elő, de most már mindegy, ki kell mondanom, mi a nagy helyzet, semmi értelme titkolózni, úgyis kiderülne az igazság, mégpedig az, hogy én a Gyulai Humorfesztiválra tervezett szövegemet nem írtam meg. Nincs mit felolvasnom, csak állok itt, és tátogok, mint a partra vetett hal, egyetlen árva szót sem vetettem papírra, gépeltem be a komputerbe, pedig erre határozott ígéretet tettem a már említett, általam nagyra becsült és szeretett Elek Tibornak, aki e kitűnő rendezvénysorozat éltető szelleme évtizedek óta.

Katasztrófa, Armageddon, apokalipszis.

Nincs annál kínosabb, mint amikor valaki megígér valamit, aztán nem teljesíti, és még meg is akarja magyarázni a bizonyítványát. Nem, nincs mentség a számomra, amiért nem írtam meg a vidám szövegemet a Gyulai Humorfesztiválra, bár ebben a kudarcban bizonyos külső tényezők is szerepet játszottak. Sokáig reménykedtem, hogy e hátráltató körülmények dacára a Gyulai Humorfesztiválra tervezett kacagtató szövegemet meg fogom írni, de egy ponton világossá vált, hogy nem tudom teljesíteni a feladatomat, amit rettenetesen sajnálok, mivel már többször is szerepeltem a Gyulai Humorfesztiválon, és mindig remekül éreztem magam, csodálatos környezet, szívélyes fogadtatás, profi szervezés, értő és lelkes közönség, és nekem épp ezt a csodálatos közönséget sikerül most elárulnom és cserben hagynom. Az ilyesmit nehéz megbocsátani, egyet tehetek csak, férfiasan vállalom a felelősséget a széles nyilvánosság előtt, de azért ezekről a bizonyos hátráltató körülményekről mégiscsak hadd ejtsek pár keresetlen szót.

Tegnap reggel békésen elfogyasztott reggelim után odaültem az íróasztalomhoz egy csésze gőzölgő kávéval és azzal a határozott céllal, hogy írok egy fergetegesen vicces szöveget a Gyulai Humorfesztiválra. Lehunytam a szemem, láttam magam előtt az önfeledten kacagó közönséget, vártam az ihlet boldogító közeledtét, több ötlet is felmerült bennem, kezem elindult a billentyűzet felé, ám ebben a pillanatban a házunk földszintjén lévő óvodából kiengedték a gyerekeket az udvarra, ők pedig szokásukhoz híven torkuk szakadtából ordítani kezdtek, a hangrobbanástól megrezdültek az ablaktáblák, a macskám bemenekült az ágy alá, lengett a csillár, a kávém kilötyögött a csészéből – viszont ha most bárki azt gondolná, hogy emiatt nem írtam volna meg

a szövegemet a Gyulai Humorfesztiválra, akkor nagyon téved, ugyanis ez az óvoda már akkor működött, amikor negyven éve ideköltöztem, a gyerekeket azóta rendszeresen kiengedik játszani az udvarra, kivéve, mondjuk, világjárvány alatt vagy amikor zuhog az eső. Erről eszembe jut a filozófiatanárom az ELTE-n, aki egyszer azzal kezdte az órát, hogy mi az összefüggés az idő és a tér között: ha szép az idő, sokan vannak a téren.

Tehát amikor ideköltöztem, már javában üzemelt az óvoda, nem mondom, hogy nem zavart a kiabálás, de lassan megbékéltem, bár egyszer még tettem egy kísérletet, hogy a helyzeten változtassak: purhabra költöttem egyik regényem honoráriumát, aztán abban a misztikus élményben volt részem, hogy a purhabbal szigetelt nyílászárón nemcsak ugyanúgy áthallatszik a gyerekzsivaj, de mintha a purhab kicsit még fel is hangosítaná a kinti zajokat, mint egy zenekari erősítő. Teltek-múltak az évek, óvodásgenerációk váltották egymást, a gyerekeknek, akiknek a boldog sikoltozását a rendszerváltáskor hallgattam, ma már a saját gyerekeik zsinatolnak az ablakom alatt, ugyanolyan felszabadultan és fültépően, ebben a tekintetben a helyzet nem változott. Talán nem véletlen, hogy első könyvemnek, amit ebben a lakásban írtam, az lett a címe, hogy *Nincs alvás!*. Gondos kritikai elemzéssel ki lehetne mutatni, hogy írói világom kialakításában milyen szerepet játszott az állandó csinnadratta, hogy írásaimat finoman átszövi a csendre és végső elnémulásra vágyó ábránd motívuma. De ha a könyveim mégiscsak megszülettek valahogy, akkor miért nem tudtam tegnap megírni egy pároldalas, könnyed és vidám szöveget a Gyulai Humorfesztiválra, erre a kérdésre keressük most a választ.

Ott követhettem el a hibát, hogy amikor a gyerekek nyerítve kitódultak az udvarra, úgy döntöttem, hogy tartok pár perc pihenőt, kiszellőztetek, friss levegőt engedek a szobába, az oxigénmolekulák serkentik az agyműködést, segíteni fognak, hogy minél fergetegesebb szöveg szülessen a Gyulai Humorfesztiválra, kinyitottam az ablakot, amitől működésbe lépett a fordított purhabeffektus, az ordibálás egy kicsit elhalkult. Sütött a nap, kéken ragyogott az ég, az óvodások körbe-körbe kergették egymást, minden a szokásos mederben folyt, ekkor valami monoton zúgás kezdte elnyomni a gyerekzsivajt, a Nyugati pályaudvarról öreg dízelmozdonyt toltak a közeli vakvágányra, és ott hagyták járó motorral. Beleszippantottam a benzingőzbe, hátha segít az ihlet állapotának újbóli előidézésében, néztem a rohangáló óvodásokat, egy részük piros masnit kötött a hajába, más részük kantáros rövidnadrágot hordott, de nem csak a kantárosok kergették a masnisokat, a masnisok is kergettek kantárosokat, teljes volt a zűrzavar, mindenki fejhangon visított, és felmerült bennem a kérdés, hogy ezek hagyományos óvodások-e, vagy már a mai időknek megfelelően posztmodernek. Amikor a rendszerváltáskor ideköltöztem, készpénznek vettem, hogy hagyományos óvodások járnak egy hagyományos óvodába, ahol a kantárosok kergetik a masnisokat, de lehet, hogy a helyzet gyökeresen megváltozott. Megjelent egy felnőtt az udvaron, tálcáról tízórait osztogatott a gyerekeknek, ám ez az óvónéni, ahogy jobban megnéztem, nem óvónéni volt, hanem óvóbácsi, egy harminc körüli srác, akit a gyerekek láthatóan nagyon kedveltek, mert ahogy meglátták, kórusban azt kezdték skandálni, fel-le ugrálva, a fejüket extázisban rázva, hogy hajrá, Petibá, adjad a pogácsát!

A dízelmozdony dübörgött, az óvodások pogácsáztak, én pedig félálomszerű delíriumba merülve álltam ott az ablakban, bámultam a világ követhetetlen és állandó színeváltozását, lassan bealkonyodott, a napból hold, az ihletből meddő tehetetlenség lett, a hajnal reggellé változott, az óvodások már rég nem kiáltoztak, de a dízelmozdony még mindig ott pöfögött és berregett az utca túloldalán, a sejtjeimet bódítóan átitatta a benzingőz, még Lázár János neve is felmerült bennem különböző hangsúlyokkal és összefüggésekben, de semmiképp nem szeretném rákenni, hogy nem írtam meg a szövegemet a Gyulai Humorfesztiválra. Új nap kezdődött, a mai, augusztus tizenötödike, kirontottak az udvarra az óvodások nyugtalanító szoknyácskákban és nadrágocskákban, felszabadultan viháncolni kezdtek, nekem meg már csak arra maradt időm, hogy

megvegyem online a vonatjegyet Gyulára, mert úgy éreztem, személyesen kell elmondanom, hogy miért nem írtam meg a szövegemet a Gyulai Humorfesztiválra, személyesen kell beszámolnom a kudarcomról, és elnézést kérnem, abban bízva, hogy valamikor a jövőben talán sikeresebb lehet a találkozásunk, de most már véget vetek ennek az önmentegető magyarázkodásnak, nem csépelem tovább a szót, búcsút veszek Önöktől, Tőletek, az est hátralévő részére vidám és tartalmas szórakozást kívánva, nemcsak a kedves közönségnek, hanem azoknak a kedves kollégáknak is, akik becsületesen megírták a szövegüket a Gyulai Humorfesztiválra.

Fejér Zoltán György: Fotóhaiku

Születésnapom után

„játszani is engedd”
J.A.

Nemrég ötvenhét lettem én,
költődik hát e költemény,
íme
ríme.

A konyhapulton alkotom,
egy keddi nyári alkonyon,
egész
nehéz.

Na, nem maga az alkotás,
hanem, hogy dúl a nagymosás,
közben
csöndben

a hús is fő, a rétes sül –
az ember áll, majd visszaül
írni.
Így ni!

A férje kintről szólítja:
hozd már, drágám! S ő lódítja:
hiszen
viszem!

Harminckét éve kezdtem el
az életem e férfivel:
kopasz
olasz.

Az ember lánya akkor még
nem tudhatja, hogy itt a vég,
dögös
vörös;

megkérik, és ő boldogan
a férfi karjába rohan:
röpül,
s örül.

Bizony úgy érzi, ritka kincs
az olasz férfi, hisz sosincs
laca-
faca:

mindennap ezer csókot kap,
mellé tonnányi bókot, s csak
ámul-
bámul;

parádézik az oldalán,
s a nászéjen – úgy mondanám –
irul-
pirul.

De tudja: semmi sem örök –
pár év, és itt van egy kölök,
motyog
s totyog.

Az ember lánya élvezi,
hisz olasz ő is, vérbeli,
remek
gyerek.

Mára nője van a srácnak,
még itt él velünk, de már csak
alig-
alig.

Pár pazar bókért ő se megy
a szomszédba, hisz ő sem egy
tutyi-
mutyi.

Amíg nem lesznek házasok,
kitart az ostromállapot.
Csókot
s bókot

kap a nő, csak úgy zúdítja
rá, s két lamúr közt úgy hívja:
cica-
mica.

Gyerekkorából megmaradt
pár könyv és néhány elszakadt
plakát.
Lapát,

kis vödör, szita, egy ócska
zöld bicikli, két legócska,
papír
tapír,

fényképek, színes kavicsok –
mára emlék csak a birok
s ugra-
bugra.

De félre bú! Csend lett. Gyanús.
Fő az asszony, akár a hús.
Viszem,
szívem!

És most már tényleg vágtatok,
az ember már nem várja, hogy
kérje
férje.

Na, megvagyok! A versike
már megy megint a cetlire:
líra
írva,

a rétes sül – jaj, Istenem,
meg is kéne terítenem!
Csorba
forma

van pár a tányérok között,
s a pohárból is eltörött
néhány
példány.

Minden évvel egyre cifrább
ez az asztal, vagyis inkább
tarka-
barka.

Hogy vagytok? Sokszor kérdezik.
Jól. Hisz az ember létezik:
hasal
s vasal,

észleli, hogy lett kis hája,
s ha egyedül van, ruhája
szedett-
vedett.

És észleli, hogy pompásan
elvan immár a konyhában,
teszi-
veszi

a dolgait, s hogy tréningben
maradjon, súrol, s már minden
csillog-
villog.

Az embernek már megfelel,
hisz ha egy fiút felnevel,
könnyen
ötven.

Nem mindig várja férjura,
van úgy, hogy csak egy cédula.
Olykor-
olykor.

Mert mostanában nem megy el,
már inkább dolgozik, szerel,
azon
kapom,

hogy javít, megold – sokfajta
ezzel-azzal elfoglalja
saját
magát

ő is. Bor nincs, csipketea
van, igen, már ilyen ez a

csöndes
többes.

Harminckét évet elvisel
simán egy nő egy férfivel,
ahogy…
na, hogy?

Hát, hogy ritkábban vétkezik,
bár van azért még évekig
etye-
petye.

Végül már csak a látszata,
hisz… hogy is mondjam? Már csak a
remény
kemény.

De csitt, te nő, mert jő a férj!
Ideje hát, hogy visszatérj
terí-
teni.

Ennyi ez az életszakasz:
hajtasz, s máris készen van az
édes
rétes!

Sült tésztával nőtt a kincstár,
az olasznak megvan immár
vágya
tárgya.

Kész a hús is, az estebéd,
s a nő felméri helyzetét:
borong
s szorong.

Már nem minden szól a szívhez.
Hát végül az ember így lesz
révbe
érve?

Harminckét év egy férfival,
lám, nem egy röpke szélvihar.
Na, csók,
macsók!

KOVÁCS DOMINIK ◀
KOVÁCS VIKTOR ◀

Csirkevész

A Polák Vera hetente kétszer-háromszor is eljárt a Wimmer igazgatóhoz. Hajnalban ment vagy késő este, és mindig a Tótközön, a halastavat megkerülve, hogy ne lássák sokan. Megállt a tanítóház előtti diófánál, körülnézett, hogy tényleg nincs-e az úton senki, nem leselkednek-e rá vénasszonyszemek a kerítések és az ablakok mögül, s belépett a kapun. A Wimmer igazgató általában már felkészülve várta, egy szál gatyában feküdt a nyári konyha hastokján. Akármennyire is próbálták csendben csinálni a dolgot, egy kis zaj mindig kiszökött az utcára. Az igazgató úr nyögött, szuszogott és ciccegett, de olyan hangon, hogy a szomszédok sokáig azt hitték, macska kölkedzett le valamelyik padláson.

A Wimmer igazgató ügyes ember volt: némely férfi a szép szavak útján jut az asszonyhoz, a másik bicskát nyit érte, a harmadik éjjeli zenét ad, neki viszont semmi ilyesmihez nem kellett folyamodnia. Nyávogott egyet-kettőt az isiásza miatt, és máris ott termett mellette a szép Vera, hogy kikúrálja belőle. Ez pedig szokatlan dolognak számított, mert a Vera öklének felemás híre járt a faluban, többnyire nem arról ismerték, hogy a férfi-ízületek gyógyítója lenne. Épp ellenkezőleg, ha a bálon, a szottispolka közben a legény egészen véletlenül rossz helyre merészelt nyúlni, a Vera kicsavarta a kezét, benyomott neki egyet a szeme alá, de olyan is történt, hogy a nyalábjába kapta a fiatalembert, és a sáros udvarra hajította. A Wimmer igazgatóval azonban sosem bánt volna így, a legnagyobb alapossággal gyúrta-sodorta az elvásott tagokat, a derekat, a keskeny lapockát. A masszírozás előtt mindig felrakta magára a férfi okuláréját, s hosszasan tanulmányozta a sajgó, sovány testet.

– Ez nem isiász – mondta a lány háromhétnyi kúra után. – Alighanem boszorkányok ülnek az inain.

Azonnal el is magyarázta az igazgatónak, hogy mit kell csinálnia: vizet tölteni az egyik kancsóba, a visszájáról számolva kilenc parazsat dobni bele balkézzel, miután pedig kihűlt, benyakalni az egészet. Vera már látta is maga előtt, ahogy a férfi végrehajtja az utasításait, s a rontás alól egykettőre felszabadulva úgy tekint majd rá, mint a kedves megmentőjére. Letérdel elé, netán olyan is történhet, hogy aranygyűrűt húz az ujjára. A dolgok viszont nem így látszódtak folytatódni. Az igazgató szeme lángra lobbant a tanács hallatán:

– Régóta mondom, a pusztai ember felszabadíthatatlan – hajtogatta. – És bizony nem a nagybirtok, hanem önnön babonái tartják fogva!

A Wimmer igazgatónak igen fontos témája volt a magyar falu elmaradottsága. Különösen ezé a falué, ahol ő is parasztgyereknek nevelődött, s ha az esperes úr nem nyúl a hóna alá, sosem lesz belőle nadrágos ember. A környezetében egyedüli civilizátornak vélte magát, ha valamelyik elemista szájából olyasmit hallott, hogy gyütt, vagy vót, vagy máma, a pálca rögtön ropogott a kezében. Amikor módja nyílt rá, a felnőtt falusiakat is próbálta felvilágosítani. A napszámosaszszonya, az öreg Lakiné is megkapta tőle a részét, miután a szőlőkapálás közben az igazgató füle hallatára morgott az egyik keményszárú paréj kurva anyjáról és a rossebről.

– Miért emlegeti a rossebet, Lakiné?

– Anyám is szokta.

– Hisz benne talán?

– Végeredményben azt sem tudom, mi az.

– Akkor ne is vegye a szájára, kérem. Úgy viselkedik, mintha ebben a faluban semmiféle kultúranemesítés nem zajlana!

A Lakiné talán dünnyögött valamit a Wimmer igazgató háta mögött, a Polák Vera azonban még ennyit sem tett, ügyelt rá, hogy ezután semmiféle babonával ne hozakodjon elő az igazgató társaságában. Békésen folyt tovább a masszírozás, a szuszogás és a ciccegés. A lány utóbb főzni is átjárt az igazgatóhoz, ganyézott a malacok alól, segített a csibék gondozásában.

A babonaság minden igyekezet ellenére mégis előkerült köztük újra, egy szeptember eleji napon, amikor a Wimmer igazgató a falubeli elöljáróságot, az esperest, a jegyzőt, a körorvost és a frissen megalakult Futura Vállalat finánc át várta vendégül magához, azzal az alig titkolt szándékkal, hátha esetleg hitelszövetkezeti taggá választanák. Ez a tisztség szabályos kapuként élt a fejében, amelyet átlépve végérvényesen lerúgja a port a lábáról, s a középosztály egyenjogúsított tagjává válik. Már hetekkel a nála tartott estély előtt lázban égett, a szatócsnál új kristálypoharakat és tányérokat vásárolt, megbeszélte a Verával, hogy aznap reggeltől estig ott lesz nála. A hajnali masszírozást követően tyúkokat vágnak, levest és pörköltet főznek, a lány szolgálja fel az ételeket.

A készülődés alighanem egy másfajta izgalmat is felébresztett a Wimmer igazgatóban, mert a nap hajnalán a szokásosnál fürgébben ugrott fel a hastok tetejére. A lány egyből uralni kezdte a helyiséget: az időt, a szabályokat, a felesleges elveket mind kizavarta a nyári konyhából, hogy csak ő maradjon a férfinak egyedül, a hajlatai íze és illata, a zsíros körömvirágtól csúszós tenyere, a ringadozó csípője, a két hatalmas melle. A Wimmer igazgató végül erőtlenül kászálódott le a hastokról, szuszogva és ciccegve, de olyan öntudattal, mintha este a kormányzói beiktatása következne. Az ólakhoz érve aztán döbbenetes látvány fogadta őket. A tyúkokon valami vész lett úrrá: egytől egyig a szárnyukra támaszkodva bicegtek csak, sehogy sem bírtak felegyenesedni.

– A mindenségit! – kiáltott fel a leány. – Hogy történhetik ez éppen ma?

– Nyugodtan kapja el a nyakukat, Veruska – biztatta az igazgató. – Maga szerint ezek a maflák észreveszik, hogy milyen húst etetünk meg velük?

– De hát ezeken a tyúkokon rontás ül! – felelte a Vera, és arról beszélt az igazgatónak, hogy a megijesztett állat húsából tilos enni, legfeljebb, ha a karácsonyról megmaradt abroszba takarják, ólmot öntenek, és úrangyalát rendelnek fölötte, legalább két nap hosszan, amire most semmiképp nincs idejük. Közben az igazgató is elállt a szándékától, nem a Vera szava, inkább a fertőzéstől való félelem miatt. Mi lesz, ha másnap a vendégül hívott nagyurak is a szárnyukon akarnak majd járni? Az itt befalt rossz pörkölt híre aligha áll meg a falu határában, mehet utána a Wimmer igazgató bármerre, a szóbeszéd mindenhová elkíséri, harangozó szolga sem lesz belőle, nemhogy hitelszövetkezeti tag.

A Vera tisztában volt vele, hogy ha most segít, azzal egy életre lekötelezi az igazgató urat. Hazafutott, hogy a sajátjaiból hozzon két-három tyúkot, ám elképedve látta, hogy azok is a szárnyukon járnak. Nem tudta, mitévő legyen, a babonájának engedjen-e vagy a szándékának. Menjen vissza üres kézzel, vagy gyorsan vágja le a csirkéket itt, s állítson az igazgatóhoz az este megmentőjeként? Végül azért az utóbbi mellett döntött, s miközben a szárnyakat tokozta a tanítólak udvarán, engesztelődésért fohászkodott magában. A Wimmer igazgató boldog volt és hálás, a készülődés alatt végig mosolyogott Verára, időnként megsimogatta a hátát, belemarkolt a dereka fölötti puha párnákba.

A vendéglátás felől nézve az estély is kiválóan sikerült. Az elöljárók sorra dicsérték a Vera levesét, a gyufaszál-szerű metélt tésztát, mohón cucorgatták a paprikás-zsíros szárnyakat és

combokat. A lányt azonban még ekkor sem hagyta nyugodni a lelkifurdalás. Miután végzett a tálalással, a nyári konyha előtti lócán gubbasztott és csüggedt, hiába hívogatta nagyvonalúan a házigazda, üljön ide közéjük, fogyasszon ő is, alázatosan elhárította a kínálást. Ahogy sötétedett, egyre félelmetesebb lett körülötte minden. Az igazgató, az esperes, a jegyző, a körorvos és a frissen megalakult Futura Vállalat fináncа nótákat üvöltöttek a szeptemberi éjszakába, mindegyik a magáét és mindegyik egyszerre, az igazgató kikapta a Bugyer cigány kezéből a hegedűt, és szörnyű hangokat csalt elő belőle. Először mintha a masszírozás közbeni nyávogás vált volna hangosabbá és kiszámíthatatlanabbá, aztán inkább a forró üst sziszegéséhez hasonlított az igazgató játéka. A Verának nemcsak a füle, hanem a foga is belesajdult a hallgatásába. Éjféltájban a jegyző szóra emelkedett, s hosszú, kenetteljes mondatokban adta a társaság tudtára, hogy a következő testületi ülésen javasolni fogja a Wimmer igazgatót hitelszövetkezeti tagnak. A két férfi ezután egymás nyakába borult, Vera hirtelen megpillantotta a Wimmer igazgató tarkója alatti széles anyajegyet, amit minden kezelés során látott ugyan, de mindeddig nem foglalkozott vele.

Mire az utolsó vendég felkelt az asztaltól, hajnali három is elmúlt. A Vera vizet forralt, összegyűjtötte a tányérokat és a poharakat, lúgos vízbe áztatta az összekent abroszt. Az igazgató szabályosan keringett körülötte, a blúza alá nyúlt, és a fülébe csókolt, még talán királynőnek is nevezte. Az este bizonyára nem így alakult volna, alighanem a jegyző úr kinevezési szándéka sem fogalmazódik meg, ha nincs a Vera két istenáldotta keze. A bor a Wimmer igazgató minden rigolyáját felszámolta, voltaképpen meg is szűnt igazgatónak lenni, pajkos gyereknek látszott inkább, maga felé fordította a leányt, és a szemébe nézett.

– Hadd kérdezzek valamit, édes Veruskám! Nem akarna a feleségem lenni?

A Vera hátrébb lépett, kiegyenesedett.

– Ne haragudjon, igazgató úr, nem.

– A kelengyével ne törődjön – a Wimmer igazgató továbbra is mosolyogott. – Azt én megveszem a Veruska helyett!

– Akkor sem.

Az igazgató nyelt egyet.

– Mi ütött magába?

– Az igazság, tetszik tudni – mondta a Vera. – Most már mindent látok és tudok! Tudom, hogy kicsoda az igazgató úr valójában!

– Miért, hát ki vagyok én?

– Az ördög maga!

A leány a Wimmer igazgató fejére zúdított mindent: hogy márpedig az igazgató azért irtja annyira a káromkodást meg a babonát, mert az ördögnek fáj, ha a nevén nevezik, azért betegedtek meg egyazon órán mindkettejük csibéi, mert a Vera együtt hált a rosszal, de ennek vége, mindörökre felejtse el őt az igazgató úr. A leány gyorsan kapkodta a szavakat, utoljára le is tegezte az igazgatót.

– Dögönyözzön ezután a rosseb!

A Wimmer igazgató először nevetett, aztán sírt és könyörgött, kérve kérte a Verát, most az egyszer felejtse el, amit a pusztákon a vénebbek a fülébe súgtak, legyen a tiszta ész és az őszinte érzés híve.

– Ha akarod, vízbe is ugrok érted! – kiabálta a férfi, és bár a Vera egy szóval sem biztatta erre, rögtön neki is iramodott a kertalji halastónak. Futott, kiabált és ugrott. Ahelyett viszont, hogy a habok elnyelték volna, megálltak a talpa alatt. Hiába próbált elmerülni, csak toporgott a víz tetején. Csodálkozva nézett a Verára, ameddig nézhetett egyáltalán, s nem takarta be a szemét a talpa alól felsercegő gőz és az orrlikán kiszálló kénes, fekete füst.

MAGYARY ÁGNES
(Kolozsvár, 1975) – Budapest

Utazás, pacal és egyéb állatságok

Az utazás hosszú és kacskaringós volt, így aztán üdvözült mosollyal rendelte meg Zeteváralján a pacalcsorbát az unokatestvérem. Majd vidám ficánkolással magyarázta az isteni étek elkészítésének a módját: három napon keresztül kell ecetes surlókefével tisztogatni a pacalt, mielőtt neki lehet fogni a főzésnek.

– És ezt nevezzük civilizált ételnek?! – csattantam fel, miközben kényeskedő mozdulatokkal piszkálgattam ki a szálkákat a pisztrángomból.

Ugyanis *Madrid* című könyvemben meggyőzően érvelek amellett: pacalt civilizált ember nem eszik. Okfejtésemet abból igyekeztem levezetni: semmiféle állat bendőjét nem tesszük a szánkba, legfeljebb csak akkor, ha azt előtte kolbásszal töltöttük meg, és ez alól nincs mentség, akkor sem, ha a pacal még a kasztíliai étlapon is ott éktelenkedik *callos* néven. Hiába jön Cserna-Szabó András azzal, hogy ahány pacal, annyi jellem – a gasztronómiai zsákutca nem habitus kérdése.

A borzas bélrendszernek csak egy jelleme van, és az olyan, mint egy nagydarab szőrös gepida, aki eltévedt a Kárpát-medencében. A rómaiakról azt hiszi: azok táposok, akik reggeltől estig fügében pácolt kagylóval tömik magukat, majd ez a műveletlen barbár gepida szépen kihal a történelem egy meredek hajtűkanyarjában, amikor megjönnek a vizigótok, és kardélre hányják őkelmét, amint az éppen két pofára zabálja a marhabendőt. Ettől a pillanattól fogva lábosok mélyén, lassú tűzön, a mezőről gyűjtött fűszerekkel puhítják a pacalt habzsoló gepidát történelmi emlékezetté, mint régészeti kuriózumot mutogatják a múzeumokban – egyben intő példa is az időben és a gasztronómiában való eltévelyedésre.

A pacalt dicsőíteni olyan, mint szemet hunyni afelett, hogyan pacsmagolják a portugálok a vörösborukat, amit aztán a világ legjobbikaként aranyáron adnak el a hiszékeny sznoboknak portói néven. Az avinált portói, bár bornak aposztrofálják, mégis inkább likőr, és az is sokat elárul a kétes értékű minőségéről, hogy az angolok kedvenc itala.

– Az angoloknak még irodalma sincs – mondom a barátnőmnek, aki elsápad, és a szívéhez kap –, csak jó a marketingjük.

Néhány perces ájuldozás után, végül ennyit tud kinyögni:

– Ez a pofátlan állítás legfeljebb az amerikaiakra igaz – védekezik.

De valahol a XXI. század hajnalán elvesztettük a humorérzékünket. Ma már alig mesélünk vicceket, mert nincs tétje a dolgoknak, tehát minek rajta viccelni. Székelyföldön azonban a medve az úr, így mókázni is lehet, amíg fel nem fal bennünket Dörmögő Dömötör, mint valami falánk Micimackó. A székely vicc pedig így szól:

A Székelyföldre érkező turistákat így oktatják:

– Ha medveszart látnak, fújják meg a sárga sípot.

– Jó-jó – mondják a tájékozatlanok –, de honnan tudjuk, hogy melyik a medveszar.

– Onnan, hogy tele van sárga síppal – érkezik a válasz.

Ha nincs szakralitás, ha nincs ceremónia, akkor nevetni sincs min. Bahtyin írja: Rómában a győzelmi ceremónia során nemcsak dicsőítették a hős katonákat, hanem egyben ki is csúfolták.

A középkor népi kultúrájában pedig az egyházi liturgiákat parodizálták bővérű humorral. De a XXI. századra mind a ceremóniák, mind a kultusz kínosan molyrágta régiség lett, így aztán nem is nevetünk semmin. A gyengébbek kedvéért: ha nincs tragédia, akkor komédia sem létezik.

Székelydályában az istentiszteltet a régi óvodában – romos paraszthéz – tartják, mert a XIV. századi templomot cifra freskóival és bigott kálvinizmusával éppen felújítják. A falu szegény, így ide csak ateista lelkész jutott. Azt is meg kell becsülni. Itt a végeken, ahol az erdőben hemzsegnek a medvék, és halott táltosok lelke bolyong, még a hittagadó lelkipásztor is nagy szó.

Hinni nem könnyű, ezért a pap bivalyt tart. A modern kor emberének a lelkét szétrágja a bizonytalanság és a kétely, ezért ezeket magabiztossággal leplezi, mint például, amikor mérget vesz arra: a világot a racionalitás vezérli irracionális módon. A bivalyok a domboldalban legelnek a szétszórt sírokon. A falusiak ezt szóvá teszik, nem éppen cizellált stílusban. De a lelkész nem hátrál meg némi vidéki káromlástól, rajta az átok nem fog, ő nem holmi elvont istenségben, hanem a matériában és a bivalyban hisz.

Az imaterem, ahol a vasárnapi istentiszteletre sor kerül, az őskeresztények katakombáinak egyszerűségét idézi: fehérre meszelt falak, rogyadozó padló, rongyszőnyeggel letakart padok. Az úrasztalán sem egy kehely, sem egy Biblia – magyarán nyoma sincs annak, hogy ez itt Isten háza. A gyülekezet: két öregasszony és egy öregember. Plusz a Szentháromság: Atya, Fiú, Szentlélek. Így az igehirdetővel együtt rögtön hét fő. Boldogok a sajtkészítők, mert övék a mennyeknek országa.

Isten nincs tehát, ugyanott bivaly-mozzarella húsz százalékos kedvezménnyel kapható.

Prosper Mérimée a *Spanyolországi levelei*ben arról lamentál 1830-ban, hogy hónapok óta utazgat Andalúziában, de egyetlen egyszer sem rabolták ki azok a híres útonállók, micsoda hanyagság ez itt kérem! Csak a spanyolok lehetnek annyira lusták, hogy még az utasokat sem fosztják ki! Pedig az íróknak úgy kell az élmény, mint egy falat kenyér. Ma már persze nincsenek útonállók, csak medvék. Székelyföldön úgy tartják: egyszer kell megetetni a vadat, másodszorra már ő fog megenni téged. Ezt a turisták nem értik, ők olyanok, mint Prosper Mérimée 1830-ban, vágynak a kalandra.

Mi sem látunk medvét Erdélyben. A jó sors azonban megkönyörül rajtunk, és egy szarvas elénk ugrik a kukoricásból. Vajon van-e finomabb a szarvas májánál vagy az őzgerincnél? A gólyák viszont boldogan sétálgatnak Homoródszentpálon, minden villanypóznára fészket raknak, és mohón dézsmálják a közeli halastavakat – nemcsak én, de ők is szeretik a pisztrángot.

Petőfi körtefája a Gyárfás-kúria udvarán áll, ahol állítólag a költő élete utolsó estéjét töltötte, miközben magasra tartotta kardját, amire füzérben szúródtak fel a véres gólyatollak. Vacsorára nem pacal volt, hanem hagymásrostélyos vízben főtt krumplival, mert ahogy már említettem: civilizált ember nem eszik frottír törölközőt még a halála előtti éjszakán sem.

A végeken azonban mindig gyanús dolgok történnek: mint például az: sárga síppal védekezzünk a medvetámadás ellen. Amikor Dublinban feldúltan vonultam be egy könyvesboltba, az eladó fiútól a legőrültebb ír szerző könyvét követelve, ő Flann O'Brien *The Dalkey Archive* művét nyomta a kezembe. Mert az angol irodalmat csak az írek tudták megmenteni, azok az írek, akiknek még a nyelvét is elvették a cizellált angolok a fejlődés nevében. A *Dalkey Archive* fülszövegének tanúsága szerint James Joyce köszöni szépen, jól van, és egy ír kocsmában italt szolgál fel, miközben meggyőződéssel állítja: az *Ulysses* csak egy blöff volt, és a pacalról neki is lesújtó véleménye van, mert a világ a metafizikai káosz megtestesülése.

És igen, pontosan erről van szó, a metafizikai káoszról, mert nem lehet büntetlenül pacalcsorbát kérni a vendéglőben, anélkül, hogy ne vernénk be az utolsó szeget a civilizációnk koporsójába, mert amikor végigszáguldunk a Bogáti erdőn, ott bizony nemcsak Petőfi Erdély fölött kóválygó lelkét, de a régi táltosok szellemét is megzavarjuk, és amikor a medve megeszi azt a turistát, akinek volt képe felzabálni a gólyák elől a pisztrángot, az tulajdonképpen azt jelenti: végre a helyükre kerültek a dolgok a teremtés rendjében.

Írta Székej Kocsárd[1] versei

Anya csak egy

Csak ülök tétován az éji csendben,
míg gondolatban, ni, elrévedeztem.
Némák a szobák, némák a bútorok,
ja, és persze, hogy én is néma vok.

Anyám képe lóg előttem a falon,
nézem, szemlélem, hogy anyám-e vajon.
Csak ülök itten nagy meghittségben,
érezve magam, mint egy szentelt képpen.

A kandalló tüze is halkacskán nyivákol,
míg fénye játszian a képre kitárul.
Akaratlanul is mosolyogni kezdek,
mert hiszen anyám ez, fogadni is merrek.

Az öröm könnyei peregni kezdenek,
és szinte hallom, hogy anyám is felnevet.
Tisztán a hangját is, ahogyan szólogat,
áldott hát ez a kép, jaj, nekem bólogat.

1 Tisztelt Szerkesztő Úr! Mint nyugdíjas, még fel nem fedezett fel poéta, kiseb-nagyobb megszakadásokkal foglalkozok írással, versek, történtek, egyébek papírra rímelésével próbálok örömet okozni, előre haladott korom ellenére. Most már ritkásan, igaz, eddig még a nagy közönség elé nem volt alkalmam békerülni eccer se, az Istennek se! (Kivéve azt a 50 évet, amikor vidéki tudósítója valék az Ősi Galvanizátor, a Törmei Vitézi Élesztő folyóiratoknak, valamint A kettétört ejsze című elbeszélő míalkotásom is született, amit egy pályázatra is bocsájtottam, sajna, nem tudtam kielégítő elégedettségben megrészesíteni a kuramitórijumot.) Itt küldök egy kötetre való új kőtést, 1965 és 2024 közti fabrikácijójikat. Ha méttónak találják, hogy olvasóikkal megosszák a kitünő fojóiattyukban ezokat, kérem, hogy értesíccsenek, és ha lehetőségük van illetve. Szerelmetesebb versimből is, önkezdeményezésemre pár évvel ezelőtt készült egy kőteményes kapcsoskönyű Megbúgatlak címmel, az itteni Nemzetőr Kisdobos kiadó átal. S bár van már anyagom új époszokra is kemszépen, még nem sikerült asztokat egy kötetbe esszevisszarendezni. Sem. Írtó hálás va'ok az írásim adottságiért az én Jajistenemnek! Sok pozítiv visszajelzéseket kapok felesígemtől, ezért is szeretnék, ha minél többet emberhez jutnák. Nak. K'em, ha nem kerül nehézségeükbe, olvassak át a tisztelt szerkesztúr. Érdemes kiadni-e, vagy nem se? Ha nem üti a mércejüket, önkezével vetek véget magamnak. Ha meg igen, akkor nem, akkó kérem segítséget a további. Az írást nem hagyom abba, ha az asztal fiamnak is írom, mert ha nem, ajjajjaj! Sok híres emberek munkátságát ismerem személyessen. Hát azok se egyébként! Szeretem Vasalbertetet, sennyi legyen elég! Maradok nagy örvendezéssel, tökön ülve. S kész. S ámen.

S lassacskán álomba ringat a testemet,
hogy a kép, s hogy anyám… Nem lehet.
Fogom a magamot, s azután elalszom,
hagyom, hogy anyám meg egymaga virasszon.

Hóttak napján, a temető lágyékban, féloldaltok…

Babám kuttya

Lépteimmel közeledek,
edinnyel a kezembe.
Egy jó adag vizet viszek
szeretettel szívembe.

Hátra csapja két nagy fülét,
merőn néz az enyimbe.
Odalép és csendben sunyít:
hát mi járhat eszembe?

Hezzám nyomja fényes orrát,
enne meg is, nem es tán,
megrebbenti szeme torkát,
billent egyet forcsokán.

Én is vele egyetértek,
nem mehet ez így tovább!
Lehajítom nehéz láncom,
s uzsgyi az istállaját!

Reggelente, kelés után, etetéskor…

Elmém fáradt teste

Künn valakik belül imádkoznak,
hallik hangjuk, de nem önmaguknak.
Lelkem itt van, őrköd testem fölött,
amíg rám nem teszik majd a födőt.

Fényesség tölti el addig lelki orcám,
csodálatos mosolyával lehel énrám,
földi könnyeim hát mind leszáradtak,
mielőtt engem már végképp leáraztak.

És aztán elhagyta elmém fáradt testét,
hova megy, hova fut, jaj, ne keressék!
Elém tárul megint a gyermekkor potroha,
érzem a melegét, de én se láttam soha.

Kezemben termetem, kóválygó üstököm,
kérdem magamamtól, hogy ehhez mi közöm.
Mikor a Hargita, jujj, de szép, magasló vonala
rám mered feketén, és gőggel, olala!

Kháron jön, egyenes jártával töri a habokat,
szétveri, szétcsapja nagy ívben őket és azokat.
Ott szorong körötte a sápadt legénység,
én vagyok, én voltam, pá élet, egészség!
Kihallik gyászmise ájtatos szolama,
felszállok az égbe, ó mamám, ó mama!
Bősz lovak száguldnak, táncot lejt a farkuk,
ha immá meghóttam, nekem nem, hát kaput.

Nem virrad életem már sötét zugából,
nekem a mennykapu előttem kitárul.
Kezedbe helezem, és hát oda nyúttom,
szeretet, s hitremény kísérjen az útton…

Elképzelve a legsötétebbeket… Búsan, egyedül…

Muroknyi székej

Katonanép az én nemzetem,
készen állva, és vár végtelen.
Vonalba rendezi saját magát,
várja, hogy mehessen, a hovát.
Nincs néki vagyonja, semmije,
mely századok útjain átvigye,
csak a főd, mit halálig kapott,
s amíg élt, vérével áztatott.

Ha rárontott fajok portyájára,
ahogy Miklós a toportyánra,
dicsősége fenn a bérceken
örömmel tört át a lékeken.

Fegyverét, ha kiveszik kezéből,
sóhaj tör kőkemény kebléből.

Cselekszik is szilaj gerincéből,
bőszen hátrál vissza ellenségtől.

Ha veszt, és mélyülnek a bajok,
leborul a földre, met a szíve sajog.
Hull a könnye, mint a kéve, potyog.
De ez már nem oszt és nem szotyog.

Meg is áldja Isten e nemzetet,
kit maga is hátrálva nemzhetett,
bár muroknyi föld ez, hazájául,
adá neki Erdéjt ímhol martalékul.

Nyerges-tető

Szél húz át a Nyergesen,
bőszen búg és kedvesen,
dallja dalát egy nemzetnek,
kit a népek elvesztnek.

Jön a muszka sebesen,
sasszárnyakon hevesen,
csörgeti a fegyverét,
nem találja kezdetét.

Völgyön vonul fölfelé,
a hegyen meg lefelé,
nyereg lapul alatta,
s ló is, de azt eladta.

Nem néz hátra, csak elé,
sötét erdő peremé'
harci zászló lengedez,
hol az ellen, itt la, ez?

Huszár ül a ló hátán,
mentéje a bal jobbján,
a másikban szablyája
kerül át a baljába.

Apró dob is megpörren,
ágyú szája is dörren,
nadrágok is megtelnek,
a lelkek is remegnek.

Hull, mint kéve az orosz,
nem oszt ez már nem szoroz,
földbe mar a katona,
föl nem áll neki soha.

Vereséget szenvedett
kettőből az egyik sereg.
Székely kardja oly éles,
támadni rá veszélyes.

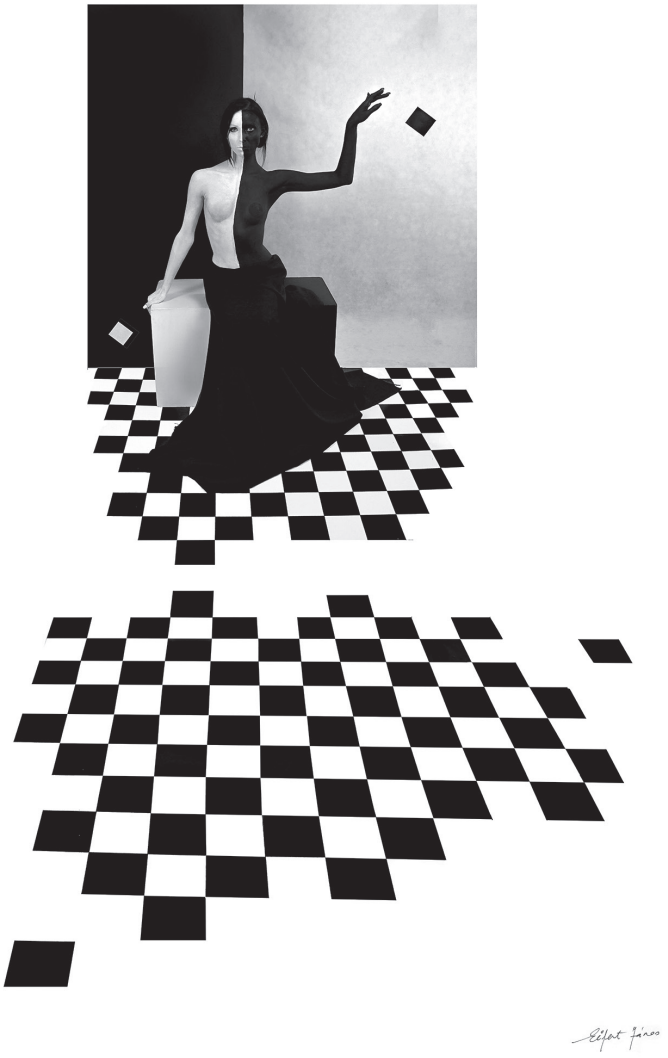

Eifert János: Kettőstudat / Dual Consciousness

Nászút

Jóban, rosszban, ismétled az atya után. Jóban, rosszban, mondod, közben a tudatalattid peremérőL bekúszik a kertévés sorozat szignálja, és arra gondolsz, vajon mi lehet most a Bodolai családdal, túlélték-e a huszonhatodik robbantásos terrortámadást Csillagkúton. Még éppen nem izzadtad le a sminked, még éppen göndörödik az utolsó, betonná lakkozott lokni, még éppen nem üt át a műszálban aszalódástól az odor a parfümfelhőn. Csillog a szem, makkos a cipő, szíved választottja heteken át tartó agymasszírozás után végül az általad választott nyakkendőt kötötte fel a nagy napra. Menni fog, atyám, hogyne menne. Ahogy a jegyesoktatáson megbeszéltük.

Katolikus oximoron: csak akkor esketnek össze, ha egy nőtlenséget fogadott férfi elmagyarázza, mi a teendő nősüléskor. Ilyenkor egymást érik a zavarbaejtőbbnél zavarbaejtőbb információk: papíron a Vatikánra íratjátok a még meg sem született gyerekeiteket, belengetik, hogy bár Jézus a szamáriai asszonynak elnézte az öt elfogyasztott férjet, ha ti vetemednétek válásra, lekoccol, csak a házastársatokkal ellentétben a ház fele meg a kocsi helyett a megváltás ígéretét viszi magával, és feszélyezően részletes értekezés hangzik el az anyaszentegyháznak tetszetős fogamzásgátlási módszerekről. Kijelenthetjük: a zsinat határozottan kotonpárti. Ugyanakkor feltűnően hallgat a buszos nászútról.

És lőn ezeknek utána a busztársaság, melynek nevét az egyszeri prózaírót legatyátlanító pereskedés elkerülése végett fedje jótékony homály, megkísérté az ifjú párt, és mondá néki: akciós kuponkód. S a pár felele: Ímhol vagyok. Beűzetés a Paradicsomba, gondolják mohón pötyögve a bankkártyaadatokat. És az *Enter* lenyomásával visszatartóztathatatlanul lesújt a tíz csapás.

1. Éva megkísértése: a bőrönd

Nyolcvanszor harmincszor ötven, fejenként legfeljebb húsz kilogramm, áll a leírásban. Megrészegítő számok. Próbálod magad elé képzelni: negyven vekni teljes kiőrlésű rozscipó, ezeregyszáztizenegy doboz TicTac, egy közepes testű pávián. Egy gurulós páviánnyi szandál és nyári ruha. Elveszted a fejed, és férjed rezignált figyelmétől övezve a szekrény teljes tartalmát a bőröndbe halmozod. Mivel a házassági letöltendőből mindeddig csupán négy napot sikerült teljesíteni, urad a beláthatatlan következményektől tartva nem fűz megjegyzést az eseményekhez, kivár, és pörög a fejében a szemmérték digitális számlálója. Mivel együttélésetek kétharmadában egy seggén kibolyholódott, kinyúlt mackónadrágban látott, értetlenül áll a történések előtt. De pillantásában a háborúba hívott férfi minden elszántsága és fájdalma: ezt a csomagot a heteronormativitás jegyében neki kell végigvonszolnia teljes Dalmácián. Az első csapás az albérlettől százötven méterre, a metróaluljáró lépcsőjén sújt le: meghúzódik a hát, a férjed a következő egy hétben *A Notre Dame-i toronyőr* castingjára hangol.

2. Az apokalipszis első lovasa: a lábszag

Voltak előjelek. El is hangzott a fenyegetés az előttetek ülő úr szájából, mégis az utolsó pillanatig reméltek. Aztán a tépőzár csontig hatoló hangja. Az apró horgok fájdalmas ordítással

engedik el a hurkokat. A buszban megfagy a levegő. A leghátsó sorban is elhal a beszélgetés. Összenéztek. Megszorítjátok egymás kezét. A szomszédos utastársakkal bajtársias pillantást váltotok. Lelassul az idő, megdermed a suhanó táj. A sportcipő tompa puffanással érkezik a padlóra. És akkor az anyagáramlás fénysebességet vesz, a lábszagrészecskék vidáman kebeleznek be minden megmaradt oxigénmolekulát. Az utolsó védvonal, az átizzadt tornazokni is elesik. A pálpusztaiba oltott ementáli vad szagrobbanással tölti be az utastér minden köbcentiméterét. A szőrpamacsos, görbe lábujjak gúnyos táncot járnak a romantika teteme körül.

3. Mindennapi kenyerünk: a rántotthúsos-szendvics

Új asszonynak lenni fárasztó, ezért minden kínálkozó segítséget meg kell ragadni. Ha a népligeti aluljáró egyik rejtett szegletében álló büfében büszkén hirdetik, hogy rántotthúsos-szendvics akció, ne habozzunk meghozni a családi kassza szempontjából felelős döntést. Egyet fizet, kettőt vihet. Négyre lecsapsz, ugyan mi baj történhet? Az urad, aki valahol még mindig a bőröndöt rángatja maga után, amelynek útközben a kereke is kitört, elájul majd az asszonyi gondoskodás e páratlan megnyilvánulásától. Magyarságtudatból jelesre vizsgáztok: amint ülepetek érinti a kárpitot, előkerül a szendvics. Urad elgyötörten harap a vizes zsemlébe, és mindaddig figyelmen kívül hagyja a különös mellékízt, amíg a bécsi szelet Haynau stílusában vissza nem dörömböl. De nem teljes a balsors: legalább nem kell a vécékagyló fölé görnyedni, a becsípődött hát tökéletes ívben görbül a fajanszhoz.

4. Bábeli zűrzavar: a büfögés

Ázsiai turisták állnak sorfalat a zágrábi megállóban. Réveteg tekintetükön látni: Karlovačko innen, csevapon túl. Világok harca. Mindegyik körül hagyma- és ajváraura: egyesülnek a Balkán Fanatik erői. Fekvőrendőrökön, kátyúkon vezet ki az út a városból. Az ide-oda zötyögő busz Lajsz András-i ügyességgel rázza össze a bendőkben az összes ledarált négylábút. A dugóban egy satufék adja meg az utolsó lökést. Elnémul a beszélgetés. Újra. Többen kipillantanak az ablakon. Felhőtlen az ég. Honnan ez a félelmetes mennydörgés? Egy asszony büszkén lapogatja az ura karját, miután az a horvát gasztronómiát a lehető leghangosabb dicsérettel illette. Közép-Kelet-Európa kultúrsokk alatt, a romantika vergődő teteme megkapja a kegyelemdöfést.

5. Hegyi beszéd: a buszsofőr

Ki szedi össze váltott lovait? Ketten vannak. Egyből megtalálod a kedvenced: ha éppen nem vezet, betámasztva alszik az első sorban, némasággal sújtja a délszláv popot játszó rádiót, és csak akkor beszél, ha kérdik, akkor is tőmondatokban, mintha slejmet köhögne fel. És ott van a másik, akiről az elejétől fogva sejted, hogy csakis valami rosszakaród átka lehet. *És monda az Úr a Sátánnak: Honnét jössz? És felele a Sátán az Úrnak, és monda: Körülkerültem és át- meg átjártam a földet, vagy legalábbis az A1-es autópályát.* Ennek a sofőrnek nem elég a szundítás, a bambulás, a csendes számvetés az élettel. Ennek közönség kell, taps, reflektorfény. És az önjelölt Šurda meg is találja a mögöttetek helyet foglaló nyugdíjas hölgykoszorúban. A világot jelentő deszkák a folyosóra, éppen melléd esnek. Hogy a Dinári-hegység kanyarjai ki ne zökkentsék a figyelem középpontjából, megkapaszkodik fölötted, ezzel kábító hónaljpárlatsátorba vonva másfél órára. Az ágyéka éppen szemmagasságba esik, ami – bármi is volt a sátáni koncepció – megkísértésnek kevés, élethosszig tartó traumához elég. A cs és dzs hangok halmozása miatt úgy érzed, mintha egy fogselymet sosem látott párakapuban állnál. És még mindig csak a csapások felénél jártok.

Vajon a Bibliában miért szerepel tíz csapás? Mert a Jóistennel szemben nem támasztott komoly terjedelmi korlátokat a Várszínház bajszos direktora. Így, aki továbbra is tűkön ül a

többi csapást illetően – (6) a kishelyiség elromló zárja, (7) a másfél órás késés, (8) a Bruce Lee-s mozgáskultúrával masszázsfotelszolgáltatást nyújtó kisgyerek, (9) a dugó közepén elromló klíma, (10) és a csomagok visszakaparintásakor óvatlanul orrba fejelő utastárs –, keressen az előadás után bizalommal.

De felmerül a kérdés: ez a tíz stációt felölelő kálvária mégis hogyan segít felszítani a szerelem lángját, és még ötven évvel kitolni a házasságotokat? Oldalra pillantasz, a válladon a közterhektől meggörbült urad feje, csendesen piheg, mentolos rágógumival küzd a rántott húsos szendvics utóíze ellen. Nemcsak ismerője, hanem használója is a fogselyem intézményének, és a kilenc órán át koncentrálódó láb- és hónaljesszencia ellenére megmagyarázhatatlanul jó az illata. Nézed ezt a szépséges, jószagú embert, akinek minden záróizma kifogástalanul működik, és egyetlen nyílása sem szelel, és abban a pillanatban újra elemien hasít beléd a szerelem első érzése. Na, ezért kell busszal menni nászútra.

Fejér Zoltán György: Fotóhaiku

120 éve született József Attila

Hogyan írná meg ma a Kedves Jocó!-t?
Kedves Lölő!

De szeretnék tendert nyerni,
Meccsekre nem gyalog menni,
Luxusjachttal vízre kelni,
S közpénzekből kastélyt venni.

Chanel-táskám mutogatnám,
Zebragolnék Hatvanpusztán,
S meggyőzném a népességet,
Hogy ez mind nemzeti érdek.

Hogyan reagálna erre Bayer Zsolt?
Attila, te hernyóbajszú mocskos kis proli!

Már egy hete csak a jó édes anyádra gondolok, te kazánsúroló büdös széntolvaj. Mit ártott neked a kormány, te külvárosi töltőtollkoptató? Nem engedik, hogy ehess, ihass, ölelhess, alhass? Emiatt téped a pofádat, mint egy üldözött majom, te féleszű, vagy tán egészen az? Ragadnál a rakodópart alsó kövére, te lassú tűnődésű, szárnyas hajú, húst sütő, sorssal sehol se bíró, szánalmas kis vásott, marxista proli! Hétszer szüljön meg az anyád, te világ sírköve, te vonatfütty! Ugye tudod, hogy nincs bocsánat? Ha nem tudod, akkor idefigyelj, te aljas, gátlástalan, ócska kis sáska: vagy abbahagyod a fröcsögő gyűlölködést és bekussolsz, vagy elkezdesz végre a szeretet és béke nyelvén szólni, mint én!

Mi történne, ha erre József Attila pártot alapítana?
TISZA-szívvel

Nincsen szappan, se papír
a kórházban, csak a zsír-
ra szállt por a falakon –
ez a kampány-anyagom.

Kiborított a Rogán, s
ezért vagyok arrogáns.
Slimfit-szerkóm hatalom,
kéz a zsebben: vakarom.

Ha az érvek elfogynak,
nadrágommal megdoblak.
TISZA-szívvel bepörgök,
ha kell, leszek kisördög.

Ebből reklám származik:
elsétálok Váradig,
s körülvesz a szebbik nem
gyönyörűszép szelfiken.

Hogyan írna erről dalt, ha ő lenne Azahriah?
Magyarampapam

Olajos rongyok az égen
külvárosi éjeket szülnek,
miniszterasszonyok exférjei
a rendszerbe beleőszülnek.
Így szólnak akkor a feleségükhöz:
most életet nyer itt a salak,
és a homállyal teli konyhában
azon tűnődöm: lehallgassalak?

Nehezül a fejem és a helyzet elég harci
főleg miután meginterjúvol Gulyás Marci,
Egy új cél,
egy arcél,
egy új hamis álom.
Mit kéne tenni?
Nem szégyellem, ha kitalálom

Napi 1 órát szánj arra, hogy posztolj ki szelfiket.
Napi 2x kérdezd meg, hogy: Rogán Tóni jól fizet?
Napi 3x kívánj jó vergődést mindenkinek.
Este énekeld el A börtön ablakában.
Soha nem süt!

Fel a kezeteket, rampapapam,
Dobom a Dunába a telefonod, csávó,
Vezetem a felmérést magasan,
Mindenmentes vagyok, mint egy latte avokádó.

Fel a kezeteket, rampapapam,
Dobom a Dunába a telefonod, csávó,
Vezetem a felmérést magasan,
Mindenmentes vagyok, mint egy latte avokádó.

Módos paloták,
Jachtok, lakomák,
Darálom, míg nem enyém a hatalom,
Fölöttem még vasvilág a rend,
Gazt csinál, teremt,
Itt az egész Megafon a nyakamon,
De én leszarom.

Fönn, fönn, a fagyos online térben
Én lettem mindenki egyetlen témája,
Ó, gyere velem, szép, komoly népem,
Lépésről lépésre, légvárról légvárra.

Fel a kezeteket, rampapapam,
Dobom a Dunába a telefonod, csávó,
Vezetem a felmérést magasan,
Mindenmentes vagyok, mint egy latte avokádó.

Dormán László: Fotografika – Freddie Hubbard

NAGY KOPPÁNY ZSOLT ◀

Telefont a gyermeknek

Ez a szöveg arról szól, hogy veszünk-e telefont a gyerekeknek vagy nem. Vagy nem… arról szól.

Az úgy volt, hogy én és a feleségem rendkívül modern szemléletű és felvilágosult, mi több: haladó szellemű emberek vagyunk. Mármint főleg én. Ez abból is látszik, hogy például – de tényleg csak például – folyton mindenféle modern praktikákat tanulok az internetről, amivel aztán próbálok egy kis… színt csempészni a házaséletünkbe. Mert, miként a bölcs mondás is tartja, mindenütt jó, de otthon… otthon muszáj. Ő sajnos nem ilyen színvivő alkat, így mindent nekem kell, nemcsak csinálnom, de utána is járnom… olvasnom… videókat tanulmányoznom… pozitúrákat felskiccelnem… már ahogy nyilván Önök is szokták. Persze, nem holmi perverz indulatból, mint tudjuk, és tudják Önök is, de nem ám: kizárólag és pusztán az élethosszig tartó tanulás jegyében… tanulok élethosszig tartóan. De ez egy másik, eléggé vicces történet, ami persze valójában szomorú. Lényeg a lényeg: én rendkívül modern szemléletű és felvilágosult, mi több: haladó szellemű ember vagyok. (…)

…de most, hogy jobban belegondolok, mégiscsak engedjenek meg egy-két dolgot megemlítenem a fenti téma kapcsán… mielőtt rátérnék a gyerekekre, akik ugye szervesen kapcsolódnak az ügymenethez, hiszen ők maguk is készültek valahogyan. Csinálva lettek, úgyszólván, ahogy jobb házaknál szokás. Szóval én fáradságot nem ismerve, magam nem kímélve kutakodom az interneten, és nézem a videókat rendületlenül. Ha nem tudnák, van egy pompás gyűjtőoldal, amelynek segítségével éppen a magunkfajta, rendkívüli tudományos érdeklődéssel megáldott, komoly, enyhén kopaszodó, nem is olyan enyhén pocakosodó férfiak végezhetnek posztgraduális tanulmányokat a megsivárult nemi élet feljavítása terén elvégezni kívánt áldozatos munkájuk okán… és célján. Nyugodtan nézzenek fel, ide a szemembe, tudom, hogy ismerik az oldalt, p-betűvel kezdődik és ornhub-betűvel végződik. Igen, a hölgyek is szokták nézni. (Kivéve a nejemet.) Esetleg együtt nézik – mise után, nyilvánvalóan. De mindenki a saját házaséletének kovácsa, mindenesetre nyugodtan sajnáljanak engem, mert elképesztő, mit összekutakodom, míg a feleségem csak… subánkon heverész, mint Kukorica Jan… Iluska.

Én meg jövök a jobbnál jobb, frissen tanultnál frissebben tanult ötletekkel, pedig már az én fejem sem káptalan, és bizony előfordul, hogy a fickós nekigyürkőzés után meg kell állnom, visszatennem a szemüvegemet, felkelni az ágyból, inni egy kicsi vizet, bekapcsolni a számítógépet, visszakeresni a tananyag-videót, és megnézni, mi után mit kell csinálni, mert igen huncut dolgok vannak égen és földön, fiatalkorunkban ezt még csak nem is sejtettük! Pedig akkor még könnyebben ment volna – mármint a dolgok akrobatikus része, mert egyébként még most is eldöcög –, csak hát az a baj, hogy mint mondtam, meg kell állni és utána kell nézni egynémely dolgoknak földön és égen, és közben eltelt az idő fölöttünk is, az ember talpa fázik, akkor arra még zoknit is kell húzni, plusz trikót kell venni, nehogy eleredjen a vesekőélmény görcsösített változata, azokat utána esmenn le kell venni, ha el nem felejteti velünk a jó Alzheimer doktor, mert hiszen úriember mégsem kufircol zokniban… azt mondja legalábbis a Kámaszútra.

De a gyerekekre most már aztán tényleg visszatérve: ilyenkor, amikor tanulmányainkat végezzük élethosszig tartóan, a gyerekeket elküldjük, vagy becsukjuk az ajtót, és akkor ők már tudják, hogy

anya meg apa olvasnak tudományoslag, ilyenkor nem szabad zavarni őket, és hát sajnos nekünk is lenémítva kell nézni a tudományos műsort, vagy esetleg fülhallgatóval. Már persze csak nekem, mert a feleségemet nemigen érdekli a dolog előtanulmányozási része, sőt szinte kínos, ha rajtakap, amint én magamat egy kicsikét sem kímélve, éjt nappallá téve csak képezem magam, képezem magam, mint egy dzsendersztádiz. (Különösen nagy figyelmet szentelek az olyan oktatóvideóknak, ahol hölgyek viaskodnak hölgyekkel, és ha esetleg megkérdeznék tőlem, hogy mint és hogyan tekintek én a kölcsönös női szerelem, más szóval a leszbikusok dolgaira úgy általában, biza azt válaszolnám erre, hogy csakis full HD-ban.)

Most megint szöget ütött a fejembe, hogy kis feleségemet tulajdonképpen olyannyira nem is érdekli ez a sok nehéz tanulás… sőt ha jobban belegondolok, még soha egyet sem néztünk végig együtt, közösen (!) közülük, hanem többnyire csak én egyedül, sötétben, elbújva, mikor ő nem volt otthon, de hát mit tudjak csinálni, ha ennyire túlteng bennem a tudásszomj… az a férfitársam vesse rám az első követ, amelyik undorodva lekapcsolja ezt a bizonyos tanulmányoldalt, ha véletlenül egy perccel korábban – nyilván véletlenül – megnyitotta. Persze, mikor az asszony bejön – vagy haza –, menten lekapcsolják… lekapcsoljuk, de akkor már kicsikét késő, mint tudja azt mindenki, aki pirult már talpig rajtakapatván.

Mindenesetre a dolog úgy volt a gyerekeknek vett – vagy nem vett?? – telefonnal, hogy én néha házasélet előtt előveszem a jegyzeteimet, amiket persze csak fejben készítek – lenne is cirkusz, ha leírnám valahova –, és akkor csak úgy felvetem b. nejemnek, hogy mi lenne, ha, és akkor mondok ide egy nem is olyan könnyen kitanulmányozható, de főleg végrehajtható pozitúrát, magam is vagy negyvenszer megnéztem, amíg tiszta és világos lett, hogy mit hova kell tenni, mármint az egyértelműségeken kívül. (Pontosan úgy, ahogy Önök is tapasztalják: hogy ugyebár mivel támaszkodunk közben?!, mikor már minden tagunk foglalt, miközben fáj minden tagunk, ahogy a költő mondja… és mégsem kapunk levegőt még mindig… ráadásul ha véletlenül oldalra fordulunk közben, nem látjuk rendesen a tévét közben.)

Szegény feleségem rendre meg is lepődik, és erősen elcsodálkozik ekkora erotikatudományi jártasság láttán, honnan szeded ezeket, mondja mérgesen, csak nem gyakorolsz nekem valakivel, jaj lelkem, felelem, ha éppen kapok levegőt, a fene enné meg, hogy már mind csak haladó szintű tanulmányfilmeket nézek, hát hallottam a munkahelyen meg a villamoson! És végeztem némi kutatómunkát az interneten is, irulok-pirulok, mint a tanulmányfilmekben az ifjú szűz hölgyike, akinek éppen elromlott a vízvezetéke, és akkor ki kell szegénynek hívnia a kezeslábasba bújtatott pornószíné… izé, vízvezetékszerelőt. (Elárulom, a valóságban soha nem jönnek ki olyan hamar, és hát a megbaszást is anyagilag kell érteni, sajnos, mint tudjuk.)

Na de, akiket láttál, okoskodik az én jobbik felem, sőt énem, ahelyett, hogy twisterszerűen hajlítgatná a tagjait, ahogy mutassa a full HD!!!, azoknak is ilyen nagy volt a pocakjuk? Azért ez elég gonosz támadás, és én pontosan tudom, mi lappang bokrodnak megette! mondom neki, de nem folytatom, nehogy elmaradjon kicsiny légyottunk, egyébként meg FYI: igen, ilyen. Nagy. Megnézem magamnak, így ő. Hagyd csak, lelkem, így én, mert aztán nekem megnéz valami sovány, izmos pasast, és akkor én végleg hoppon maradok.

Így turbékolunk mi kettecskén, a folytatást mindenki képzelje el, aki meri, és hát így állunk bizony a felvilágosultsággal, meg persze a gyerekeknek vett – vagy nem vett? – telefonnal, amiről nem sok szó esett, belátom, de ennek minden bizonnyal az az oka, hogy a kedves közönség folyton visszarángatott a nemiség akadémiai fertőjébe a piszkos elváráshorizontjával! (Annyit azért elárulok, hogy nem vettünk nekik telefont, nehogy ők is a kelleténél korábban elkezdjék tanulmányozni a vonatkozó oldalt, mert kérem, ilyenek vagyunk mi: az egész családban valósággal dühöng a tudásszomj!)

geppetto

prémium m.-nek, akihez

Kirchner Józsi nem magának keresett feleséget, hanem a munkájának. Azt hinnénk, ehhez a legnehezebb asszonyt találni. Elvégre a munka és a nő kibékíthetetlen viszonyban áll. Ha otthon van az ember, az asszony panaszkodik, hogy miért nem dolgozik. Ha meg dolgozik, az a baj, hogy nincs otthon az asszonnyal. A kettő közt nincs átmenet: amint a férfi kilép az ajtón, ő sosincs otthon, amint hazaér, ő mindig lopja a napot.

Kirchner Józsi valami csoda folytán éppen a Márit találta meg, aki szerint Józsi úgy dolgozik a fával, hogy még a fűrészpor is arannyá válik a kezében. „Az a férfi ez, atyám – mesélte Mári –, akihez az anyósa is hozzáment volna. A szüleim házához olyan fészert épített, hogy anyám elgondolkodott, inkább odaköltözik a házból, és akkor nyugta lesz apámtól. Mondta nekem is: ha nem kell, kislányom, elveszem én, apád nekem már megbocsátja!" Márinak leginkább a játékok tetszettek, amiket Józsi faragott: a kis fafigurákból tanulta meg, hogy néz ki a panda, a kenguru, a jeti vagy az eszkimó, bár utóbbiról nem tudom, tényleg létezik-e.

Ezeket a lényeket egyébként Kirchner Józsi sem ismerte, de a keze egyszerűen tudta, hogy néznek ki: más férfi a tökében hordja az agyát, ő viszont a tenyerében. Lett is ebből baj! Hiába van ugyanis akkora dinnyefeje, hogy három agy is elférne benne, Józsi láthatóan nem ismeri se az eszkimókat, se az Istent, se Márit, de még a saját testét sem, a feje mintha csak dísznek lenne a nyakán! Nem az ő feje az első, amit Isten fölöslegesen teremtett, a papokon is van egy testrész, amire semmi szükségünk nincsen. Ez pedig a száj. Igen, a száj, ajkastul, nyelvestül, fogastul: egy papnak annyi szüksége van erre, mint egy nőnek tökre. Higgye el nekem mindenki: az emberek éppen addig maradnak keresztények, amíg a pap nem imádkozik senkiért!

Rajtam viszont van száj, már bánom is, hogy kinyitottam. Mári azt hitte, Józsi több mint két kézen egy férfiméretű konc. Hozzáment, de már a következő vasárnap feltűnt mindenkinek, hogy a misén nem volt rajta fejkendő. Olyan arcot vágott Kirchner Józsi mellett, hogy nem tudtam eldönteni, túl kevés, vagy túl sok idő volt nekik együtt ez az egy hét házasság. Két hét múlva már biztos voltam benne, hogy túl sok. „Hintalovat faragott, atyám – mesélte Mári –, egy csíkosat, aminek eddig még nevet sem adott." Szipogni kezdett, arra gondolt, hogy a férje ezzel akarja jelezni: itt gyerek lesz, ha az Úristen is úgy akarja! Ha pedig nem akarja, akkor is. „Mi másra gondolhattam volna? – kérdezte Mári –, de nem, az uramat, úgy tűnik, nem érdekli a gyerek. A nászéjszakán is csak állt az ágy szélén, nézett, aztán lehuppant. Majd elfordította tőlem a fejét, de nekem így se maradt semmi hely a két párnán!" Az a szomorú, hogy Kirchner Józsi még csak impotens sem volt, ezt Mári váltig állította. Működik a férje nadrágjában az ösztön, de csak néz a gerendára, a padlódeszkára, és nem tudja, hogy mit kezdjen magával. „Ahogy az Úristen se tudja, mit kezdjen egy fasszal a papon!" – csúszott ki a száján, de egyből befogta mindkét kezével. Ezzel megbántott, de rajzoltam a levegőbe egy keresztet, és úgy vettük: az Úristen és én is elfelejtettük. „Imádkozni mindig lehet" – mond-

tam, habár akkor azt se tudtam, miért imádkozzunk pontosan. Józsi ugyanis olyan volt, mint egy kifordított Geppetto, ha az ő kívánságán múlna, minden ember a földön fává változik, és akkor már tudja, mit kell velük csinálni. Imádkozhattam volna tehát két dologért: vagy Mári változzék fabábuvá, vagy Józsi nagy fejébe jöjjön meg az ész, akkor nem tudtam, az Úristennek melyik lenne nehezebb!

Mint kiderült: az Úristennek mindkettő lehetetlen, de Mári két hónappal később így is megduzzadt hassal járt Pellérd utcáin. A kendő még mindig nem került fel a fejére, de ekkorra az is megdöbbenést okozott volna, ha rajta van. Akár Józsitól, akár nélküle: hogy kerül az a gyerek Máriba? Kérdezgette mindenki először a Golica doktort, majd amikor látták, hogy ő is felém fordul, már engem. Hiába, annyit sem tudtam felelni, amiből legalább egy pletyka elindulhatna. „Egyszer csak lett – mondta nekem Mári, erről is csak a gyóntatófülkében beszélt, mert nem tudta, a terhessége így bűnnek számít-e vagy sem. – Úgy képzelje el atyám, hogy nem volt sem émelygés, sem görcs, egyszerűen felkeltem tegnap ekkora hassal! Ijedtemben sikítottam, a férjem ezt hallva akkorára húzta össze a fejét, mint egy mazsola!" Mit lehetett mondani, azt hiszem, beleimádkoztam egy gyereket a Máriba, amikor kínomban már csak úgy könyörögtem az Úristenhez: „kérlek, oldd meg valahogy!" Mintha a nyelvemmel én vettem volna el Mári szüzességét, de Isten az ilyen nyelvelést szerencsére nem számítja bűnnek.

Golica doktor úgy sejtette, hogy ehhez nem csak a számnak van köze, és ő is elkezdett misére járni, hogy szemmel tartsa a feleségét. „Nézze, Noszvaly tisztelendő – köszörülte meg a torkát a doktor –, azt tudjuk, hogy a Józsi nem ejthette teherbe az asszonyt, mert fatökű hozzá." Elnéztem a válla fölött, az oltárnál lévő Pieta-képre. „Nem – javítottam ki óvatosan. – ha fából lenne a töke, akkor tudná, hogy kell használni!" Golica elhúzta a feleségét, aki a gyóntatófülke felé vette az irányt. „Atyám, annyit mondok, vigyázzon, mit beszél, különösen, ha gyóntat! Azt mondják az asszonyok, magának prédikálnia sem kellene, elég, ha néz azokkal a borostyánsárga szemeivel, mert abból is az Atyaúristen szól! Nem bánom, tessék nézni az asszonyokra. De a száját fogja be."

Azt elismerem, hogy a szemem miatt régebben is sok asszony járt misére. De a Márit látva annyian akartak közülük gyónni, hogy átfutott az agyamon: penitencia helyett be kéne vezetni a búcsúcédulát, akkor legalább estig elfogy a sor! Persze tudtam, ez keveset segítene, a pellérdi asszonyok nem gyónni akartak, hanem azt, hogy imádkozzak beléjük is egy gyereket. „Az uram mindig dolgozik!" – panaszkodott az összes. Az uraik persze panaszkodhattak volna, hogy az asszony pedig mindig misére jár. Ehelyett mindegyik türelmesen végighallgatózta feleségét a gyóntatófülke mellett, és várta, hogy az a hazaúton felhánytorgassa neki: már megint nem dolgozik semmit!

Apczy, a polgármester nem aggódott a feleségéért, igaz, ő sosem látta, hol van éppen az asszony. Az érdekelte, hogy Márival miként eshetett meg ez a csoda, még a szemüvegét is levette, amikor erről beszélt. „Tudja, Noszvaly tisztelendő – mondta, olyan közel hajolt hozzám, hogy a szempilláink egymásra pislogtak – ez nagyobb csoda, mint a Krisztus! Merthogy amikor a Krisztus szűzen fogant, lehetett tudni, mit akar az Úristen. De itt? Minek kell az Úristennek egy terhes Mári? Elvégre a Krisztus csak egyszer születhet!" Bólogattam: igen, ha kétszer lennénk megváltva, azt már én se hívnám se csodának, se kegynek, legföljebb véletlennek. „Ezért mondom, nagyobb csoda ez! – Apczy visszatette a szemüvegét, a szemei ökölnagyságúra nyíltak. – Lehet, hogy akkora csoda, amin még maga az Úristen is csodálkozik!"

Az egyetlen ember, aki nem csodálkozott a faluban, éppen Kirchner Józsi volt. Nem talált semmi megdöbbentőt abban, hogy a felesége terhes. Ezzel együtt Mári azt mondta: az ura már nem csak áll az ágy mellett, mint egy faszent, hanem elkezdett komolyan foglalkozni az ő testével is. „Úgy méreget engem, atyám, mint egy fatörzset" – mondta Mári. Ennél többet

pedig egy asszony sem kívánhat Kirchner Józsitól: colstokkal alaposan lemérte a felesége hasát, és a hasméretből kiindulva összeeszkábált egy bölcsőt. Egy forgót is szerelt fölé, halfejű bábuk lógtak róla, Mári váltig állította: ezek angyalokat ábrázolnak. Hittem neki: elvégre Józsi keze jobban ismeri az angyalokat, mint én vagy a Biblia.

Golica doktor akkor hitte el, hogy itt valami csoda lehet, amikor Mári vajúdni kezdett. Nézett a takaró alá és csak egy apró orrot látott, közelebb hajolt, tapogatta, hol lehet a fej és a test többi része. „Itt csakugyan az Úristen csinált valamit – suttogta nekem. Ez a gyerek még meg sem született és már akkora feje van, mint a Kirchner Józsinak." A számba haraptam: azt még az Úristen se hinné el, hogy a Józsitól van a gyerek! Mári közben lihegett, a feje úgy elszíneződött, hogy még a vak Apczy is meg tudta állapítani: az bizony lila.

Két nap múlva Kirchner Józsi fekete kendőt kötött a felesége fejére. Ezzel még tartozott neki. A forgót megpörgettük a csecsemő felett. A halfejű angyalokat látva egy csapásra elaludt.

Benkő Imre: Párizs. Franciaország

(Budapest, 1970) – Budapest
(Budapest, 1970) – Budapest

▶ GYŐREI ZSOLT
▶ SCHLACHTOVSZKY CSABA

A bitófán kacagó betyár, avagy Csiga Árpád balladája

Betyár Csiga Pádi, áll az akasztófa!
Nyargalj ungon-berken, ne várj kakasszóra,
máskülönben sorsod közel katasztrófa,
jobb, ha kapasz lóra, míg szalad a strófa!

Lányt kérni indultál, Erzsike oda vár,
mért ülsz, mint moha fán, vagy bíbic tojatán?
Vagy függnél ághegyen, megtöppedt jonatán?
Lehulltod sürgetned ily zölden kora tán.

„Mi szél fútta, Csiga uram, Kondorosra?
Messzebb Gyulától, mint Makótól Dorozsma?
Hurkából torozna? Kupából borozna?"
Az csak ül szótalan, rézriglin a rozsda.

„Nincs kedvem szólanom, tudd meg, csúf csaplárné!
Csak ülnöm szótalan, nézvén: a Nap jár-é?
Nem köll se bakator, se őrölt babkávé.
Hecsedliteát főzz, korsóval adjá' bé!"

Sürg-forg a csaplárné, hat marék hecsedlit
forral egy kondérban, mely már-már mecseknyi.
Vendég jöttét kezdi a padló recsegni,
s íme, Tógyer uram bús képpel becsetlik.

„Hogyhogy így, Tógyer úr, bús képpel, pityergve?
Dolgát a vásárban nem vitte sikerre?"
„Csaplárné, töltsél vagy két pint bort hitelbe!
A pénzem híjából fél gulya kitelne.

Elvesztetettem minden petákot a kártyán,
ragadt a kezemhez, cölöphöz a kátrány.
A báró eddig is módfelett utált mán,
pénztelen térjek meg, uszít hét kutyát rám."

„Nem lesz baja, elő bűnbakot kaparván!
Mondja azt, hogy kenden ütöttek haramják!
Mit tehet egy gulyás, a gulyát, ha marják?
Jó, hogyha életét mentheti hamarján!”

Nézte Tógyer Pádit, elméje sandán járt.
Fellármázta Békés tizenkét zsandárját,
annyiszor elsírta kifundált hantáját,
hogy végül véle mind kórusban skandálják:

„Bűn tanyája már a kondorosi csárda!
Vezérük a törvényt ott tapossa sárba,
ilyen latrot én még nem láttam betyárba’,
gubbaszt, mint a túzok, avagy otis tarda.”

Elindult tizenkét zsandár Kondorosra,
hatot rögtön elnyelt a póstelki kocsma,
kettő a Körösben inkább mundért mosna,
egy meg csak úgy eltűnt, mint Kossuth a rozsba’.

Hárman célhoz érnek. Kettő künn őrködik,
egy beront, s nagyot néz: „Ez minő ördög itt?
Nem borát, törkölyit – teáját hörpöli!
Bestye! Meg se állok veled a börtönig!”

S hogy Csiga nem moccan, a hóna alá nyúl,
mire az felordít, de nem épp parányul,
de mint ha nádsíphoz kürtzengés aránynyul,
afrikai fákrul hallatán banán hull.

Ily veszett bömbölést amint a zsandár hall,
válasza nem késik: csicsergő nadrágdal.
És minthogy a halálmegvető dac rávall:
fenyegeti a bősz betyárt a sarkával.

„Csiga úr, nevétől visszhangzik a környék,
kelmedhez Sobri is halovány tükörkép,
ha elfognák, én is kínomban szükölnék –
mért ül tétlen, szőrét növesztvén és körmét?”

„Mi dolgom van azzal, kinek mi viszket épp?
Mit nekem híg beszéd? nyelem a csipketét.
Elkelne belőle negyedfél icce még,
s alólam a húgyos szalmát künn hintsd te szét!”

„Bíró úr, itt volnánk. Ítélje Ön ezt meg:
elmentem csatába, halál s kín öveztek,
ültem egy gödörben két esztendőt veszteg,
nőm pedig azalatt nagy hasat növesztett.

Nem tudom: manapság asszonyt még köveznek?"
„Elvette eszét e hagymázas rögeszme."
„Hadd lássam a cédát várfokra szögezve,
mielőtt burkából egy fattyat köpesztne!"

„Gyalázód személyét vajh kiben orrontod?
Ki volt a galád, ki kéjére megrontott,
s beléd plántálta ez áldatlan porontyot,
s azután eldobott, mint foszlott porrongyot?"

„Mit mondjak? Kit mondjak? Kondoros betyárja,
híres Csiga Pádi zegzugom bejárta.
Csatázni volt ő is: durrant a petárda,
azután zokogva gondoltam Petyámra."

„Balga asszony, tudd meg: te vagy ma tizedik,
ki e Pádi által dárdára tüzetik.
Csoroszlyákon kezdve még szinte szüzekig.
Úgy látom: e Csigát szarvakkal fizetik."

„Állj ki velem, Pádi, gyilokra-birokra!
Ki nőm pendelyéből erényét kilopta,
így nőtt bendejében Pista vagy Piroska,
amint szemmel mérem, van vagy négy kilócska!"

Tíz vad férj förmed rá azonmód Petyára:
„Várjon a sorára! Nem jöttünk potyára!
Elébb még mi törjük csontját ripityára –
bitang Csiga Pádi, szép erkölcs betyárja!"

Ám ekkor húsz apa kel ki a színtérre,
fustélyt és dorongot kezébe mind véve:
„Bitang Csiga Pádi, szűzérdem sintérje!"
Férj ront húsz apára, apa ront tíz férjre.

Ez esett szombaton. S már reggel vasárnap
híre kelt a véres csárdai csatának:
sok tisztes apára s derék férjre támadt
a veszett, brutál-vad, tatári betyárhad!

Pádi, mégse moccansz, csak kotlasz naphosszat,
holott század zsandárt reád toboroznak,
már torkuk se szikkadt, mundérjuk se koszhadt,
Gyuláról pár álgyút odafuvaroznak?
A harci dob perdül, réztrombita zendül,
ellened egy egész sereg regiment dűl,
antul fásultabb vagy, többen jönnek mentül,
rezzenetlen bent ülsz faragott faszentül?

„Add meg magad, Csiga Pádi, kényre-kedvre!
Másként romba döntünk, s ott halsz, bérekedve!"
De megfelel Pádi, térve lényegekre:
„Mennék én, hisz otthon lennem kéne keddre."

„Zsandárgenerális, aranyos óbester,
ne álgyúval jöjjön mostan rigólesre!
A csárdám, ha össze nem rogyna, jólesne.
Hordja ki, s odaki tanítsák móresre!"

Késő már a jó szó, sütöttek álgyukat,
és ahol a fal volt, ütöttek tág lyukat.
Beront többszáz zsandár, kardjuk zsiványt kutat,
s hogy ott lelik ülve, nagy ám az ámulat!

„Megadom magamat! Unok is itt jócskán,
el is gémberedtem, szakállas lett orcám,
de ha megragadnak, bőgök, mint oroszlán,
legyenek jók hozzám: vigyenek ki lócán!"

Megindulván e pár alázatos szócskán,
és szakálla kócán, meg hogy nem is morc ám,
hát, míg lócájához tapadt, mint boroszlán,
két oldalról fogván kivitték a lócán.

Elhordták Gyulára lócán a börtönig,
vigyázva lenyesték képén a szőrt tövig,
hogy jobban láthassa, ha nézi, köldökit,
míg ítél a bíró, s végtére fölkötik.

Összeült a bíró, kvázi tizenkettő,
kerek tíz, beteget mivel izent kettő.
Sorolják, gazságot kivel milyent tett ő,
hiába tagadná, mindez hiszen meddő.

„Elrabolt harminchat felhizlalt gulyákat,
meghótt két kezétől zsandár- s hajdúszázad,
közben istentelen kéjelgett s bujálkodt,
nemzvén hetven fehérszemélynek pulyákat.

A legifjabb tizennégy évet sem ére,
legidősbnek nyolcvan fölül jár személye,
vallja apja, férje, hogy veszve szemérme,
tanúként száznyolcan hányják ezt szemére.

Utolsó szó jogán halljuk a delikvenst,
mielőtt kötélen nem lengedezik fent.
De hogyha tagadni pimaszul mer itt kend,
tegye csak legitten, nem hisszük felit sem!”

„Ártatlan vagyok, mint ma született bárány,
bűneim számlálván hazudjék is bárhány.
A szívemből bánnám kilehelni párám,
ha bitófán hálnám s szél lenne a párnám.

Leányt kérni mentem, várt egy ifiasszony,
egybekelni vélem, és murizni nászon,
de jaj, Kondoroson – földje is kiasszon! –
beállott derekam, s rám tört isiászom!

Csárdalócán ülve mozdulni se győztem,
enyhülést reméltem a hecsedli-gőzben.
Nem oroztam, öltem s nem főztem egy nőt sem,
gőzöm sem volt, mással mik estek eközben.”

Tömlöcbe zárt reményt a vak éj beárnyít,
gubbaszt a betyár itt, kiért egy leány rítt.
Nyílik a vasajtó, az anyja reá nyit,
Hoz néki kulacsot, éppen egy teányit.

„Hányszor mondtam, fiam: óvd a derekadat!
Egy meleg pokrócot tarts a nyereg alatt!
Ehelyett mit művelsz? Bűnbe vered magad,
s egy ültő helyedben nemzel gyerekhadat!”

„Nem tettem én rosszat jártamban-keltemben,
mégis ez éjszakám maradt csak eltengnem,
ha eljő a hajnal, a hóhér kelt engem.
Azt kérem: temessen el majd a kertemben.

Sírom fölé pedig csipkébe-fodorba
Erzsit faragtassa, mátkámat, szoborba!
Lehet egy kicsit szebb s kevésbé mogorva,
a keble halmosabb, s fitosabb az orra."

Mire ezt elvégzi, immáron pitymallik,
és Kondoros felől vad keselyfitty hallik,
kondorok érkeznek, és varjak, szintannyik,
várnak Csiga-gigát utolszor nyikkanni.
Lócástul bitóhoz vonszolják, cibálják,
kötéllel kerítik nyakának csigáját,
emelik magosba vármegye zsiványát,
felsikolt az anyja: „Érzéssel csinálják!"

Eldobják a lócát, repül messze esve,
rándul Pádi teste szálfa-egyenesbe,
s lám, kacagni kezde – fél vármegye leste,
mert kiállt a fájás, s elvesztét élvezte.

Így halt a betyár, kin mindenki elképedt,
s hírneve elébe vágott a tettének,
békével lelkében nyugszik a kertjében,
őrizi az álmát mellig-szép Erzsébet.

Dormán László: Fotografika – Freddie Hubbard

Meséből versbe

A bögretündér ott ücsörög
egy kávéscsésze peremén,
és csíkos farkát kunkorgatja.
Zizeg a bajusza, miközben
fogadkozik, hogy meseíróval
nem üzletel soha többé,
hiszen a legutóbbi is beleírta
őt egy olyan történetbe,
amiben tuktukok meg orkok
nyüzsögnek. Hát ki figyel fel
mellettük a törpemacskára…?!
Ellenben egy versnek imádna
hőse lenni, főleg, ha csupán
róla, a bögretündérről szólna,
díszítve jelzőkkel, dicsérettel,
simivel és bundafésüléssel,
ráadásul a tündérkedésből is
elhangozhatnék valamicske…
A versíró eközben holmi
szöszös pulcsiban szöszöl,
sehogyan sem leli a kávéfőző
folyton elkallódó fedelét,
zúg a feje a macskajajtól,
és azon töpreng, miért nem
lett belőle inkább mézesbábos,
vonatkerék-pumpáló vagy
buborékmester, netán csillagász,
aki az űrt pásztázza, majd fekete
lyukakon át közlekedik a Tejút
és távoli állócsillagok között.

A bögretündér

Picula, a törpemacska,
Mamóka kávésbögréjében él,
pontosabban, a bögre fenekén,
ahol reggelente láthatóvá válik
egy napközben áttetsző világ.
Amint Mamóka elkortyolja a kávét,
Picula tappancsaival a kávézacc puha
párnáit dagasztja, nagyot nyújtózik,
majd kényeskedve mosakodni kezd.
Tengernyi a dolga: le kell tisztogatnia
bundájáról a barnaságot, hogy ismét
tündérien áttetsző cirmos legyen.

A bögretündér sálja

Mamóka újabban kézimunkázni kezdett:
fürge kötőtűk muzsikálnak az ujjai között.
Egy sima, egy fordított – dudorássza,
miközben fehér sávokat sikerít a pirosokra,
és ahogy hízik a hold, a készülő sál is egyre
kígyózik, tekereg, már-már túlnő a szobán.
Picula kedvtelve nézegeti, pofozgatja,
gondolatban már fel is próbálta párszor,
hisz nem kétséges: csakis neki készülhet
egy ilyen tündéri nyakravaló, puha és
illatos, mint az angyalok hónalja, meg
bolyhos is, akár a felhők száradás után.
Lehetséges, hogy ez láthatatlanná tevő
sál lesz – véli, hiszen Mamóka alakja már
szinte eltűnt alatta, de Picula majdnem
biztos benne, hogy egy bögretündér épp
e csíkos sállal a nyakában válhat láthatóvá.

Csík Mónika

Fenyőfáról a világ

Egyik reggel Picula, a törpemacska
lustálta lenyalni magáról a barnaságot,
hogy ismét tündérien áttetsző legyen,
hanem csak kucorgott a kávésbögre peremén,
és kurta, csíkos farkát kunkorgatta.
Unta már a piculaságot, ezt a törpeséget,
hogy még ha óriásira is nő az árnyéka,
akkor sem nagyobb egy kanbolhánál,
jó esetben: kanverébnél, és hogy a hangja
cérnavékony, hiába dudál meg nyafog,
Mamóka többnyire észre sem veszi.
Addig kelletlenkedett, kunkorgott macskamód,
mígnem gondolt egy nagyot, és a nyitott
ablakon át kiszökkent az ablakpárkányra,
onnan a verandára, végigfutott a kerten,
és éles karmait kimeresztve mászni kezdett
a jegenyefenyő gyantás törzsén, fel, egészen
az égig. Ott letelepedett egy toboz mellé,
majd jókedvűen pillogott szét maga körül.
Fent ülök a világ tetején – dorombolta,
közben kihúzta magát, hogy a verebek is lássák:
egy törpemacska bárhol hintázhat, ahol tündéri
kedve tartja, és a hangját messzire viszi a szél.

Benkő Imre: Boulevard du Montparnasse, Párizs, Franciaország

lettkeszavak

Marlenka néni unikornis lett volna, ha unikornisnak születik. Senki sem tudta, hogy hány éves, mert a varázslatos dadusok kortalanok. Tudott magasra nyújtózni, és kitágult orrcimámpával harsogni, hogy tessákaztánámsorbaállni, mint a kislibák. Vagy borsószemre töpörödni, hogy úgy odabújt volna bárki hozzá, hogy percekig csak úgy legyen, mint a borsó meg a héja. Marlenka néni néha tikos nyelven beszélt. Egyszerűen és tömören bökte oda a legváratlanabb helyezetekben: elnyelákolta. Cinke szemei ilyenkor hatalmasra kerekedtek a kerek szemüvege mögött. Nem értette, mit jelent ez a furcsa szó, de egy óvodás már mindent tud, nem árulhatta el, hogy van, amit nem. Bólogatott lelkesen, mintha rövidre szabott zsiráfnyaka lenne, ami ilyen különleges mutatványokra is képes.

A csoport közben méhkasként repkedte körbe a játszószőnyeget, Marlenka néni pedig elnyelve az elnyelákolta mondat folytatását, inkább csendre intette őket. A sóhajtó, nyavalygó és visító szavakat magába falta hirtelen a csend. Marlenka néni nagy varázsló volt, ha zajról, ha sírásról, ha fogmosásról vagy veszekedésről volt szó.

Cinke nagycsoportos volt már. Olyan nagy, hogy felérte a mosdót, fel tudta húzni a lábfején át a pólóját, és még énekelni is tudott az erdő madarairól. De néha annyira belemerült a belemerülésbe, hogy elfelejtett kimenni a mosdóba. Pispiris. Suttogta ilyenkor Marlenka néni, aki mindenkinél jobban tudta, hogy vannak szavak, amiket nem jó kimondani, főleg nem mások előtt. Cinke ilyenkor némán bólintott, tudta, hogy mi a dolga. Egy igazi nagycsoportosnak nem lehet nagy ügy megtalálni a váltás ruháját, csak ez járt a fejében, amikor kiosont a szekrényéhez. De az oviszsák olyan hatalmas volt, mintha egy lakóház lenne, kis zsebablakokkal. Felemelni sem bírta, nemhogy az aljára érni keresés közben.

Marlenka néni fölémagasodott, Cinke megrettent, hogy na, most aztán lesz itt mindenféle haragmorogta füst és pattogós szavak. De Marlenka néni csak mosolygott, majd könnyedén felemelte az unikornisokkal megtömött zsákot, majd, akár egy nyulat, kihúzta belőle a ruhát.

– Jószelép? – kérdezte cinkosan Marlenka néni, miközben a malackamintás szoknyát mutatta neki.

– Igen – mondta Cinke, aki most először értette is, meg nem is, hogy mit jelenthet a jószelép.

Marlenka néni mintha forgószélként pörgetné az időt, a következő pillanatban Cinke már a mesesarokban ült, a kedvenc dadusa ölében. A többiek mintha gombamód nőttek volna ki a szőnyegből, seperc alatt körülöttük termettek. Marlenka néni eligazgatta tűszerű ujjaival Cinke kócos haját, majd suttogni kezdett a gyerekeknek. Egy szót sem értettek, de mintha bemászott volna a fülökön, átbújt volna a fejecskéjükön, lefutott volna a hátukon a sok ismeretlen szótag, izegni kezdett a bőrük alatt, csiklandozva őket.

– Ne ficánkoljatok, huncut mannyogások! – nevetett fel Marlenka néni.

– Mi az a mannyogás? – szökött ki Cinke száján.

Marlenka néni jó mélyen belenézett a kíváncsi szempárba, és komolyra vont szemöldökkel csak annyit mondott:

– Akkor most elmondom nektek, honnan ez a sok furcsa szó.

A gyerekek megdermedtek az örömtől és az izgatottságtól. Mint halak a homokos parton, tátott szájjal hallgatták Marlenka nénit.

Amikor még nem volt sem Hold, sem Nap. Akkor még nem voltak országok, vagy városok, sem nyelvek: csak egy apró üveggolyó. Senki sem tudta, honnan pottyant az égre. Hosszú-hosszú időkön át egyedül üldögélt a magasban. A sötétkék ég halovány fénye volt az egyetlen barátja. A magány egyre jobban csikalandozta a hasát. Vakirmányozta mélyen, egészen addig, amíg ki nem pottyant az első könnycsepp a szeméből. Az egyikből narancssárga, a másikból ezüst könny hullt. Szipogott nagyokat, de olyan jól is esett kicsit sírni ennyi szomorúság után, hogy napokig abba sem hagyta. Annyira elmerült a sötét és ragadós bánatában, hogy észre sem vette, amikor a narancssárga forró és heves golyóvá hevült. Ő lett a Nap. Az ezüstös lassan gomolygott, és nőtt gömbbé, álmos cseppek gyűltek benne össze. Ő lett a Hold.

Az üveggolyó riadtan nézte őket. A cserfes és fényes Napot, és a kedves, de álmos Holdat. Azt hitte, majd eltűnnek, ha nevet. Vagy eltűnnek, ha nem sír többet. De vele maradtak éjjel és nappal, már nem volt többé olyan, hogy egyedül. Már nem volt többé olyan, hogy búsan. Így, hárman üldögéltek az égen, mint a testvérek. Az üveggolyó mindent el akart mesélni a testvéreinek azokról az időkről, amikor egyedül volt. De azok nem értették, mit mond. Próbálta így is, próbálta úgy is. De azok értetlenül meredtek rá. Az üveggolyó dühös lett, majd rettentően elkeseredett, már majdnem lepottyant az égről, amikor hirtelen eszébe jutott valami. Mi lenne, ha új szavakat találna ki. Érzésekből és hangokból, hogy elmondja, amit nehéz, vagy, ami elmondhatatlan. A Nap egyből megértette, válaszolt is a maga szavaival, de a Hold lassabban tanult, pedig nagyon igyekezett. Végül lett egy közös és titkos nyelvük. Naphosszat csak beszélgettek, olyan sokat, hogy eltanulták az erdő fái, tőlük meg a madarak. Onnan meg az emberek. De csak azok, akik nagyon fülelnek és bátrak, és bíznak magukban és a másikban.

Ti is halljátok őket, ha nagyon figyeltek. Ha olyan messze mertek kalandozni a képzeletetekkel, ahol már nem lakik más, csak ők, akkor tudtok nekik mesélni is. Titkokról, olyanról, amit szégyelltek, vagy amire nem jó gondolni. Vagy pont az örömötökről. Bárki tud ezen a nyelven.

– Bárki? – kérdezte kíváncsian Cinke.

– Bárki – mondta határozottan Marlenka néni.

– Akkor megesszük a megvajmákolt szereticsemet? – kérdezte nevetve Cinke.

– Persze – kacsintott Marlenka néni.

Megterítettek, mintha szorgos csillagok lennének mind. A terítő aznap olyan tiszta kék volt, mint az ég, és mintha ott ültek volna körülötte a titkos nyelven suttogó színes üveggolyók.

ZÓLYA ANDREA CSILLA ◀

(Székelyudvarhely, 1978) – Szentendre

„mert a Háborúnak nem volt szíve"

Romana Romanisin és Andrij Lesziv: A háború, amely megváltoztatta Rondót

Sokak számára elképzelhetetlen és abszurd, hogy egy gyerekkönyv a háborúról szóljon. És ez teljesen érthető, mert szeretnék távol tartani maguktól és gyerekeiktől a háborút, ezért kerülik e témával terhelni a gyerekeket. Összecseng ez azzal a nézettel is, hogy szerencsésnek érezhetjük magunkat, mert egy viszonylag békés korszakban élünk, nem éltük át a háborúk pusztítását, mint ahogy a nagyszüleink és dédszüleink.

De mit takar ez a viszonylag? Ha körbenézünk, nemcsak távolabbi országokban, hanem a szomszédos államokban is évekig elhúzódó háborúkat, menekültek végtelen tömegeit láthatjuk. És sokunk családjában ott vannak még a múlt század világégései óta bevéződött túlélés-történetek is. Egyrészüket úgy ismertük meg, hogy elmesélték a szüleink vagy nagyszüleink, de legtöbbször csend, hallgatás övezi őket, ki nem mondott, elhallgatott pillanatokként fagytak bele a gondolatatokba és mozdulatokba. A mi családunkban ilyen például a padláson elrejtőző nagymama és nővéreinek története, ott húzták meg magukat, amíg elmentek a családi ház környékéről a bevonuló katonák; a tetőablakon kimenekülő dédpapa története, miközben a nyilasok az egész családot elvitték; a karácsonykor jeges Dunába lőtt fiú története, aki később mégis nagypapává válhatott; a nagymama története, aki a lezáruló határok miatt nem térhetett vissza kisgyerekéhez; a házkutatáskor feldúlt nagyszülői ház emléke, ahonnan elhurcolták nagymamát és nagytatát… Túlélőkként ezekkel az emléknyomokkal, mint beégett hegekkel élünk tovább, amelyeket akarva-akaratlanul megörököltünk, miközben valami módon mi is továbbadjuk őket a gyerekeiknek. A legtöbb család úgy hordozza ezeket a traumákat, hogy közben nem is tudja, pontosan mi történt korábban.

Vitathatatlan, hogy az egyik legfontosabb kérdés, hogyan védhetjük meg gyerekeinket az erőszaktól és bárminemű pusztítástól. Romana Romanisin és Andrij Lesziv háborúról szóló művészi képeskönyve hiánypótló, mert a tabukon átlépve segít a családok és a gyerekek számára szembenézni a legfélelmetesebbel. *A háború, amely megváltoztatta Rondót* című könyv szerzőpárosa egy ukrán házaspár, akiknek a történetét ugyan a közelmúlt eseményei ihlették, viszont arra az örök kérdésre keresik a választ, hogy hogyan állítható meg a pusztítás és a háború? Képeskönyvükben végtelen érzékenységgel, empátiával és bátorsággal beszélnek arról, hogy mi a különbség a háború és a béke között, hogyan találhat az ember békére, mi minden változik meg a háború által, milyen hatással lehet az emberek és egy békés kisváros életére, illetve a rombolás után hogyan gyógyul(hat)nak a sebek, és hogyan épülhetnek újra a városok?

A háború, amely megváltoztatta Rondót méltán állítható Davide Cali és Serge Bloch *Az ellenség* című emlékezetes képeskönyve (Csimota, 2014) és Nicola Davies és Rebecca Cobb *Amikor eljött a háború* (Csimota, 2022) remek gyerekkönyve mellé. Mindhárom kötet segítséget nyújthat, szemléletük szoros rokonságot mutat, egy-egy cselekményszálon keresztül mutatják meg a háború legfontosabb vonásait, megértetik a mozgatórugóit, és ezek megértése kulcs lehetne a megállításukhoz. Az ellenség rámutat

arra, hogy az egymás ellen harcoló katonák valójában ugyanabban a helyzetben vannak, ha megismernék egymást, nagy eséllyel jóbarátok lennének. Az igazi ellenségek nem a másik táborban harcoló katonák, hanem azok, akik kiküldik őket a harctérre, és szítják az emberek között a gyűlöletet. Az *Amikor eljött a háború* könyvben egy kislány tekintetén és hangján keresztül jelenik meg egy békés kisváros, egy szeretettel teli család képe, és ezt a meghitt életet pillanatok alatt feldúló háború, ami mindent elvett tőle: az otthonát, a családját, a városát és a szülőföldjét. E törékeny kislány egyedül, mindenkinek és mindennek kiszolgáltatottan, veszélyek sorával dacolva kerül el otthonától sok száz, ezer kilométerre idegen emberek közé. E képes gyerekkönyv azt mutatja meg, hogy e kislány mégis hogyan találhatja meg újra a békét.

A háború, amely megváltoztatta Rondót könyvben a város lakóinak nemcsak a hétköznapjait láthatjuk, hanem az általuk megteremtett teljességet és összhangot is. Minden és mindenki a helyén van. Láthatóan fontos nekik, hogy a közösségükért tegyenek, jól érzik magukat a városukban. Kertészkednek, közösen énekelnek, rajzolnak és verset írnak. Az illusztrációkban is egy harmonikus várost láthatunk: kör alakú, könnyen bejárható, régi korok lenyomatait őrző épületeket, kerteket, labirintust, világítótornyot, amelyek az üvegház növényeivel együtt mind a város ékességei és büszkeségei. A lakók gyakran tartanak különleges koncerteket, amire a világ minden tájáról sereglenek látogatók. Mindez tulajdonképpen a rondó szó jelentésével cseng össze, ahogy megidézi a szó összes jelentésrétegét a zene, a költészet, az építészet és a kertek kialakításának világán keresztül.

A békés kisváros átlagos napjai egyszer csak véget érnek: „Minden olyan volt, mint mindig… Aztán hirtelen minden elcsendesedik. A városban halkan suttogva terjedt a hír: közelít a háború."

Három játékfigura a főszereplő: Danka, Zirka és Fábián, három barát. Danka a növények szívbéli barátja és ismerője, akinek egész lénye ragyog, reggelente hajnalhasadás előtt együtt énekel a virágokkal. Fábián egy lufikutya, aki ősi kincskereső nemzetségből származik. Zirka pedig egy különleges papírrepülő, aki a szárnyaival nemcsak hasítja az eget, hanem vidámsággal tölti meg azt. Sorsuknak alakulásán keresztül láthatjuk a város lakóinak kétségbeesett harcát, hogy megállítsák a háborút. Szembeszállnak vele, beszélni próbálnak vele, jobb belátásra és távozásra bírni, de hiába, a háború nem kímélt senkit, hiszen „a Háborúnak nem volt szíve". Fokozatosan minden és mindenki eltűnik a korábbi életükből, teljesen kiszolgáltatottá válnak. Rondó lakóinak fogalmuk sincs, mi a háború, miközben érzik, hogy minden megváltozott, abbahagyták az éneklést, beterít mindent a baljóslatú sötétség, csak a hiány, a pusztulás, a romok láthatók, az emberek teljesen eltűntek.

Pagony Kiadó, Budapest, 2024

A kötet fordulópontja az, amikor Dankó rájön, hogy a háborút összefogással mégiscsak vissza lehet szorítani. Nekik fénnyel, zenével és közös énekléssel sikerül. Ezt követően lassan újjáépítik a várost. De a háború nyomai nemcsak a város épületein, hanem a főszereplők testén, lelkén és emlékeiben is kitörölhetetlenül megmaradtak – a rombolás helyét sok-sok piros pipacs vette át, amelyek szerte az egész városban nyílni kezdtek...

Ez a kötet rávilágít arra, mennyire fontos, hogy beszéljünk a háborúról, annak okairól és következményeiről. Ezáltal a felmenőink tragédiáit is jobban megérthetjük, illetve a tőlük örökölt szorongásaink és félelmeink gyökerei is felszínre kerülhetnek, ez pedig segíthet a közös gyógyulásban. Akik megértik a traumák működését, és rálátnak a gyűlölet kialakulásának, terjedésének logikájára, azok minden bizonnyal távol fogják tartani magukat az erőszaktól.

Magyar humoristák, 1919

Hatvanöt hónap

1914. július 28-án az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzen Szerbiának, megkezdődik a több mint négy évig elhúzódó világháború. 1918. október 17-én Tisza István a képviselőházban elismeri, hogy a központi hatalmak elvesztették ezt a háborút. Október 29-én az olasz hadsereg áttöri az osztrák–magyar vonalakat Piavénál. Október 31-én Budapesten győz az őszirózsás forradalom. Ismeretlen katonák agyonlövik Tisza Istvánt. November 3-án a Monarchia Padovában fegyverszünetet köt az antanthatalmakkal. November 16-án a Nemzeti Tanács határozatban jelenti be, hogy Magyarország „független és önálló népköztársaság". November 24-én megalakul a Kommunisták Magyarországi Pártja. December elsején az erdélyi románok gyulafehérvári gyűlése Erdély Romániához csatolásáról fogad el határozatot. 1919. január 18-án, miközben a csehszlovák csapatok elfoglalták Kassát, Pozsonyt és Ungvárt, a balkáni francia csapatok pedig bevonultak Szegedre, Párizsban megkezdi tárgyalását a békekonferencia. Január 24-én a bukaresti román országgyűlés becikkelyezi Erdély egyesülését Romániával. 27-én meghal Ady Endre. Március 20-án Vix alezredes átadja Károlyi Mihálynak a békekonferencia döntését az új magyar–román demarkációs vonalról. A magyar kormány március 21-én elutasítja a jegyzéket. A Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kikiáltják a Tanácsköztársaságot, megalakul a Forradalmi Kormányzótanács. Március 26-án rendelet jelenik meg a bányák, ipari üzemek, pénzintézetek és lakóházak, április 3-án a közép- és nagybirtokok szocializálásáról. Április 16-án a román hadsereg támadást indít a Tanácsköztársaság ellen, két hét alatt a Tisza vonaláig nyomulnak előre. Május 5-én gróf Károlyi Gyula ellenkormányt alakít Aradon. Május 30-án elindul a (magyar) Vörös Hadsereg északi hadjárata. Május 31-én Károlyi Gyula hadügyminisztere, Horthy Miklós Szegeden megkezdi a Nemzeti Hadsereg szervezését. Július 20-án a Vörös Hadsereg átkel a Tiszán, megkísérli a Tiszántúl felszabadítását. Július 30-án az offenzíva összeomlik, a román csapatok vissza-átkelnek a Tiszán. Augusztus elsején lemond a Forradalmi Kormányzótanács, szociáldemokrata kormány alakul, amely megkezdi a forradalmi intézkedések érvénytelenítését. Augusztus 4-én a román csapatok bevonulnak Budapestre, és a Dunántúl középső és déli fele kivételével az egész országot megszállják. Október 25-én különböző keresztény pártok egyesülésével megalakul a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja. November 13-14-én a békekonferencia felszólítására a román csapatok elhagyják Budapestet, és a Tisza vonala mögé húzódnak vissza. November 16-án Horthy Miklós a Nemzeti Hadsereg élén bevonul Budapestre, heteken belül halálra ítélik és kivégzik a Tanácsköztársaság több vezetőjét. Karácsonyra az Athenaeum kiadónál Heltai Jenő szerkesztésében napvilágot lát a *Magyar humoristák* című antológia, benne kilenc író tizennyolc humoreszkjével.

A százhetvenöt oldalas, keménytáblás könyvecske megjelenése persze nem mérhető az előtte sorjázó nagyszabású események[1] jelentőségéhez, még ha a kor viszonyaihoz

1 A felsorolás válogatás Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században* című könyvének *Időrendi áttekintés-*

képest jó minőségű papírra szedték is, és Pólya Tibor tréfás karikatúrát sikerített is a külső borítóra. Elmondható viszont róla valami, ami amazokról nemigen: nevezetesen az, hogy általa mindenki „egy derűs délutánt, igazi gondtalan jókedvben eltöltött estét szerezhet magának".[2]

Kilenc író

A kötet szerkezete könnyen áttekinthető. Ismét *Az Est* névtelen hírlapíróját idézve: „*Ambrus* Zoltán, *Heltai* Jenő, *Herczeg* Ferenc, *Karinthy* Frigyes, *Molnár* Ferenc, *Murai* Károly, *Rákosi* Viktor, *Szép* Ernő és *Szomaházy* István műveiből van összeválogatva ez a kötet, mindegyik író legjellemzőbb, legsikerültebb és legvidámabb két-két vidám munkája van benne, mindegyik írónak életrajzától kísérve."[3] Arra, hogy egyszerre szerepel szerkesztőként és szerzőként, Heltai röviden ki is tér a kötet *Nem előszó* című előszavában:

> A szerkesztő barátai közül többen is megbotránkoztak azon, hogy a szerkesztő magamagát is beiktatta a humoristák közé és saját munkái közül is válogatott az anthológiába. A szerkesztő azzal a szerénységgel, melyről méltán híres, Alponse Allais örökbecsű bölcs mondását juttatja eszünkbe: – Legyünk már életünkben halhatatlanok. Nem tudhatjuk, mi történik velünk halálunk után.[4]

A seregszemle csakugyan látványosra sikerült, a *Nyugat* folyóirat *Figyelő*-rovatába recen-záló Tóth Árpád ugyancsak megdicséri – ámbár hiányérzetéről is szót ejt:

> A kis kötet összeválogatása kitűnő, a régibb és újabb generáció legjobb nevei szerepelnek, pompás darabokkal. Az amerikai burleszkségű Sipulusz s az előkelő könnyedséggel filozofálgató Herczeg mellett felragyog a Molnár színes szikrázású tűzijátéka, Karinthy lihegő lobogású ötlet-gyújtogatása s Szép Ernő anda holdfényű hangulat-lampionjai. […] Kifogást emelhetnénk a gyűjtemény teljessége ellen: nélkülözzük az antológiában Móricz népmesésen jóízű humorát, Szini finoman fölényes szatíráját, Nagy Lajos fanyar jókedvét s Gábor Andor boszorkányos ötlet-zsonglőrködését.[5]

Ami a kimaradt szerzőket illeti, néhányukról van információnk. Az Est egyik név nélkül megjelent cikkéből tudjuk, hogy Heltai csakugyan felkérte Móriczot, illetve Krúdyt és Gárdonyit is. Utóbbi azonban nem válaszolt a felkérésre, míg Móricz és Krúdy megkésve küldtek anyagot.[6] *Az Est* arról viszont nem tud – márpedig *Az Est* ugyanúgy Miklós Andor napilapja, ahogyan az Athenaeum Miklós Andor kiadóvállalata – hogy Szini Gyula, Gábor Andor vagy Nagy Lajos neve egyáltalán felmerült volna a felkértekéi között.

A tény, hogy a megszólított szerzők egynegyedétől nem érkezett meg (időre) a remélt írás, egy bonyolultabb szerkesztői elképzelés esetében gondot jelenthetett volna. A *Magyar humoristák* kompozíciója azonban szerencsére nem túlgondolt: Heltai Jenő *Nem előszó* című, ismét *Az Est* kommünikéjét idézve: „elragadó bájú"[7]

éből (Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 590–592.)

2 [Szerző nélkül], *Magyar humoristák*, Az Est, 1919. december 13, 4.

3 Uo.

4 Heltai Jenő, *Nem előszó*, in: Uő. (szerk.), *Magyar humoristák anthológiája*, Athenaeum, Budapest, 1920. [1919.], 3. A kötet egy még szokatlanabb módon is összefonódik Heltai nevével: a könyv gerincén és több hirdetésben is „Heltai Jenő: Magyar humoristák" felirat szerepel, mintha egyszerzős kötetről lenne szó.

5 Tóth Árpád, *Magyar humoristák*, Nyugat, 1920/5–6, 325–326.

6 Ld. [Szerző nélkül], *Két könyvkiadó, ami nem szereti a magyar humoristákat*, Az Est, 1919. december 17, 3.

7 [Szerző nélkül], *Magyar humoristák*, Az Est, 1919. december 13, 4.

előszava után a kilenc szerző ábécérendben követi egymást, előbb életrajzuk, utána két-két novellájuk következik. Egy kötetbe kerülésük szempontjáról Heltai nem beszél előszavában, mindössze annyit jegyez meg:

> Hogy az irodalomtörténetnek is jusson valami, a szerkesztő fontosnak látta, hogy a humoristák rövid életrajzát és munkáik lajstromát is kinyomattassa. Az életrajzok elolvasása azonban nem kötelező, azokat különben is könnyű a humoreszkektől megkülönböztetni: ami nem mulatságos, az alkalmasint életrajz.[8]

És vajon a szerzők összeválogatásában érdemes-e valamilyen határozott elképzelést keresnünk? Heltai, akit Miklós Andor 1918-ban nevezett ki irodalmi igazgatóvá, egy efféle gyűjteményt akár azzal a jól-rosszul leplezett céllal is összerakhatott volna, hogy propagálja a kiadó régibb és újabb szerzőit. Több esetben csakugyan felsejlik effajta összefüggés. Ambrusnak, Karinthynak, Molnárnak, Rákosinak, Szép Ernőnek és Szomaházynak a közelmúltban vagy a közeljövőben jelent vagy jelenik meg könyve az Athenaeumnál,[9] Heltai maga is újra kiadja – más elbeszélésekkel bővítve – a *Hét sovány esztendő* és *Az utolsó bohém* című regényeit, nem beszélve a frissen született *A 111-es*ről. A kiadói reklámkötet koncepciója egészében mégsem állja meg a helyét: egyrészt Murai Károly és az összes művét a Singer és Wolfnernél megjelentető Herczeg Ferenc egyértelműen kilóg a sorból, másrészt az Athenaeumnál (is) felbukkanó szerzők is többnyire a korábban már más kiadóknál megjelent írásaikkal képviseltetik magukat. Ez váratlanul egy heves szerzőjogi vitát is generál.

> Az Athenaeum nagyon udvarias levélben fordult az összes kiadókhoz is, bejelentve nekik a „Magyar Humoristák" tervét és engedélyüket kérte a kiadásukban megjelent novellák kinyomtatásához, *amihez az engedélyt maguktól az íróktól már megkapta*. Egy pár kiadó természetesen a legnagyobb előzékenységgel teljesítette az Athenaeum kérését, de a kiadók többsége arra az álláspontra helyezkedett, hogy a magyar író munkájával *nem az író, hanem a kiadó rendelkezik,* ha az író egyszer eladta, örök időkre lemondott minden jogáról, csak úgy, mintha egy nadrágot vagy egy pár cipőt adott volna el, nincs többé joga azzal törődni, mit csinál a kiadó a megvett írói munkával, többé azért honoráriumot nem kaphat. Ezen az alapon kimondották, hogy a „Magyar Humoristák" című kötet *nem jelenhet meg*. A magyar kiadók elhatározták, hogy a magyar irodalmat, a magyar könyvpiacot *megfosztják egy új könyvtől*, tiltakoznak az ellen, hogy a világ minden nyelvén megjelent humoros anthológiák száma egy *magyarral* is gyarapodhasson és pörrel fenyegetőztek. Az Athenaeum nem ijedt meg a pörrel való fenyegetőzéstől, és amikor a kiadók választott bíróság döntésére akarták bízni a dolgot, készségesen alávetette magát annak. Közben természetesen folytatta a könyv megjelenésének előkészítését, és egy pár nap előtt kiadta a kötetet, azzal a nyugodt tudattal, hogy amit tíz vagy tizenkét kitűnő író, aki azonkívül becsületes ember is, jogosnak lát, azt a kiadók nem tarthatják jogtalannak. Amikor a könyv megjelent, a kiadók följajdultak, és a két legnagyobb cég, a Révai és a Franklin […] körlevelet intéztek a könyvkereskedőkhöz és kötelezték őket arra, hogy a „Magyar Humoristák"-at *a könyvkirakatokból beveszik és nem adnak el belőle egyetlenegy*

8 Heltai Jenő, *Nem előszó*, in: Uő. (szerk.), *Magyar humoristák anthológiája*, Athenaeum, Budapest, 1920. [1919.], 4–5.

9 A teljesség igénye nélkül: Ambrus Zoltán: *A kém és egyéb elbeszélések* (1918); *Tőparti gyilkosság* (1918); Karinthy Frigyes: *Görbe tükör* (1912); Molnár Ferenc: *Andor* (1918); Rákosi Viktor: *Polozsnaky Tamás, a nagyerejű kántor* (1918), *Polgárháború* (1918); Szép Ernő: *Lila ákác* (1919); Szomaházy István: *Januári rege és más komédiák* (1920).

> *példányt sem.* A megfélemlített könyvkereskedők egy része engedelmeskedett a hatalmas könyv-kényuraknak, a másik rész azonban vígan árulja tovább a „Magyar Humoristák"-at, akiknek az ügyében most már a törvényszék 1920. január 5-én fog ítélkezni. Annyi szomorú pör után végre egy humoros![10]

A „humoros pör" fenyegetőnek ígérkezik: a tizennyolc írásból ugyanis hat első kötetközlése a Franklinhoz, egy pedig a Révai Testvérekhez köthető (az Athenaeum korrekt módon minden írás első kötetközlésének adatait közölte a tartalomjegyzékben). Az ítélet végül, ha általánosságban el is marasztalja az Athenaeumot, az antológia konkrét ügyében megengedőnek bizonyul:

> Az Athenaeum a maga felfogásával nem tartja összeegyeztethetőnek, hogy az író egyes műveivel egész életére potom áron adhassa el magát a kiadónak és arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy nemcsak a kiadó, *de az író jövedelmének is arányban kell állani az irodalmi cikk értékével*. Ha valaki egy művet ír, amely évekig, évtizedekig kereslet tárgya, az részesüljön szellemi terméke megfelelő hasznából és ne legyen egy esetleg rossz szerződés áldozata. A választott bíróság formailag és anyagilag az Athenaeumot marasztalta el, a szerzői jogról szóló törvények írott betűjéhez ragaszkodott, ami jogilag teljesen helyes. De az indokolásban *az Athenaeum dicséretes szándékának adott elégtételt.* […] Az Athenaeum eljárása az 1884. évi XIII. törvénycikkbe ütköző szerzői jogbitorlás, melyért a Franklin-Társulatnak s a Révai Testvérek intézetének kártérítéssel tartozik; a kártérítés nagyságát a felek megegyezésére bízza. Az indoklás kimondja, hogy a kérdéses írók már lekötötték műveiket a felperes kiadóknak, s így művük fölött többé szabadon nem rendelkezhettek; de a választott bíróság nem talált az Athenaeum eljárásában oly szándékosságot, vagy gondatlanságot, mely a felpereseknek teljes kártérítésre adna jogot. Igaz ugyan, hogy a felperesek még a mű kiadása előtt figyelmeztették az alperest eljárásának törvénybe ütköző voltára, de tekintettel arra, hogy *az Athenaeum elvi alapra helyezkedett, továbbá tekintettel arra, hogy súlyosan lekötöttnek hitt írókat vélt jogaik vagy igényeik érvényesítése iránt való érdekből támogatni,* az Athenaeum eljárásában a *jóhiszeműség intencióit kellett megállapítani*. Ebből következik, hogy az alperes a felpereseknek okozott kárért csak saját gazdagodása erejéig felelős, az összeg meghatározását a felek megegyezésére bízza.[11]

A könyv így folytathatja diadalútját: viszonylag alacsony áron, 12 pengőért árusítják (*A 111-es* például 18 pengőbe kerül ugyanekkor), és ugyan a kritikusok zöme elsiklik felette, de a *Nyugat* lapjain mégiscsak Tóth Árpád ír róla meleghangú ajánlót. Mi több, két éven belül a nemzetközi porondra is kilép, mint arról majd a *Jövő* című folyóirat beszámol:

> Különösen meglepők oly művek kastiliai fordításai, amelyek magyarul is csak rövid idővel ezelőtt láttak napvilágot; így a Heltai Jenő szerkesztésében megjelent „Magyar humoristák anthologiája", amely alig néhány hónappal a magyar eredeti után „Los grandes cuentistas hungaros" címmel Madridban látott napvilágot.[12]

Mindez azonban nem ad választ arra a kérdésre, megnyilatkozik-e bármi koncepció a szerzőgárda összeállításában.

10 [Szerző nélkül], *Két könyvkiadó, ami nem szereti a magyar humoristákat*, Az Est, 1919. december 17, 3.
11 [Az Est tudósítója], *Döntés a „Magyar Humoristák" ügyében*, Az Est, 1920. január 13, 4.
12 [Szerző nélkül], *Modern magyar írók művei – spanyol fordításban*, Jövő, 1922. április 26, 6.

Két korszak

A *Nem előszó* hallgat az összeállítás szempontjairól – igaz ugyan, hogy igen meggyőző módon fejti ki, miért is nem kerül erre sor:

> A szerkesztő nem nagyképű ember, de ha már szerkeszt valamit, magyarázatféle is kell hozzá: miért és hogyan csinálódott ez az anthológia; miért gyűjtött össze humoreszkeket és nem inkább lírai költeményeket vagy sakkrejtvényeket, amelyek a maguk nemében éppen olyan értékes kincsei az emberiségnek. A szerkesztő eleinte egyik legkitűnőbb fiatal kritikusunknak szánta [ezt] a szép föladatot. […] Ez a fiatal kritikusunk azonban nagyon szigorú és példátlanul unalmas ember és a szerkesztő jogosan félt attól, hogy ez az előszó meg fogja rontani az olvasó örömét. […] Később arra gondolt, hogy megkéri valamelyik előkelő humoristánkat, írjon egy kis bevezetést az anthológiához. De ezt az ötletét is elvetette; attól félt, hogy az illető túlságosan elmés és mulatságos dolgot talál ki és ezzel lecsökkenti a könyvben összegyűjtött hivatásos humoreszkek értékét. Ekkor vállalkozott ő maga a bevezető sorok megírására. […] Csak arra vigyázott, hogy ez az írás se túlságosan unalmas, se túlságosan mulatságos ne legyen; éppen ezért beérte azzal, hogy egyszerűen elmondja az előszó történetét és egy pár soros előszóban megmagyarázza, miért jelenik meg ez az anthológia előszó nélkül?[13]

Nesze semmi, fogd meg jól, avagy Heltai egy kései verséből idézve: „Te azt hiszed, hogy hallgatok, / Pedig csak nem beszélek."[14] Egy lehetséges szerkesztői megfontolást mégis elárul, amikor a *Nem előszó*ban a kiszemelt írókat humoristáknak, az elbeszéléseket pedig humoreszknek nevezi. Tekintsünk el most attól a kényes kérdéstől, mennyire tűnik a spanyol viasz feltalálásához foghatóan eredeti gondolatnak, hogy egy humoros antológiát a benne található humoros írások humora kovácsol egységessé, és csak azért is ejtsünk pár szót a humor korabeli szerepéről a magyar irodalomban! Rögtön Tóth Árpád nyomába eredhetünk, aki recenzióját így indítja:

> Érdekes irodalomtörténeti adat, hogy az újabb magyar irodalom csaknem minden jelesebb embere a humor műveléséből is kivette a maga – szinte ezt a jelzőt használnám, hogy: szomorú – részét. Ennek a tünetnek elsősorban gazdasági okai lehettek: az újságírói sorban robotoló tehetségeknek meg kellett kísérelniük a humor-írást, mert a közeli múlt primitív színpada s aggodalmaskodó könyvkiadása alig adott alkalmat nehezebb fajsúlyú értékek jelentkezésére, míg a humoros írások szerzőit hamar megkedvelte a közönség. Mikszáth nagy népszerűsége, vagy Tóth Béla szerényebb csillogású elismertetése nem utolsósorban arra vezethető vissza, hogy mintegy öntudatlan programszerűséggel idomították írásaikat az anekdota-kedvelő magyar közízléshez. S legújabb irodalmunk nem egy elsőrangú lírai költője, novellistája vagy regényírója járta ki a keservesen vidám bohém-vergődések karcolat-író iskoláját. Bizonyára már eleve ott rejtőzött tehetségük gazdag tárnáiban a humor kedves érce, de hogy elszánt akarattal éppen ennek az aranynak a kibányászására kellett vetniük magukat, abban nagy része volt a zord és viszontagságos külső körülményeknek.[15]

A humorizálás fanyar megközelítése mintha Heltai már idézett, óvatos-elegáns félmondatát citálná a *Nem előszó*ból: „ami nem mulatságos,

13 Heltai Jenő, *Nem előszó*, in: Uő. (szerk.), *Magyar humoristák anthológiája*, Athenaeum, Budapest, 1920 [1919.], 3–4.
14 Heltai Jenő, *Siralmas ének*, in: Győrei Zsolt (szerk.), *Száztíz év. Heltai Jenő összegyűjtött versei*, Papirusz Book, Budapest, 2002, 409.
15 Tóth Árpád, *Magyar humoristák*, Nyugat, 1920/5–6, 325–326.

az alkalmasint életrajz". A robotos humorista vissza-visszatérő témája a korabeli irodalomnak. Heltai 1913-as *Fűzfasíp* című, komikus verseket egybegyűjtő kötete egyik cikluskezdő költeményének, *A humoristá*nak minden versszaka a „Jóságos ég, be ronda pálya!" refrénre zár, a versszakok a folyton ismétlődő állítás részletes argumentációját fejtik ki. Szép Ernő *A magyar kabaré tízéves antológiá*hoz írt előszavában a lírai költő kabarészerzővé alacsonyodásának processzusáról számol be:

> Azt se tudtuk, kérem, mi fán terem az a kabaré s kabaréköltők lettünk itt egynéhányan olyan életkorban, mikor az ember éppen elhagyta az éhezést, mert megfogadták az embert egy szerkesztőségben és az embernek a versekért fizetni kezdtek az úgynevezett folyóiratok. [...] Az ember akkor öt forintot kapott a versért. [...] A költő gyönyörködtetni szeretné az emberiséget. De nincs emberiség, hanem közönség van. És a közönség többet kíván a gyönyörködésnél: jól akar mulatni. Mármost itt lett ez a kabaré és tíz forintnál kezdte a fizetést. [...] Szóval a kabaré megnyílt és jól ment, és tíz, tizenöt, huszonöt, és a vége felé, a világbéke utolsó esztendeiben ötven pengő forintot is kaptunk már a kupléért, vagyis szövegért, vagy még szakszerűbben mondva: számért. Számnak hívták a költeményt a kabarénál. 'Írhatna nekem egy jó számot' – ezen szavakkal bíztatta az ifjúi korban az embert a művésznő, ki a kabarénál kereste a kenyeret, meg a dicsőséget, meg a boldogságot. 'Drága pofám, írjál egy szép, szerióz számot!' 'Nézd, fiam, egy víg szám kellene nekem.' Én, emlékszem, ha engemet tiszteltek meg a művésznők a kabaré folyosóján vagy öltözőjében az óhajukkal, mindig a szájukra néztem a művésznőknek, mikor azt mondták: szám, és ha szép nő volt az a művésznő, csak azt gondoltam, milyen szép egy szép fiatal nőnek a szája. Azt a szót, hogy szám, az irodalmi vonatkozásában fájdalommal utáltam és magamban nagyon szégyelltem magamat azért az árulásért, hogy számokat csinálok versmértékkel és rímekkel, úgy, ahogy a Hymnust írta Kölcsey s ahogy Vajda János írta a 'Húsz év múlva' című költeményt. [...] De isten látja lelkemet, kellett a kabaré pénze és isten látja testemet is éppen olyan jól, ahogy a lelkemet látja. A szöveget hozó költők mind így voltak a kabaréval.[16]

Molnár Ferenc az *Irodalomtörténet* című kisprózájában írja le a folyamatot, amelynek során a Budapest című, háromkötetes nagyregény tervéből több stáción átbukdácsolva végül hogyan születik egy jól poentírozott vicc, amelyért az újság szerkesztője aztán meg is dicséri a fiatal írót – Karinthytól pedig akár a *Cirkusz*, akár a *Viccelnek velem* hasonlóan tárgyalja a humorcsinálás annyi kéjjel felpanaszolt nyűgét.

Ezen a ponton érdemes egy másik körülményre is felhívni a figyelmet, amelyet Tóth Árpád recenziójának egyik, már idézett mondatában szintén megemlít: „a régibb és újabb generáció legjobb nevei szerepelnek". Márpedig a humorizálás fonákjának láttatása sokkal inkább köthető az újabb generációnak (az antológiában is szereplő) képviselőihez: Heltaihoz, Karinthyhoz, Molnárhoz, Szép Ernőhöz. Márpedig e generáció színrelépése arra a korszakra esik, amelyet Schöpflin Aladár *A magyar irodalom története a XX. században* című művében „az irodalom kettéválásának" nevez.[17] A „modernek" a hivatalos, „konzervatív" irodalom támogatása híján tehetségüket napi penzumokban és olyan, kevésbé előkelő műfajokban kénytelenek fecsérelni, mint amilyenek a hírlapokban közölt krokik vagy a végtére 1907-

16 Szép Ernő, *Előszó*, in: Balassa Emil–Emőd Tamás (összeáll.), *A magyar kabaré tízéves antológiája*, Dick Manó, Budapest, é.n. [1917.], 4–5.

17 Vö. Schöpflin Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Grill Károly Kiadóvállalata, Budapest, 1937, 8. Az első fejezet címe *Az irodalom kettéválásnak kezdete*.

ben elindult pesti kabaré versei, jelenetei. Ez utóbbinak népszerű darabjaiból 1919-ig már több antológia is készült.[18] A kabaréirodalom mint a századfordulóra gyorsan világvárossá nőtt Budapest jellegzetes szórakoztató terméke jellemzően a „konzervatív" irodalomból kiszorított fiatalok megnyilatkozási lehetőségévé lett (az első, professzionálisan működtetett intézményt, a Modern Színpad Cabaret-t egy évig Heltai és Molnár vezették), még Ady és Kosztolányi is írt kuplékat a kabarépódiumra.

> Heltai és Molnár generációja kiszórta a magyar irodalomból a német műfajokat, művészi kifejezést, módszert és stílust és végérvényesen az angol–francia nyugathoz csatolta a magyar irodalmat. Ez az az idő, amikor eltűnik Pestről a német brettli, vicc, hálósapkás újságírás, […] amikor megszületik a magyar kabaré, magyar chanson, amikor a sváb–zsidó–magyar Budapest megtanul német otrombaságok helyett franciás érzelmes-gúnyos finomságokon mosolyogni"[19]

– írja majd 1927-ben Laczkó Géza Molnár és Heltai francia becsületrendje kapcsán. És ugyan a pesti kabaré szívesen hivatkozik nagy elődeire (a Hervay-féle válogatás például virágénekekkel és Csokonai-versekkel indul), de stílusában, eszközeiben határozottan újat hoz a korábbi nemzedék humoros írásaihoz képest: a humor többé nem a derült kedély kedvtelése, hanem a feszült intellektus vibrálása. A „konzervatív" irodalomba stílusuk, szemléletük, életkoruk miatt simábban illeszkedő írók, mint Herczeg, a Sipuluszként is kedvelt Rákosi Viktor, a Göre Gábor-könyvekkel nagy sikert elérő Gárdonyi, vagy az inkább prózaíróként feltűnt Szomaházy és az inkább drámaíróként tapsot arató Murai Károly ugyanúgy nem szorult a kabaré jelentette megmutatkozási lehetőségre és honorárium-ra, mint ahogy a nyugatosok sokkal inkább preferálta Ambrus Zoltán sem. Amikor Heltai Jenő, a régi irodalmi háborúk egyik legismertebb bajnoka, aki a *Pro domo* című versében ekképpen üzent hadat a vélt magyartalanságán felháborodó öregeknek: „Tisztelt vidéki kollégáim, / Majd akkor adjanak kezet, / És iktassanak be a céhbe, / Ha én is impotens leszek"[20] – tehát amikor ez a Heltai Jenő rendezi egy antológiába ezeket és azokat a szerzőket, vélhetően tudatosan és szándékosan emelkedik fölül a békeidők irodalmi küzdelmein.

Ennek köszönhetően az antológia sikerülten sokszínű képet ad a magyar humor nagy korszakváltásáról. Vannak olyan fogások, amelyeknek nincs közük a „konzervatívok" és a „modernek" egykori különbségéhez: a szelíd, elégiába hajló érzelmesség hasonló hatást kelt Szomaházy *A kanonok kosztosai*, Herczeg *Rojtos Mátyás különbékét köt* (az egyetlen világháborús témájú szöveg) és Szép Ernő *Legyecske* című írásában, csak persze a kidolgozás különbözik: a Szép Ernő-szöveg impresszionista részletgazdagsága, történettelensége, torzó befejezése egészen más, mint a kerekre csiszolt, finoman didaktikus Herczeg- vagy Szomaházy-szövegé. Vannak azután látványos különbségek is: Karinthynak egy szóvicc köré már-már abszurd víziót kerekítő *Titokzatosság* című humoreszkje parodisztikus hangulatfestésében mintha a Szomaházy-féle nosztalgikus révedés travesztiája lenne:

> Éjjel, az íróasztal fölé kuksolva, némelykor bágyadtan leejtem a tollat s félig lehúnyt szemmel a multakra gondolok… A mindennapi milieu-m egyszerre csak eltünik, az utcán járó tivornyázók hangját nem hallom és a szoba szögleteiből gyerekkori képek, meghalt, elfelejtett pajtások alakjai lépnek ki…"[21]

18 Legjelentősebbek a kétkötetes, Hervay Frigyes szerkesztette *Magyar kabaret* (Kner, 1911; 1912) és a Balassa Emil–Emőd Tamás által összeállított *A magyar kabaré tízéves antológiája* (Dick Manó, 1917)

19 Laczkó Géza, *La ruban*, Nyugat, 1927/3, 271–272.

20 Heltai Jenő, *Pro domo*, in: Győrei Zsolt (szerk.), *Száztíz év. Heltai Jenő összegyűjtött versei*, Papirusz Book, Budapest, 2002, 101.

21 Szomaházy István, *A kanonok kosztosai*, in: Heltai Jenő (szerk.), *Magyar humoristák anthológiája*, Athenaeum, Budapest, 1920 [1919.], 159.

illetve:

> Az egyik ház előtt megálltam; nem tudom, miért álltam meg, mintha valami ismeretlen erő legyintett volna felém… Ezen a házon nem volt szám; valami vonzotta a szememet, hogy benézzek az ásító, fekete kapuba, mely olyan volt, mint valami, mint egy nagy, fekete denevér… szóval mindenféle volt, csak olyan nem, mint egy kapu.[22]

Semmiképpen sem egységet keres ez a könyv, hanem – és ez az antológia műfaját tekintve abszolút elfogadható – sokféleséget. Ha üzleti szempontokat keresnénk, azt mondhatnánk: azért, hogy minél többen vegyék meg, a Herczeg- és Szomaházy-rajongók ugyanúgy, mint Karinthy vagy Szép Ernő kedvelői. De tartsuk magunkat egy elvibb álláspontho z, ahogyan azt a kiadó hangoztatta a szerzőjogi perben, és mondjuk úgy: azért, hogy minél többen gyönyörködjenek benne, a régiesebb és a modernebb írásművészet hívei egyaránt.

Egy remény

Az indulásukban, pályafutásukban nagyon is különböző felfogású, alkatú írók közös kötetben szerepeltetése: ez az a diszkrét, de határozott szerkesztői gesztus, ami összefogja az antológiát. A századforduló irodalmi csatározásait egy világégés, majd a forradalmak tébolya söpörte el. A háború kitörésekor az akkor negyvenhárom esztendős Heltai Jenő – ha pacifizmusa csendesebb is, mint Adyé, Karinthyé vagy Szép Ernőé –, egyértelműen elutasítja az öldöklés ünneplését. *Fehér ruhák* című versének játékosan szomorú zárlatában a majdani veszteségek miatti aggodalom szólal meg („Isten, aki intézted / A magyar nép sorsát, / Add, hogy a sok fehér ruhát / Még sokáig hordják. / Hogy a magyar katonák / Piros, omló vére / Ne fösse a fehér ruhát / Gyászos feketére."[23]), az *Akik otthon maradtak* című, a Vígszínháznak írt alkalmi játékában pedig az apjukat, férjüket, fiukat féltő, odahaza szenvedő embereket ábrázolja mély együttérzéssel, míg az 1929-ben megjelenő *Álmokháza* című regénye a háborúvégi zavaros idők felfordult, kétségbeesett Budapestjének tablóját adja majd. Amit 1919-ben lát maga körül: a teljes széthullás és gyűlölködés. Magukat üdvözítőnek hirdető, ellenségüket hazaárulóként megbélyegző politikai csoportok uszulnak egymásra, a harctéren elszenvedett veszteségeket a teljes belső meghasonlás és káosz tetézi (gondoljunk csak az *Édes Anna* tragikusan ironikus felütésére). Ebben a káoszban erős gesztust jelenthet bármiféle közös hivatkozási alap felmutatása. Heltai Jenő a humorban és a békeidők foganta irodalmi gazdagságban veszi észre és kínálja fel olvasóinak ezt az arkhimédészi pontot. Fő gondolatában igazi Zeitstück az 1919-es (de 1920-as keltezéssel megjelent) gyűjtemény, a magyar kultúrának, irodalomnak egységbe szőtt válasza a háborúra és forradalmakra, a politika véres ámokfutására. És végső soron persze reményt sugall: a külső és belső harctereken felmorzsolt nemzet magára találásának reményét az irodalmi hagyományban – a közös ügyben, amelynek egyik szelete az elmúlt évtizedek sokféle, gazdag, és lám, elpusztíthatatlan humora.

Szép Ernő a már idézett kabaré-bevezetőjét borúsan zárta: „Kabaré csak akkor volt, mikor élet volt, mikor kedély és jó íz volt az emberekben, mint a gyümölcsben, és mosoly volt rajtok, mint ahogy napsütés van a gyümölcsön. Az élet elment, és ami van azóta, az már mind halál. Ne vegyék rossz néven, hogy nincs valami jó kedvem."[24] Heltai mintha erre a mély, reménytelen borúra felelne meg csattanósan a *Magyar humoristák* életigenlő, tarka tablójával.

22 Karinthy Frigyes, *Titokzatosság*, in: Heltai Jenő (szerk.), *Magyar humoristák anthológiája*, Athenaeum, Budapest, 1920. [1919.], 79.

23 Heltai Jenő, *Fehér ruhák*, in: Győrei Zsolt (szerk.), *Száztíz év. Heltai Jenő összegyűjtött versei*, Papirusz Book, Budapest, 2002, 524.

24 Szép Ernő, *Előszó*, in: Balassa Emil–Emőd Tamás (összeáll.), *A magyar kabaré tízéves antológiája*, Dick Manó, Budapest, é.n. [1917.], 7.

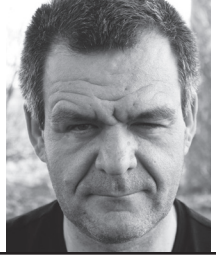

Szelíd óriások mosolygós-hűvös árnyékában

120 éve született Rejtő Jenő

„Ha egymás után olvasod a regényeit, unalmas", mondta Tupir, és a kis asztalra tette a vastag könyvet.

Tupir, becsületes nevén Hajtó Tamás alkoholizmusát gyógyítandó vonult vissza falura, a kínzó vágyakozás tüneteit Rejtő Jenő regényeivel enyhítette. „Még mindig jobb, mint nyugtatókkal", gondoltam, mert egyik költő barátom gyakorlatilag a szemem előtt csúszott a halálba az amfetamin és nyugtatók mértéktelen használata miatt.

Tupir a vastag kalózkiadást velem cserélte. Én a *Drakulát*, Stoker könyvét kértem érte, szintén kalózkiadás. Hozzátettem, csak akkor áll a vásár, ha beleírja, „Az internátusi évek emlékére". Persze nem voltunk internátusban, már közel harminc éve nem. Ennyi idő bőségesen elég az alkoholizmushoz. Az internátusi évek itt az önkéntes falusi internálást jelentették. Gyújtópont a gyógyuláshoz, ha úgy tetszik.

„A mai napig nincs hivatalos Rejtő-összkiadás", böktem a könyvre, „pedig 2014-ben lejárt a jogdíj-kötelezettség." Tupir nagyot nézett: „ott a polcon az öt vastag kötet, abban nincs benne az összes műve?" „Megközelítőleg sem", mondtam, „Rejtő összes művei meghaladják a szokásos ötkötetes kiadást. Számtalan bohózata, novellája, verse, fiktív, kevésbé fiktív útinaplója van, melyekről vajmi keveset tud a hálátlan utókor." „Nem vagyok hálátlan", dohogta Tupir. Az elvonási tünetek kissé érzékennyé tették. „De te vagy az utókor, aki szereti Rejtőt, mégsem ismeri teljes egészében. Akárcsak Márai Sándort, vagy teszem azt, Jack Londont. Nagyon sok közös van a három szerzőben."

„Magyarázd!", csattant Tupir, polgári nevén Hajtó Tamás hangja. A türelmetlenség illett neki, mint Piszkos Frednek a hatalmas revolver. Önkéntelenül elmosolyodtam. „De még benned is sok közös van Rejtővel. Ő is 195 centiméter magas volt, imádták a nők, téged is imádnak. És nem volt érettségije sem, neked sincs, mert mindkettőtöket kicsaptak az iskolából. Őt azért, mert felpofozta a zsidózó tanárát. Te az alkoholt választottad, Rejtő az amfetamint, a nyugtatókat, a mértéktelen kávét és cigarettát. Nem ritkán alig két nap alatt megírt egy-egy filléres regényt, ehhez használta a serkentőket. Szervezetét mindez annyira megviselte, hogy többször is szanatóriumba került. Tedd még hozzá ehhez a szerencsejáték szeretetét, kevesen tudják, hogy Rejtő imádott kártyázni, ezért általában úszott az adósságban. Talán hallottál arról az adomáról, hogy a kávéházakban írásaival fizetett, az írásait a pincérek váltották be a kiadóknál. És Rejtő imádta a kávéházakat, szóval lehetett dolguk a pincéreknek."

„Ebben nem látom Jack London és Márai kapcsolatát Rejtővel", gyújtott cigarettára Tupir, majd kávét töltött. Keze remegésében volt valami finom, szép kiszámíthatóság. Élénken emlékeztem, amikor nagyapjával először fogtam kezet, fogásában eltűnt a mancsom, pedig nem számítok a veréb-begyűek közé. Behemót ember volt a hetvenen túli öregúr, ő sem vetette meg az italt, a ház tájékán foglalkoztatott munkása, akivel gyakran csapkodták a kártyát a zsíros konyhaasz-

talnál (cinkelt lapokkal játszottak, de mindketten tudták, ezért ez nem keltett zavart), általában egészségügyi szeszt ivott. Minden reggel ötkor kelt a munkás, kenyéren szűrte át a keveretlen alkoholt, mire hatra végzett az állatokkal, az udvar söprésével, a fél literes üveg kétharmadát elszürcsölte, másként nem tudta uralni végtagjai erős remegését. Estig elment nyolc-kilenc deci szesz, de amikor leültek kártyázni a konyhaasztal mellé, mi sem látszott a harminc körüli, cingár munkáson. „Kecskés Bélának hívják", mesélte röhögve Tamás, „én csak Kecskés Billnek emlegettem, amikor egyszer meghallotta, rám emelte a villát. Na, azóta Villás Billnek nevezem, el is terjedt a faluban." Néztem a cingár embert, aki tett-vett az udvaron, itt maradt a nagyapa halála után, és el nem tudtam képzelni, miként vágta oda azt a hatalmas embert. Tanúja voltam, amikor összekaptak a kártya felett, mire az öreg felemelte lapátkezét, már a földön hevert. Heti két-három alkalommal is összecsaptak, persze meg kellett békélni a verekedés után, a közeli kocsmáros örömére, mert ami szeszt ez a két ember elpusztított, azt egyenesen csodálni kellett. Például a nagyapa a saját torjára jó arányban cserélt krumplit harminc liter pálinkára (a faragott diófa koporsó rég a csűrben volt felállítva, viaszkosvászonnal letakarva), amit alig egy hónap alatt megittak, Bill szokásos reggeli adagja és a kocsmázás mellett. „Hoztok tük majd italt, ha meghalok", dörmögte az öregúr, amikor lánya élesen rászólt a mértéktelen italozás miatt. „Bill, neked lehetne több eszed", fordult a munkáshoz Tamás anyja, de Bill tudta az okosat, hallgatott, ette a rántottát, és félénken vizslatta a diós pálinkát, nehogy a ténsasszony hamari haragjában a kamrába tegye. De a ténsasszony inkább töltött egy pohárral, egy hajtásra lehúzta, s ezzel mindenki megnyugodott.

„A kapcsolat Rejtő, Jack London és Márai Sándor között a ponyvában keresendő", mondtam, és vártam a hatást. Tupir szippantott a cigarettából, „apádnak nagyokoskodj, kisfiú", mormogta, majd oldalra köpött.

„Műveik értelmezése teszi őket közössé", mosolyodtam el, „mindhármukat olvassák ugyan, de igazán kevesen ismerik. Londont annyira azonosítják a *Fehér Agyar, A vadon szava, Az éneklő kutya* stb. történeteivel, vagyis a kalandregényeivel, hogy megfeledkeznek a világirodalom egyik legjobb regényéről a *Martin Eden*ről, melyet London a saját élete tapasztalataiból írt meg. Még nem olvastam művet, amely ennyire tragikusan érzékeltetné a kiégést. De ott van a *Vaspata*, a *Kóbor csillag*, az *Országúton*, *A sárga sátán*. Ezeknek a műveknek nem sok köze van a kalandhoz, inkább érzékeny látásmóddal megírt párlatai London világának. Az 1913-ban megjelent *A sárga sátán*t akár egy alkoholista életrajzának is nevezhetnénk, ritka jó pillanata a világirodalomnak, felér Thomas de Quincey *Egy angol ópiumevő vallomásai* című 1821-ben megjelent művével, az én olvasatomban túl is szárnyalja azt, bár itt szó sincs művek összehasonlításáról. London egyszerűen alaposabban tárgyalja, miként kísérte végig életét az alkohol, járult hozzá pusztulásához, halálához. Mondhatjuk, a magyar olvasó csupán egy oldaláról ismeri Jack Londont, sajnos többnyire ifjúsági íróként tartják számon.

Márai Sándor olvasása általában megragad *A gyertyák csonkig égnek,* az *Eszter hagyatéka* és a hasonló alkotásoknál. Nyilván remekművek ezek is. De az igazi Márai a *Hallgatni akartam*-ban, a *Naplók*ban rejtőzik. Talán botornak tartasz, barátom, de vállalom, amikor azt mondom: a *Naplók* mentén akár élhet is az ember, kevesebb izzó mű született a magyar irodalomban, pedig izzásban ugyancsak jeleskedünk. Nem mindig vörös, fehér izzás ez, hanem maga az élet izzása, tisztasága, tárgyalása. Ez valójában keveseknek sikerült.

Tehát az a közös a három szerzőben, hogy sokan olvassák műveiket, alaposan mégis kevesen ismerik őket. Az ügy pikantériájához az is hozzátartozik, hogy a maga korában Rejtő, vagyis P. Howard sikere vetélkedett, sőt meghaladta Márai és Babits Mihály sikerét. Utóbbi nagyon kedvelte az írásait, bár nem sokat tudott a szerzőről. Babits odavolt a detektívtörténetekért, Rejtő pedig megújította a ponyvaként számontartott műfajt."

Villás Bill, kezében egy leghorn tyúkkal, végigment az udvaron. „Ezt estebédre",

mondta, mire Tamás bólintott. „Ez nem eszik húst", intett felém. „Há' mi a baja?", hökkent meg Bill. Tupir finoman a homlokához érintette a mutatóujját. „Sütök halat is", mormogta Villás Bill. Kedvem lett volna megjegyezni, hal a fán ritkán terem, krumpliágyásban annál is ritkábban, tetéztem volna az egészet laktózintoleranciámmal, de amikor Villás Bill a harminc centis bicskájával rutinosan elnyisszantotta a tyúk nyakát, tanácsosabbnak véltem hallgatni.

„Tréfát félretéve, e három írónak sok köze van a ponyvához", folytattam. „Rejtő írásai a tízfilléres füzetekben jelentek meg. Egész műfaj volt az, kérem szépen, akkoriban legalább száz szerző termelte a ponyvát, az átkozott, mégis áldásos írásokat. Áldásos, mert a ponyva tanította meg olvasni, írni az embereket, átkozott, mert alacsony a színvonala. Igaz, nehezen tudom elképzelni azt a szakmunkást, aki a gazdasági válság utáni világban a tizenkét-tizenhat órai műszak után hazamegy, és felüt egy Shakespeare összest, hadd eressze ki a gőzt. Nem, kérem szépen, a ponyva lényege a sokak által megvetett szórakoztatás. És el kell mondani, pompás művek születnek meg ebben a műfajban is. A *Veronika, a fegyencbáró asszonya*, a *Szivek harca* remek példája ezeknek. Érdekesek, egyenesen lenyűgözőek. Korabeli híradások arról szólnak, hogy az emberek valósággal falták a jobb ponyvákat. Itt kopogtat Rejtő is, tehát a tízfilléres füzet-regények. Gyatra kivitelezésű, gyengén ragasztott füzetek, figyelemfelkeltő borítóval, ám izgalmasak. Egy egész világról van itt szó, barátom. Nick Carter mesterdetektív, a magyar betyár, indiános történetek, bohózatok, minden! Valósággal ömlik a nyomdákból ez a rengeteg szórakoztató anyag. A jeles, fennkölt irodalom pedig háborog, a háborgás lassan elér a kormányzati körökbe is, ezért 1942 júliusában olyan rendeletet hoznak, amely gyakorlatilag a ponyva végét jelenti. Igaz, ez azért jócskán sok időt vett igénybe. Talán azért is, mert sok neves író, köztük Tamási Áron, Móricz Zsigmond átvette a füzetes módszert: magyarán, regényeik füzetes folytatásokban jelentek meg. Ha már itt tartunk, hadd mondjam el, Rejtő művei eddig mintegy öt- és hatmillió közötti példányban fogytak el. Napjainkban egy jó állapotú, dedikált Rejtő-mű több millió forintot is megér a gyűjtőknek. A maga korában Babits a legolvasottabb magyar írónak nevezi."

Tupir nagyot nyelt, majd intett, hogy folytassam. Megvontam a vállamat. „Honnan folytassam? Rejtő a tízfilléres füzetek világából a pengős regények világába lép. A Nova Kiadónak dolgozik. Fordít, németből, franciából. Bohózatokat is ír, hiszen a színház már gyerekkorában belépett az életébe, akárcsak a kártya. De ír filmeket is. Őrült iramban dolgozik. Napokig nem alszik, serkentőszert szed, egyáltalán nem alszik, literszámra önti magába a kávét, láncdohányos. Több napos ébrenlét és munka után összeesik, úgy alszik el, de később már úgy sem, ekkor következnek az altatók. Amikor azok sem hatnak, teljes lesz az összeomlás, többször is szanatóriumi kezelésre szorul. Tévhit, hogy nyomorgott. Több ezer pengőt keresett egy hónapban. A nők imádták. Praktikusan kezelte őket: két titkárnőjét is feleségül veszi. Házasságai nem tartottak soká, jogász nagybátyja intézte a válások körüli hercehurcát. Egy adoma szerint általában reggelig bérelt fel egy gépíró kisasszonyt. Szigorú feltétele volt a munkának, hogy a kisasszony diktálás közben nem szólalhatott meg, és nem nevethetett a szövegeken. Rejtő ugyanis, a közhittel ellentétben, rengeteget dolgozott az írásain, többször is átírta azokat. Össze is veszett a kiadójával emiatt. Nem műremekek kellenek, hanem olvasmányos művek, ráadásul minél hamarabb, dörögte a mindenható kiadó. Rejtő meg keserűen tűrte, hogy – és most kapaszkodj – eleinte kihúzták műveiből a humort. A fehér folt az első humoros regénye, 1938-ban jelent meg, hetvenöt oldalt vágott ki belőle a kiadó, mert attól tartott, a rejtői humor nem nyeri el az olvasók tetszését.

Holott Rejtő, igazi nevén Reich Jenő, teljesen megváltoztatta a ponyvát. Kell beszélni Piszkos Fredről? Akinek színre lépése mindig mindent megváltoztat, akárcsak az eltűnése, aki olyannyira piszkos, hogy a kecske elmekegné magát tőle? Fülig Jimmy tetőtől talpig

világfi volt, szeretett mosakodni, s ha olykor nevetségesen öltözködött, csak a divat kedvéért tette. Kitartó jellemére vall, amit Piszkos Fred mond róla: „Kínába te már elhatoltál nemegyszer, egyetlen darab kenyér és vas nélkül is." Uralkodóként letegeződik a népével, leveleiben – egyes irodalomtörténészek szerint – bizony Göre Gábor stílusát utánozza, akit Gárdonyi Géza teremtett meg.

Rejtő karakterei tehát teljesen megváltoztatják a ponyvát. Addig ott voltak az igazságosztó, nemes betyárok, a hatalmukkal visszaélő nemes urak, a kapzsi falusi jegyzők, molnárok, igazságosztó hősök, méregkeverők, romok között tántorgó kísértetek. Aztán egyszerre megérkezett ez a nagyszerű fickó, és a maga módján, mondhatni, lefejelte Temeshy György, Katolnay László, Tölgyessy Mihály ponyvaírókat. Lefejelte? Reformálta. Mert maradtak a „piacon" ők is. Hely volt éppen elég, meg aztán, ahogy elnézem, Bogár Imrének, a magyar puszták betyárjának nem sok esélye lehetett volna egy Piszkos Freddel, Buzgó Mócsinggal szemben. És közös is van bennük. Bármennyire is azt hitték, P. Howard angol író, Rejtő hősei többé-kevésbé magyarok, magyarosak, főként budapesti életérzéssel. Talán ez megmagyarázza, hogy miért annyira nehéz filmre vinni őket. Fülig Jimmy élénkebb a fantáziában, mint a képernyőn. A fantáziában udvariasan, angolosan el tudja tartani a kisujját, amikor teázik, persze sok rummal, közben lornyonnal, monoklival újságot böngész. Ám ugyanakkor ez a figura valahol magyar is, angol is, világpolgár is. Ezért nincs sikeresen megfilmesített Rejtő Jenő-regény".

Belekortyoltam Villás Bill kávéjába, tüzes lávaként száguldott végig ereimen a koffein. Alighanem sírva könyörögtek volna a Borgiák a receptért.

„Undorító lötty", hörögtem, mire Tupir vigyorogva mondta: „Unicummal főzi."

Gyilkos pillantást vetettem az udvar szögletében a tyúkkal foglalatoskodó Villás Billre, aki, miután tüzet rakott, rutinosan nyúzni kezdte a tyúkot.

„Van, aki úgy tartja, Rejtő Jenő bipoláris volt", folytattam elhaló hangon, miközben magamban megesküdtem, hogy poharat, melyet Villás Bill tesz az asztalra, számhoz nem emelek. „Egyik pillanatban még kedves, segítőkész volt, a másikban lobbant, robbant, paranoiás lett, sokat panaszkodott. Talán az volt, nem tudom, talán nem is számít. De azt tudom, az amfetamin, a kávé, az alkohol, a cigaretta, a kialvatlanság, a hazárdjáték előbb-utóbb erodálja az ember szervezetét. Tedd még hozzá, hogy 1938-ban megjelennek az első magyar zsidótörvények, egyre magasabbra hág az antiszemitizmus. Rejtőnek, úgymond, vissza kell vonulnia. Nem dolgozhat a saját neve alatt, ezért másokkal – mondhatni – szövetkezik. Filmeket, bohózatokat ír, ötletet ad hozzájuk, kidolgozza a cselekményszálat, mindezt teljesen ismeretlenül. Bár ezrével fogynak a könyvei, a saját neve nem lehet a borítón. Igazi neve Reich, melyet törvényesen soha nem változtatott meg, az ún. Piszkos Fred-történeteket P. Howard neve alatt írta, a vadnyugatiakat pedig Gibson Laveryként szignózza. Néhány könyvében fordítóként tűnik fel a neve, ennyi elismerést kap, holott minden vágya, hogy nyilvánosan is elismerjék tehetségét, nevét. Mindez bőven elég ahhoz, hogy robbanékonnyá, paranoiássá tegye az embert, tehát óvatosan a diagnózisokkal."

„Márai Sándor és Jack London öngyilkos lett", szólt közbe Tamás.

„London esetében nem egyértelműek az információk, de sok minden erre mutat. Miként az orvosi beszámolók is arra mutatnak, hogy Rejtő szervezetét már a csavargásai alaposan megviselték. Sokáig kétségbe vonták, de mára bebizonyosodott, szerzőnk huszonkét éves korában, 1927-ben tényleg nekivágott a nagyvilágnak. Igaz, leginkább Európában tartózkodott, de eljutott Franciaország észak-afrikai gyarmataira is. Mielőtt kérdeznéd, nem, soha nem volt légiós. De sztepptáncos, dokk- és építőmunkás, heringhalász, gobelin- és illatszerárus bizony volt. Több éves útja alatt rengeteget nélkülözött, olyannyira sokat, hogy egy orvosi vizsgálat után legalább egy éves pihenést javasolnak neki, mindenféle szerek fogyasztásának sürgős abbahagyását. Persze nem hallgatja meg

az orvos tanácsait. Spekulálhatok egy nagyot, kedves barátom? Nemrég tudódott ki, Rejtőnek volt egy húga. Kornélia alig két és fél évesen vörhenyben meghalt. Hajlandó vagyok azt gondolni, Rejtő Jenőnek volt valamifajta rejtett bűntudata, mert túlélte a húgát. Többgyerekes családban a legkisebb életben maradt gyerek magával tudja vinni ezt az erős érzést, persze tudat alatt. Talán a mértéktelen önpusztítás ennek tudható be, de ha nincs is így, azért felvet néhány komoly kérdést. Adalék: kedvenc kávéházában, a budapesti Japán Kávéházban Rejtő sokat sakkozott József Attilával. Mindketten 1905-ben születtek. Ennek továbbgondolását rád bízom. Apropó, a Japán Kávéház helyén van most az Írók Boltja. A boltról Esterházy Péter azt mondta: »egy sziget az általános tahóságban«. Állandóan az az érzésem, e sziget környékén bármelyik pillanatban feltűnhet az elveszett cirkáló.

De maradjunk még a Japán Kávéház mellett. Olvasd, kérlek", nyomtam Tupir kezébe egy papírlapot.

„Mr. Howard-Rejtő-Reich, a nagy terézvárosi ponyvakirály és rémregénygyáros rövid idegkúra után visszatér a Japán-kávéházba.

Néhány évvel ezelőtt új szerzőt avatott ponyvát olvasó közönségünk. A szerzőt P. Howardnak hívták, s ezt megnyugvással vette tudomásul mindenki, bár egy kicsit gyanús volt a derék angol, aki (talán éppen gyarmati szolgálatban) beutazta a félvilágot s hazai zamatú neveket adott hőseinek. Könyveiből úgy éreztük, a kitűnő angolnak egyszer meg kell ismerkednie a Szahara borzalmaival, személyesen kellett beszélnie kalózokkal és kémekkel, közelről láthatta az idegenlégiót s Piszkos Fred alakját se álmodta csak úgy. Mit tagadjuk, a ponyva kényes közönsége kegyeibe zárta Mr. Howardot... S ez a titokzatos, bizonyára kalandos multú *külföldi író most itt sétál Pesten a Japán-kávéház körül, hatalmas teste tanácstalanul áll meg egy-egy kirakat előtt*, aztán félszegen körülnéz és továbbmegy. Beül a kávéházba is, feketét rendel, egymásután szívja cigarettáit, és tehetetlenül néz maga elé. Ha azt hinnéd, hogy legutóbbi földkörüli utazását álmodja vissza, vagy arra a beduinra gondol, akit csipőből leadott mesterlövéssel terített le annak idején a Szaharában, súlyosan tévednél. Mert *Mr. Howard néhány hete hagyta el az egyik ideggyógyintézetet, s civilben Rejtő Jenőnek hívják*. Ha pedig tovább kutatsz, kideritheted, hogy *nem is Rejtő Jenő az igazi neve, hanem Reich Lajos*. Budapesten született, és azóta állandóan itt is él ő, annyi kalandos történet szerzője, a *Piszkos Fredek, Fülig Jimmyk, Buzgó Mócsingok, Vörös Vaszicsok legendás* alakjainak megálmodója.

Igaz, az állandó pesti tartózkodást illetőleg megoszlanak a vélemények. Egyesek azt állítják, hogy Mr. Howard-Rejtő-Reich igenis járt Afrikában, és saját bőrén tapasztalta azt a sok szörnyű borzalmat és szenvedést, amit az idegenlégióról szóló könyveiben leírt. Párizsból került ki az idegenlégióba, mondják (hogy miért, erre már nincs válasz). Vérmesebb hívek szerint igenis szolgált, az oráni idegenlégió poklában. Valaki azt is megkockáztatta, hogy az oráni látogatás megfelel ugyan a valóságnak, azonban csak egy *»Az Est«-társasutazás keretében zajlott le és a »sárga garnizont«, a »pokol zsoldosait«, a »bosszú árnyékát«, stb. csak egy kényelmes, másodosztályú hajókabin ablakából, illetőleg autocarból látta a szerző*. Egy hírforrás olaszországi útjáról is megemlékezik, Rejtő Jenő állítólag hosszú hónapokat töltött itt szorgalmas munkában s csak akkor hagyta el Itália földjét, amikor az ottani hatóságok minden *külföldi zsidót eltanácsoltak az országból*."

„Mondhatni, Rejtő *halálsorait* olvasod", mondtam, miután Tamás elnémult. „1942. október 9-én jelent meg az *Egyedül Vagyunk* című szélsőjobboldali lapban, bizonyos László András írta. Álnév, persze. Ha úgy tetszik, leleplező írás, egész oldalon át ostorozza a szerzőt, hatására Rejtő SAS-behívót kapott, munkaszolgálatosként került a frontra. Hivatalosan 1943. január elsején eltűnt. A mai napig eltűntként, nem halottként tartják számon. Amúgy is megviselt szervezete nem bírta a Don-kanyar megpróbáltatásait".

„Ennyi", mondta tompa hangon Tamás.

„Ugyan. Azokat a bizonyos unalmas regényeket a Rákosi-korszakban nem engedik

kiadni. Nincs egyedül, akkoriban több száz szerzőt próbált ellehetetleníteni a rendszer. Rejtő könyveit bezúzzák, többek közt ezért is olyan kevés és értékes napjainkban az eredeti kiadvány. Amikor 1957-ben a Magvető Kiadó megkezdi írásainak kiadását, a piaci árusok halálosan megfenyegetik a kiadó igazgatóját, mert Rejtő művei időközben elképesztően értékesek lettek. Akkora az igény írásaira, hogy több százezres példányban jelennek meg. És még mindig nem ennyi. Miként mondtam, mind a mai napig nincs összesített Rejtő-kiadás. Hogy mi a baj ezzel, kérdezi a költő? Drága barátom, a kommunista világban Rejtő könyvei cenzúrázva jelentek meg. A kiadóknál többen is dolgoztak azon, hogy megfeleljenek az aktuális politikai nézetnek. Tehát az a Rejtő-mű, ami éppen az asztalodon van, nem biztos, hogy olyan, amilyennek a szerző írta. Őszintén hiszem, amennyire lehetőségeink engedik, amennyiben rendelkezésünkre állnak az eredeti szövegek, el kell indítani egy – ha úgy tetszik – hivatalosnak nevezhető Rejtő-életműsorozatot. Hogy elmondhassuk: ennek ennyi. S persze ne foglalkozzunk azzal, hogy a magasztos irodalmárok a mai napig lekezelően beszélnek Rejtőről. A magyar irodalomban valamiért szenvedni illik, nem nevetni."

„Ugyancsak elkomolyodtál", hörpentett a kávéjából Tupir.

„A humort nem lehet eléggé komolyan venni", válaszoltam. „Mielőtt azt mondanád, hogy Karinthy Frigyes mondta, nem, ez Konrad Lorenz. Amúgy Karinthy és Rejtő jó barátok voltak. De Villás Bill nem Unicumból készíti a kávét?"

„Ha rövid az élet, toldd meg egy balléptéssel", vakkantotta Tamás, majd elkiáltotta magát: „Hé, Villás Bill! Pálinkát!"

Aztán már csak ültünk az udvaron a szelíd óriás mosolygós-hűvös árnyékában.

Benkő Imre: Tour Eiffel, Párizs, Franciaország

ZÓLYA ANDREA CSILLA ◀

(Székelyudvarhely, 1978) – Szentendre

Történetek a muklalabirintustól a kufliuniverzumon át a velocipéden haladó cilinderes úrig

A humor szerepének és jelenlétének feltérképezése a kortárs gyerekirodalomban végtelenül gazdag terek bejárását jelenti. Írásom e hatalmas téma apró szeletének vizsgálatára tesz kísérletet. Három kortárs mesesorozatban elemzem azoknak a háttérszereplőknek és lényeknek a képi ábrázolását, amelyek ugyan nagyrészt a mese történetén kívül maradnak, de meghatározókká válnak, ahogy gazdagon böngészhető részleteket teremtenek, növelve e mesesorozatok humoros vonásait és szerethetőségét.

A svéd szerző-illusztrátor Sven Nordqvist 1984-től megjelent *Pettson és Findusz* sorozata (General Press Kft.) a főszereplő vidéki öreg gazda és a vele élő macskakölyök fordulatokkal teli életéről szól. Történetüket a házukban lakó apró lények, a muklák teszik még mókásabbá és izgalmasabbá, akik a szövegtérben viszonylag ritkán, viszont az illusztrációkon annál gyakrabban láthatók. Dániel András 2013-tól indult, mára huszonegy kötetes *Kufli*-sorozatában (Pagony Kiadó) a hét főszereplő mellett az elhagyatott rét zegzugait különleges karakterek lakják be. Megszólalásaik a szelíd lelkű kuflik finom humorral átitatott groteszk történeteit további nyelvi játékokkal és tréfás sziporkázásokkal gazdagítják. Tóth Krisztina Hajba László rajzaival készült, kisgyerekeknek szóló népszerű *Malac és Liba* című mesesorozata (Manó Könyvek) szintén vidéken játszódik, ahol a két főszereplő különféle kalandok közepette fedezi fel a környezetet. Történetükkel párhuzamosan az illusztrációkon előtűnő apró állatok és lények számos szórakoztató jelenetet generálnak. Egyes kötetekben földigiliszták, verebek, egerek tűnnek fel, miközben a mesében nyomukat sem találjuk. Más részekben miniatűr manók, ufók és űrlények alakjai bukkannak elő.

A muklák, az elhagyatott rét fura lényei és a *Malac és Liba*-sorozat alakjai kép és szöveg jelentésrétegeinek megsokszorozódásait teremtik meg. Így e három mesesorozat egyrészt interaktív képeskönyvként és böngészőként is remekül működik, másrészt ezek az egyszerre futó történetszálak a gyerekek és a szülők számára már-már végtelen számú történetet hoznak létre, megteremtve a párhuzamos történetolvasás lehetőségét a közös családi olvasás során. Így összetettebb olvasásélményt nyújtanak, hiszen az apró részletekből újabb és újabb történetek és jelentésrétegek fejthetők fel. Remek lehetőséget teremtenek arra is, hogy a gyerekek e könyvek miniatűr részleteivel való szembesülés során felfedezzék, a valóság mennyire széttartó, mennyiféle nézőpont van, és valójában milyen sokféle világ létezik egymás mellett. Hogy sosem csak egy történet van, hanem párhuzamos történetek sokasága. Sőt a történetek legtöbbször további történeteket tartalmaznak. Kiválóan vizualizálja ezt Pettson otthona, ami a mukláké is, hiszen ahogy a szöveg további szövegeknek ad teret, úgy ez az otthon szintén több mikro-otthont rejt magában. E felismerést a három mesesorozat olvasóiban az illusztrációkon látható komikus jelenetek és humoros gesztusok váltják ki. További kérdés lehet, hogy e különböző világok lakói hogyan,

mikor, és egyáltalán találkoznak-e egymással?

Sven Nordquist illusztrációin és Hajba László rajzain legtöbbször a helyzetkomikum ragadja meg az olvasó figyelmét, és indítja el a különféle történetszálak felfedezését. Dániel András *Kufli*-sorozatában viszont nemcsak a helyzetkomikum hangsúlyos a mellék- és vendégszereplők megnyilvánulásait tekintve, hanem a szóbuborékokban olvasható ironikus, önironikus megjegyzéseik és párbeszédjeik is, melyekben az élőbeszéd fordulatai, a félrehallásokból és félreértésekből eredő szójátékok kapnak helyet.

E mesesorozatokban roppant izgalmas, ahogy e lények, szereplők megjelennek, és eltűnnek teljesen, vagy később visszatérnek. Jelenlétük egyértelműen túlmutat az egyszeri véletlenszerű szerepeltetésen. Úgy vannak mozgásban az egyes könyvek lapjain, mintha valamiféle láthatatlan labirintuson keresztül közlekednének. Számtalanszor válnak a humor forrásaivá, de az össze nem illő kép és szöveg ellentmondásai is gyakran teremtenek abszurd jeleneteket. Így mindhárom mesesorozat fontos találkozási lehetőséget biztosít a kisgyerekek számára a humor, az irónia, önirónia és az abszurd széles eszköztárával.

A muklák jelenléte akkor is egyértelmű, amikor nem látjuk őket. Findusz és Pettson portáján a saját mikro-univerzumukban élnek, de együtt rezdülnek és mozognak a főszereplőkkel. Jó példa erre a kép, amikor Pettson Findusz szülinapi palacsintáit süti. Ahogy a serpenyővel felrepíti megfordításkor a palacsintát, a polcon egy mukla várakozik készenlétben, hogy elkaphassa a levegőben az érkező palacsintát, lent pedig egy másik lesi, hogy számára is leessen egy végre. Vagy amikor Pettson mellett, a pad háttámláján három mukla ül, és figyelik, mit olvas. Eközben az asztalon Pettson kávéscsészéje körül több apró csészét látni, minden bizonnyal a muklák csészéit. Olykor megviccelik a főszereplőket, és kacagnak rajtuk, máskor velük nevetnek, együttéreznek, és ha kell, a segítségükre sietnek, mint amikor Findusz kicsi volt és elveszett. Ha nem látszanak, akkor is árulkodik a jelenlétükről valamilyen rájuk utaló jel: pici hordó, parányi ajtó, ablak, seprű, létra a falon. A narrátor az *Amikor Findusz kicsi volt és eltűnt* című mesében tesz róluk említést, amiből kiderül, nem minden szereplő számára láthatóak, de Findusz, a komisz kandúrgyerek hallja és látja is őket, amikor Pettson kacatokkal zsúfolt házában és szerszámos fészerében, mint egy hatalmas muklalabirintusban, időnként összefut e láthatatlan manó- és koboldfélékkel, akik gyakorta mozdítják el és veszik kölcsön a dolgokat, így formálva és befolyásolva az eseményeket.

Figyelemmel követik Findusz és Pettson történeteit. Ilyen értelemben nemcsak hozzájuk hasonlítanak, hanem hozzánk, olvasókhoz is. Szemlélődésük közben nekünk is görbe tükröt tartanak. *A kandúr szülinapi tortája*ban Pettson szeretne átmászni a szomszéd kertjébe a létráért, de útját állja a kertben legelésző hatalmas és félelmetes bika. Findusz és Pettson úgy próbálja csellel elterelni a bika figyelmét, hogy a kismacska farkára piros függönyt kötnek, a cica beszalad a bikához, hogy az utánaeredjen, miközben Pettson nyugodtan átmászhat a kerítésen. Közben egy mukla is előtűnik startpisztollyal és hangosbemondóval a kezében. E kép vizuálisan a futóversenyek rajtjának feszült pillanatát is megidézi. Persze roppant vicces attól is, hogy vidéki miliőben, virágokkal teli kertek, mezők és drótkerítések találkozásánál zajlik mindez, s nem egy futópályán. A jelenet az olvasó szurkolását is megtestesíti. Szintén mulatságos, amikor ennek az egyébként sikerrel véghezvitt mozgalmas jelenetnek a végén felborul a tojásokkal teli kosár, amelynek a közepébe beleesik Pettson is, hogy véletlenül se maradjon egyetlen tojás sem épen. Láthatjuk (velünk együtt) nevetni a kis muklákat, illetve hogy a muklák libái mentősruhába bújva rohamléptekkel, hordágyokon próbálják menteni a menthetetlent, egy-egy összetört tojást. A humor sokrétegű, megsokszorozódó szintjeinek együttes jelenléte ez. A mese központi történetének jelenetsora mellett a legkisebb gyerekek is kiszúrják e képsorokat. Kép és szöveg dinamikus történetmesélésének összjátéka a felfedezés örömét biztosítva tovább gazdagítja a könyv diskurzusát.

Bár a muklák teljesen különböznek az emberektől, viselkedésük alapján mégis hasonlítanak

rájuk, ezért tudnak remek görbe tükröt tartani a szóban forgó történetek szereplőinek és nekünk, olvasóknak is. Fokozzák és kidomborítják a komikus eseményeket. Máskor a különböző megszokások hiábavalóságát mutatják meg, vagy a kicsinyességet, a nevetségest és a szánalmast. Mégis szerethetővé és elfogadhatóvá teszik, akit lelepleznek. Ilyen értelemben a muklák úgy mosolyogtatnak meg, hogy újraértelmeztetnek, felszabadítanak és megnevettetnek, ezzel kimozdítanak a megszokottból, új perspektívákat kínálnak, és nyitottabbakká tesznek. Az emberi világ és a muklák világa közötti átjárások dinamikája teremti meg Pettson és Findusz történeteiben a humor sokrétegűségét.

A láthatatlan rét lakói sokban eltérnek a mukláktól. Rettentő sokfélék. Vannak közöttük életre kelő használati tárgyak, növények, máshol groteszk, megnevezhetetlen, képzeletbeli állatkák, akik a legváratlanabb helyeken jelennek meg. Bár a fő cselekményszálban nem kapnak helyet, végigkísérik a kuflik történeteit: egy-egy frappáns megállapítással elindítják, majd később lezárják azokat. A virágok, a növények, tulajdonképpen bármi megszólal ebben a mesekönyvben, ami egyrészt azt érzékelteti, mennyire pezsgő és élettel teli a Dániel András által létrehozott kufli-univerzum, amelyben minden és mindenki él, és mozog, és véleménye van. Mindez a mesélés végtelen szabadságát is láthatóvá teszi, bármi a mese szereplőjévé válhat, mint ahogy bármikor ki is léphet belőle. Kép és szöveg síkjainak korlátlan és laza játékba hozása ez, aminek lendületét és dinamikáját tulajdonképpen a humor eszköztárának változatos és intenzív használata adja.

Láthatóvá válnak az olvasók számára a kuflikupac felett időnként elhaladó repülő gondolatai is. Ő az, aki mindig attól retteg, hogy lemarad valamilyen eseményről. A felhő is beszél, és mindig tesz valamilyen nem felhőset. A kuflikupacot körülvevő furcsa lények folyton kommentálják a kuflik tetteit, a történéseket, máskor egyszerűen csak unatkoznak, és közben elmondják a gondolataikat, de van, amikor szóváltásba kerülnek egymással. Mindig van mondanivalójuk az eseményekről, a világról, és egyáltalán: mindenről. Sőt nemcsak az eseményekről és a szereplőkről, hanem magáról a könyvről is, amelyben éppen megjelennek és szerepelnek: kritizálják a történet alakulását és alakítását, amivel nemcsak egymáshoz vagy a kuflikhoz beszélnek, hanem kiszólnak az írónak és az olvasóknak is. Amikor unalmasnak találják a történéseket, továbbállnak.

A *kuflik és a végtelen sál* című mese ebben a vonatkozásban eltér a többi kuflimesétől. Míg általában a főszereplő kuflikkal különféle dolgok történnek, számos fura lény mutatkozik meg, s tűnik el a kuflikupac és a láthatatlan rét környékén. E mesében viszont a fő cselekményszál mellett két mellékszereplő története is kibontakozik. A kukac sztoriját követhetjük végig, aki úgy járkál egyik történetből a másikba, mintha egy sikeresen érlelt ementáli sajt lyukain keresztül közlekedne. A mese címe alatt már megszólít egy cérnagombolyagot, nem volna-e kedve szerepelni e történetben. Időnként felbukkan egy-egy oldalon, miközben egy zöld fűcsomóra emlékeztető szárnyakkal ellátott csápos csigatehénszerű lénnyel vitázik arról, hogy ki kerülhet be e mesébe. A kukac szigorú és kíméletlen rendezőként igyekszik kireszteni a történetbe nem illőket: „Bocsi, de téli történetekbe ritkán van szükség csigákra" – érvel az értetlenkedőnek, aki ezt önérzetesen kikéri magának, amire a kukac válasza: „Sajnálom, túl csigaszerű vagy. Talán a csápok miatt". Azonban beszélgetőtársa sem rest visszakérdezni: „Miért? Kukac szerepelhet egy téli történetben?". A következő jelenetben behúzódik a hó alá. Csak a csápjai maradnak kint, zavarba hozva ezzel a kukacot, aki nem tud mit kezdeni a helyzettel, hogy hirtelen két kukac termett előtte. Három oldallal később újra látjuk őket, amire már összekapja magát a kukac: „Nem szereplő vagyok. Én válogatom a statisztákat." Partnere továbbra sem hagyja magát lerázni, és visszakérdez: „És mindenkivel így kukacoskodsz?". A következő képkockákon a kukac az alábbi válasszal igyekszik rövidre zárni a társalgást: „Senkivel sem kivételezem. Majd próbálkozz nyáron!" – ezt követően egyszerűen elköszön, és eltűnik. Hoppon maradt szereplőnk magába roskadva kérdezi az utolsó oldalon: „akkor, hát nem szerepelhetek ebben a mesében?", erre egy másik éppen arra járó lény

megszánja: „De hiszen szerepeltél!”. Eközben a téli torokkaparászó hidegben a kuflik filozófiai eszmefuttatást folytatnak elvesztett dolgaik megtalálásáról, és az ideális sálról, ami egy nagy közös sál elkészítésébe torkollik.

Dániel András kuflimeséiben fontos e lények önreflektív szerepe, folyamatosan rákérdeznek a történésekre, a narratív építkezésre, a történetalakításra és a szereplők alkalmazására. Ilyen értelemben lehetséges cenzorokként kapnak hangot, akik magát a cenzúrát, a határszabást és a konvenciókat is kifigurázzák. Más szereplők viszont nem szerettek volna belekerülni a történetbe. Nem is értik, hogyan kerülhettek bele. Ez utóbbiak értetlenkedése a könyvbe kerülés kérdéskörén keresztül a magas irodalom illúziójával számol le, miszerint igenis bármi és bárki válhat meseszereplővé.

Tóth Krisztina mesesorozatában az illusztrációkon feltűnő parányi lények jelenléte és gesztusaik leginkább a főszereplők aktuális eseményeihez kapcsolódnak. Ha Malac és Liba nyaral, akkor előbukkan a napozóágyon elnyúló és medencében lubickoló földigiliszták képe. Amikor Liba igyekszik megtanítani barátját úszni, beleringatózik a képbe papír kalózhajón egy hangya. Amikor pedig náthásan, betegen fekszik a két barát, a háttérben egy kisegér is látható, ahogy elnyúlik pihe-puha tollból készült fotelében, amelyet Liba elhullott tollából készített, amikor az a gyógyszer bevétele ellen tiltakozott az előző oldalon. De számos példát hozhatunk az összhangra, ami a mese narratív szála és a vizuális megjelenítés között tapasztalható. Amikor a főszereplők meglátogatják a tyúkudvart, az ól közelében, a mezőn kempingező egerek sátra mellett haladnak el. E kép is a mese miliőjét meghatározó nyugalmat és békességet sugallja.

Az *Ültessünk!* című mesében kép és szöveg kapcsolata a korábbi részekhez képest módosul. Itt az elbeszélt történet vizuális ábrázolása mellett manó formájú emberkék jelennek meg, és az emberiség történelmének fontos államosaiból idéznek fel jeleneteket, kettős narrációt létrehozva. Egyrészt a fő cselekménnyszál mentén láthatjuk Malac és Liba, illetve a gyerekek ültetés közben kibontakozó kalandjait. Másrészt ebben a békés kerti környezetben az apró emberkék megelevenítik előttünk az ősember tűzgyújtásának pillanatát, amikor az kövekkel pattintotta a tüzet adó szikrát. A háttérben egy másik manó-ősember rajzol a ház oldalára egy barlangfestményt, amelyen Malac és Liba alakja is feltűnik, de láthatunk vadászó ősembereket is, akik jól ráijesztenek a bokorban lapuló nyuszikra. Később az állatokat háziasító ember képe elevenedik meg, aki ezúttal szarvasbogarakat és csigákat tesz haszonállataivá, de a földet megművelő ember alakja is látható lesz. A következő oldalakon, a főszereplők békésen zajló története közben a manók hol csuhában sétálnak át a lapon, megidézve a középkort, hol az ókori görögöket ábrázolják építkezés közben, miután már főszereplőink kis faszékeinek lábaiból kivésték jón és korinthoszi oszlopaikat. A későbbiekben az emberiség nagy harcaiból is felvillannak jelenetek. Miközben Malac igyekszik szakszerűen öntözni frissen elültetett magjait, a keletkező pocsolyában egy portyázó kalózhajó tűnik elő a mese mit sem sejtő szereplői előtt. A frissen beültetett, rendezett ágyásban indiánok és gyarmatosítók néznek farkaszemet egymással. Közeledve a jelenhez, utcai jelenetet láthatunk a tizenkilencedik század végéről, úri hölggyel és frakkos férfival, mögöttük pedig cilinderes úr teker egy velocipéden. Nagy váltással következik a huszadik század második fele, egy kabrión elhajtó férfit és egy boldog hippi zenészt látunk. Őket követi a számítógépük és okostelefonjuk képernyőjére tapadó emberek képe, miközben a mese főszereplői zöldítő terveiken ügyködnek. Az elképzelt jövő sem marad el, hiszen az utolsó két oldalpáron a virtuális valóság, robotok és űrjáró is helyet kap a termésüket szüretelő főszereplők mellett.

E könyvek olvasókörét talán fölösleges leszűkíteni egy korosztályra, hiszen vizuális és verbális történetmesélésük játékos, fordulatos dinamikáinak köszönhetően, amelyet a humor eszköztárának változatos használata is gazdagít, a legkisebbektől kezdve a matuzsálemi korúakig izgalmas és szórakoztató élményt nyújtanak, más-más értelmezési játékokat és műveleteket mozgósítva az eltérő korú olvasók előtt.

Kor-Kör-Kép

Fotóművészeti kiállítás – MMA akadémikus művészek és köztestületi tagok csoportos tárlata

A 33 kiállító fotóművész közvetítése által betekintést kaphatunk, részleteket láthatunk a hazai fotográfia tapasztalt mestereinek, mondhatni, hogy: nagyköveteinek, doyenjeinek alkotásaiból. Felmutatás-részletek, merítések 1-1 sorozatból, nagyobb lélegzetű idő-intervallumokból, kivonatok életművek esszenciájából, a valós és szürreális léleknyomatokon át: a szubjektív jelenléthez és a képzelet világához is kapcsolódva. Finomszemcsésen és kontrasztosan egyaránt…

Autonóm riportok, belső tájak, dokumentarista- és szociofotók, Erdély, csángók, archív felvételek és archaikus technikák kerültek itt közös élettérbe. Fotográfia-, film- és képzőművészet közötti kapcsolatok, helyenként színházi jelenetek és audiovizuális áthallások / átfedések váltakoznak: a hagyományos – többnyire analóg gépekkel, fekete-fehér filmre készített, brómezüst zselatin fotópapírra kidolgozott, akár *vintage* – képektől egészen az experimentális fotóművészeti eljárásokig.

A kiállító művészek közül többen már fél évszázada a szakmában vannak, és különféle intenzitással, habitussal, elhivatottsággal művelik a fotográfia sokrétű lehetőségeit. A kordokumentumoktól, a szinte lezárt, homogén életművektől kezdve, a folyamatosan érdeklődő, tervező, a digitális lehetőségeket is kihasználó, kreatív gondolkodókig: sok személyiség művének találkozása zajlik itt.

– – –

Időkérdés intermezzo: belső terek, saját(os) idők és lélek-tükröződések:

Van egy színház, végtelen és mibennünk lakik,
Világtalan angyalaink játszogatnak itt,
Nyugtalanok, szerepük egy megfojtott ima.
És a dráma mindig, mindig csak tragédia. –

hangzik a túl közeli távolból, vagy belső szférákból József Attila: *Minden rendű emberi dolgokhoz* című versének töredéke, majd ebben a konkrét térben Kardos Sándor egyszerre objektív és szubjektív kinyilatkozása tárul elénk a Hórusz Archívum bizonyos fotói kapcsán:

Ha hazaszerető öregúr vagy, és épp azt látod a tévében, amiről húsz éve beszélsz, hogy a szocializmus egy mondattól összeomlik… Előkapod az évek óta nem használt gépet és dolgozni kezdesz. Fűt a hazafiasság, a történelem haja nyakadba lóg. Egy dolgot nem tudsz. Központi-záras géppel és vakuval nem ajánlatos tévét fényképezni, még ha a történelem is jő szembe. Mert a vaku még a történelem fényét is elhomályosítja.

Ezeken a kis keretezett képeken: képtelen(ített) kép-történeteket láthatunk, illetve: mindinkább érzékelhetünk, melyek immár szimbolikus emlék(kitörlés) képek. Lírikus-abszurd definícióval élve: *öntudatlanul* létrehozott, fixálódott *emlékezés-felejtés* kísérletek.

Hiszen, a jól ismert *horror vacui* időnként másképpen, pl. önjáróan működnek, és akár

(Pesti Vigadó, Budapest, 2025. 05. 23. – 06. 22.)

inverz módokon is elsülhetnek. Az ösztönös cselekvések, villanások esetünkben: az esetlegesség *(véletlen, sors?)* eleve elrendelt vakui…

(A képek befogadása mellett figyelmükbe ajánlom a művészek által küldött összes ars poetica-t, írásos gesztust, megnyilvánulást is!)

- - -

A zűrzavaros jelenből: akár ironikusan, játékosan vagy komoran ki- és betekintő egyéniségek válogatott szellemi fragmentumaival, sajátos képtárlatával ismerkedhet meg a látogató. Például a fotogramból kiindulva néhány művész kombinálja / felváltva műveli a *régit a mai* technológiával is. Illetve, a manapság *ismét népszerű* argentotípiák vagy cianotípiák mellett: esetenként lírikus absztrakt képalkotások is jelen vannak.

De láthatunk például *fotógrafikákat*, digitális kollázsokat – és a vegyes technikákon túl a költészet (pl. képekhez társított haiku-versek) és fotóalbumok, művészkönyvek is megjelennek a változatosan installált térben. Mindezek által – egyféle *Kor-Kör-Kép* kaleidoszkópon keresztül – időtlen idő-folyam(at)okat megélve, átlátva és megőrizve léphetünk tovább…

Fejér Zoltán György: Fotóhaiku

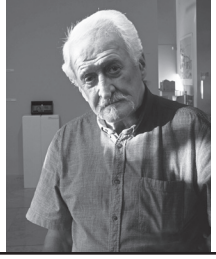

Tömpe Emőke újabb kiállítása elé

Első találkozásunkkor csak annyit tudtam Tömpe Emőkéről, hogy a Gyulai Művésztelep állandó résztvevője, aminek alkotói sajátos színfoltot képeznek a magyar képzőművészetben, mert falusi portákat, régi, omladozó épületeket, kidobott tárgyakat, vagy akár a félmúlt szobabelsőit festik meg a lehető legnagyobb pontossággal. A Kortárs Magyar Képzőművészeti Lexikon többek közt ezt írja róluk:

„A kezdetektől ott dolgozó alkotók társadalmi érdeklődése, szociografikus indíttatású, realisztikus szemléletmódja alapvetően meghatározta a Gyulai Nyári Művésztelep szellemiségét."

Hozzá kell tenni mindehhez Tóth Tibor nevét is, aki a telep szervezője, irányítója és vezetője volt, s nekem, mint az Amatőr Képzőművészek Tanácsa elnökének, alkalmam volt több beszámolóját is meghallgatni a telep munkájáról és áttekinteni az ott készült munkákat. Ezek szellemisége éppoly távol állt az álrealista, felcukrozott, hamisan kántáló szocreáltól, mint az érzelemmentes, fotografikus hiperrealizmustól. Akár szociografikus ihletésű realistáknak, vagy valami hasonlónak is lehetett volna az alkotókat nevezni, s magamban olyannak láttam ezt az egységes törekvést, mint amilyen valaha a népi íróké volt, akik nem csak leírtak bizonyos dolgokat, de kutattak és markáns véleményt is formáltak.

Sajnos mára eltűnni látszik ez a tóthtibori vonal a magyar képzőművészetből, aminek az okát keresve oda jutottam, hogy ennek egyik összetevője az lehet, hogy nem neveztük meg azt.

Igaz is! Általában véve vajon miért nincsenek megnevezve a képzőművészet műfajai? Ez különösen szembetűnő akkor, ha például az irodalommal hasonlítjuk össze az általunk művelt területet. Számon tartunk ugyan úgynevezett kisgrafikát vagy kisplasztikát, de ez csupán a méretre, míg mondjuk a köztéri szobor kifejezés az elhelyezésre, a freskó, vagy a mozaik meghatározás pedig csak a mű technikájára, nem pedig annak érdemi esszenciájára, kereteire, illetve adott esetben stílusbeli lényegére utal.

Ha ezeket a meghatározásokat összevetjük az irodalom igencsak árnyaltan meghatározott műfaji kategóriáival, akkor derül csak ki, hogy a képzőművészetről szóló diskurzus bár bőbeszédű, de valójában szegényes.

Egy érettségiző diáknak tudnia kell például, hogy az irodalom összefoglaló kifejezésén a lírát, az epikát és a drámát tartjuk számon, s a líra alá sorolandó a dal, a himnusz, a rapszódia, az epigramma (tegyük hozzá zárójelben még a haikut is), az elégia, az ekloga, az episztola és az ars poetica, addig a kis- és nagy epikába nem kevesebb, mint 15 műfaj sorolandó. De nem folytatom tovább!

Hasonló műfaji meghatározások a képzőművészetben egyszerűen nincsenek. Így aztán Tömpe Emőke markáns világát sem tudom egyértelműen bemutatni. Fest. Akvarellezik. Elemző, látszólag távolságtartó fegyelemmel és figyelemmel, de korántsem érzelmek nélkül.

Kerámia szobrainak létrejötte mögött természetesen ugyanez az attitűd áll.

Tudtam ugyan, hogy Tömpe Emőkének áll Gyulán egy olyan díszkútja, ami egy szakértő meghatározása szerint a „megvalósíthatás határán" egyensúlyoz, s láttam itt az imponálóan hatalmas, földön elhelyezett kokárda kerámiaszobrát is.

Otthonába látogatva azonban nagy meglepetés ért. Láttam ott egy olyan régi konyhai mérleget, amilyent még nagyanyám is használt, egy elnyűtt bőrtáskát, egy régi imakönyvet, kulcscsomókat és még más olyan öreg tárgyakat is, amelyek első látásra megszokottak voltak, de annál inkább megdöbbentem, amikor ezeket közelebbről szemügyre véve kiderült számomra, hogy ezek a művésznő kerámia-műalkotásai. Aztán előkerült egy miniatűr vaskályha is, ami az eredeti minden egyes apró részletének és díszítményének kerámiába áttett pontos mása. Talán legjobban a mérleget csodáltam meg, aminek öntöttvas alkatrészeit olyan pontossággal fogalmazta át a kiégetett agyagba, hogy hihetőnek látszott annak még a rendeltetés szerinti működése is.

Végül volt itt még egy különös tárgy, ami első látásra egy idő rágta, lefűrészelt faoszlop felső részének tűnhet elgörbült zsanérral és szögekkel, amiről megtudtam, hogy az Tömpe Emőke családjának egykori kapufélfája volt. Amíg meg nem tapintottam, el sem hittem, hogy a fa nem fa, és hogy a zsanér meg a szögek nem rozsdás fémek, hanem egy kerámiaszoborral van dolgom. Talán ez az érzelem által vezérelt mű lehetne az esszenciája Tömpe Emőke művészetének.

Tudjuk: az amerikai pop-art szívesen használta az ismert, hétköznapi tárgyak más méretben, más mennyiségben, vagy más anyagban való megjelenítését, de ezt inkább afféle Marcel Duchamp-i fricskának, a fogyasztói kultúra kritikájának, vagy egyfajta poénnak szánták, míg Tömpe Emőke művei éppen a tiszteletadó szakmai alázatról szólnak. Mert minden alkotása – az akvarellek és a kerámia kisplasztikák is – valójában emlékművek. A múló idő, a tiszteletre méltó múlt emlékművei.

Ugyanakkor nem kétséges előttem, hogy ha Tömpe Emőke az ötvenes-hatvanas években Amerikában él, akkor egy tehetséges menedzser akár még világsztárt is tudott volna csinálni belőle. Emőke netán rosszkor volt rossz helyen?

Hiszen meg kellett tanulnunk azt is, hogy míg egykor, az európai művészet évszázadokon keresztül ugyanazt tekintette értéknek, mára a képzőművészet értékrendje folyamatosan és egyre gyorsabban változik. Hovatovább ott tartunk, hogy már minden generáció mást tekint egyáltalán művészetnek, s egy huszonéves fiatal képzőművész azt mondhatja ezekre a művekre: „Ez lerágott csont, hiszen ezt a poént Jasper Johns már kijátszotta valamikor a hatvanas években. Ezekben nincs semmi újszerű. Alkotójuk nem tudott valami újat kitalálni?" Nem, kedves ifjú barátom – válaszolnám – néhányan még hiszünk abban, hogy vannak örök értékek a képzőművészetben is. Például az anyagok ismerete, tisztelete és szeretete, meg az, hogy a képzőművészet lényege nem más, mint a szellem felcsillantása az anyagban, amint azt Sponheim bencés apátja, az 1462-ben született Johannes Trithemius állította a mágiáról.

* A *Kapuk, emelkedjetek!* című kiállítást 2025. május 24-én Szemadám György festőművész, író, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja nyitotta meg.

Távoliak varázslata

Jankay Tibor és a törzsi művészet[1]

Jankay Tibor halála után szülővárosába, Békéscsabára került hagyatéka, amely 3000 olajfestményt, 5000 rajzot és 271 kerámia plasztikát tartalmaz. Etnográfiai gyűjteménye 237 darabból áll. A Munkácsy Mihály Múzeum a különösen értékes hagyaték legfontosabb és legnagyobb szakmai tudást igénylő feldolgozását folyamatosan végzi, emellett, a múzeumi alapfeladatoknak megfelelően a bemutatás is megtörténik. A párizsi időszak műveiből megrendezett kiállítás után most a művész késői korszakának alkotásai és az etnográfiai gyűjteményéből válogatott tárgyak tekinthetők meg.

A távoli tájak kultúrájának megismerése e távoli tájak felfedezésével egyidejű. Hogy miért éppen a 19. században erősödött fel a megismert kultúrák hatása, annak több okát feltételezhetjük. Hiszen Európán kívüli utazások már a középkor kezdetétől voltak, a nagy felfedezések korában, a 15–16. századtól pedig folyamatosan megismerhetővé váltak a távoli kultúrák. A 19. században azonban a gyarmatosítások korában felerősödött ez a hatás, az „idegen" kultúrák tárgyai egyre nagyobb számban vándoroltak az európai országokba. Az Európába érkező törzsi szobrok, maszkok elsősorban a 20. század festészetében éreztették hatásukat, a szobrászatban kisebb mértékben. Ezt megfigyelhetjük Picasso 1907-ben készült *Avignoni kisasszonyok* című festményén. A női alakok testén jól érzékelhető a törzsi művészet szobrainak sematikussága, testük geometrizálása, síkokból való felépítése. Az afrikai maszkok hatására az arcokon a szemet, szájat és az orrot határozott kontúrú síkok érzékeltetik, a frontális beállítás keveredik a profilnézettel. Picasso e szobrok és maszkok hatására új festészeti stílust hozott létre, az avantgárd irányzatok közötti legelsőt, a kubizmust.

Matisse a felesége 1913-ban festett portréjához egy gaboni maszkot használt fel. A széken ülő nőalak úgy tűnik, mintha egy felöltöztetett szobor lenne. A maszknak nemcsak a sematikusan ábrázolt részleteit használta a festő, hanem a színeket is.

A német expresszionista Emil Nolde 1911-ben készült *Maszkos csendélet*énél a maszkokat intenzív színekkel festi meg. A profilból és frontálisan ábrázolt álarcok jellegzetes vonásait határozott, színes kontúrokkal jelzi.

A szintén expresszionista Max Pechstein csendéletének tárgyai konkrét afrikai faszobrok voltak, ahogy ez más művészek esetében is megtörtént.

A 20. század elejének művészei számára az afrikai és óceániai szobrok, a törzsi művészet emlékei nyilvánvalóan művészeti alkotások voltak. A tárgyak formálása, a geometrikus díszítés és kifinomult formarend harmóniája nagy hatást gyakorolt a 20. század új utakat kereső avantgárd művészetére.

A Magyar Nemzeti Galéria 2016-ban megrendezett *Perspektívák – művészet és*

1 Elhangzott a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum azonos című kiállításának megnyitóján 2025. június 21-én. A tárlat kurátora és látványtervezője Gyarmati Gabriella művészettörténész. (A szerk.)

etnográfia című kiállítása egyszerre vizsgálta a törzsi művészet alkotásait az etnográfus, a kutató nézőpontjából, aki ismeri e tárgyaknak a törzsi kultúrában betöltött funkcióját, és a művészettörténész szemszögéből, aki pedig ismeri e tárgyak hatását az egykorú művészetre és művészekre. A szakirodalom az 1980-as évektől kezdte el a törzsi művészet szakmai feldolgozását, ennek egyik kiváló példája Frank Tiesler *Törzsi művészet I–II.* című monográfiája (Corvina, 1981).

A 15. századtól kezdve a Nyugat-Európából indult felfedezőutak, a gyarmatosítás során gyűjtött tárgyak az európai uralkodói udvarok és arisztokrata gyűjtők „Kunst- und Wunderkammer"-jeiben lettek elhelyezve, és csodájukra jártak az akkor még kivételezett helyzetben lévő látogatók.

Az egzotikus tárgyak, mint etnográfiai emlékek, a törzsi művészet tárgyai azonban az 1960-as évekig csak esztétikai és formai tekintetben gyakoroltak hatást a korszak művészeire. Bár a kulturális antropológia már a 19. század végén tanulmányozta az egzotikus népek tárgykultúráját, és ebben a művészeti gondolkodás is megjelent olykor, ez a megközelítés sokáig a tudomány peremterületére szorult. Az 1980-as évektől azonban egyre inkább a művészet kulturális és egyetemes szerepének kérdése kerül előtérbe.

Jelenleg kétfajta antropológiai és művészettörténeti megközelítés létezik: az egyik szerint a törzsi művészet alkotásait azok készítőinek saját kulturális fogalmain belül lehet és kell értelmezni. A másik felfogás értelmében viszont egy olyan kultúraközi művészeti keretre van szükség, amelyben a nyugati és a törzsi művészet együtt kezelhető és értelmezhető. Úgy gondolom, ez utóbbi törekvés nehezebb és jóval komplexebb kutatási alapokat feltételez, de ugyanakkor jobban segíti a megértést a kulturális kontextusba helyezés révén.

A Munkácsy Mihály Múzeum Jankay Tibor afrikai, óceániai, indiai és latin-amerikai tárgyakat magában foglaló néprajzi gyűjteményéből mutat be egy gazdag válogatást. Ez a gyűjtemény Jankay gazdag életművéhez nem csupán egyfajta ráadás, hanem éppen az eddig elmondottakat igazolja. Számára gyűjteménye saját művészetének egyszerre vált részévé és ihletőjévé, e tárgyak között élt, ezeket látta naponta a műtermében is. Ennek eredménye lett az 1960-a évek stílusváltása – az a dekoratív szintézis, amelynek elemei biztosan épültek az addigi művészetére, de fontos változást is jelentettek. Az 1950-es évek elejétől kezdett el Jankay kerámiákat, szobrokat készíteni, mintegy előre jelezve a váltást.

1975-ben, felesége halála után új korszak kezdődött festészetében, amelynek legjellemzőbb eleme a mindennapi élete legkedvesebb helyszínének, Venice Beach-nek a légköre, helyszíne és szereplői voltak. Nagyméretű, farostlemez helyett vászonra festett képek, erős kontúrok, élénk színek jellemezték ekkori műveit, dekoratív és egyszerű festészet született. Egészen biztosan összefüggött ez a változás etnográfiai gyűjteményének gyarapodásával.

A két világháború közötti párizsi időszak lehetett a törzsi művészet alkotásai megismerésének ideje, a tárgyakat azonban Amerikában élve kezdte el gyűjteni. Elsősorban a nyugat- és közép-afrikai tárgyak vonzották. Ilyenek voltak a Guineában élő baga nép körében használatos, nőnemű lényt ábrázoló nimba maszkok – ezeknek különféle szertartásokon volt szerepük. A nyugat-szudáni madármaszk, a mali női szobor, a dogon mitológia első embereit ábrázoló pár ekkor került a házába. Óceániai tárgyak, faragványok, pajzs-maszkok mellett néhány indiai és mexikói tárgy – istenek, táncolló istennők szobrai, domborművei gyarapították tovább az anyagot, amely végül egy jelentős kollekciót alkotott, részét képezve annak a környezetnek, amely saját alkotásainak is ihletője volt. E távoli kultúrák tárgyait tekintheti meg most itt a kiállításon a látogató, kivételes élményben részesülve, hiszen itthon a Néprajzi Múzeumon kívül nem nagyon találkozhat ilyenekkel. Ugyanakkor Jankay utolsó,

és igen termékeny korszakának alkotásai együtt láthatók velük, egymást értelmezve. Nem elszakadás volt ez a gyökerektől, hanem életének természetes menete eredményezte, az életmű teljességének koherens részeként.

Hogy ez mennyire így van, idézzük fel Jankay saját, 1983-ban, hosszú élete utolsó évtizedének kezdetén elmondott szavait:

„Már nagyon régen élek Amerikában. Gondolat- és álomvilágomban többet vagyok Csabán, mint máshol a világon. Csaba volt a hely, ahol az érzésvilágom született, a szépet, a jót, a gyönyörűt ott találtam meg."

Horváth Péter: Karantén

▶ MOLNÁR ESZTER

KLASSZIKUSOK ÉS KORTÁRSAK –
ŐSBEMUTATÓK A GYULAI VÁRSZÍNHÁZBAN

„Zokog, de szolgálja népe szent javát"

Kiss József: La Grange

Úgy tűnik, az Erkel Ferenc életéről szóló darabok lassan minden évadban kihagyhatatlanok lesznek; tavaly a Győrei–Schlachtovszky írópáros *Erkel és a felkelése* a debreceni Csokonai Nemzeti Színházzal koprodukcióban, idén Kiss József *La Grange* című műve került a gyulai várszínpadra, a Soproni Petőfi Színház és a Gyulai Várszínház együttműködésének eredményeként.

A műfaj ezúttal romantikus történelmi dráma, amely Erkel (Jánosi Dávid) szabadságharc utáni életét, megpróbáltatásait és La Grange (Vörös Edit) francia énekesnőhöz fűződő vonzalmát, beteljesületlen szerelmét dolgozza fel.

A darab jól kezeli a romantikus szálat, központi elem, mégsem uralja le a teljes cselekményt. Mivel kettejük valódi érzéseiről, kapcsolatáról meglehetősen kevés forrás maradt fenn, ilyen téren a szerző is szabad kezet kapott. Ezzel az írói szabadsággal a *La Grange* azonban nem él vissza, a főszereplő páros közeledése lassú, kimért és távolságtartó. Egymás szöges ellentétei: amíg Erkel a szabályok, a fegyelem híve, aki egyszerű „hídként" tekint magára az alkotás és a befogadó között, addig az énekesnő a spontaneitásra, a kötetlenségre, de legfőképpen a hírnévre és önmegvalósításra vágyik.

A történelmi idő és helyszín a *La Grange* másik fontos eleme. Magyarország 1850-ben, a véres szabadságharc után még ébredezik a kábulatból, próbálja újrakezdeni önálló nemzeti törekvéseit a megtorlások és az osztrák titkosrendőrök szigorú felvigyázása közepette. Mindenki máshogy küzd ezekért a célokért, Jubál Károly (Várhelyi Áron), a Kossuth-gyerekek egykori nevelője fegyveres felkelést szervez, Egressy Béni (Labán Roland) költői és zeneszerzői műveivel, de leginkább lelkesedésével támogatja az ellenállást. És ott van Erkel, akinek az *Erkel és a felkelés*ben már látott módon elege van a céltalan vérontásból, hiszen „a forradalmat nem lehet megismételni". Ő nem hősiességgel, mártírrá válással kíván nyomot hagyni a történelemkönyvekben, a kultúrával, a zenével, a színházzal és az operával akar reményt adni a nemzetnek, annak legsötétebb óráiban.

Hasonló reménysugárrá válik Anna de la Grange is, amikor a Nemzeti Színház szerződteti abban a hitben, hogy az elismert művésznő felkelti az itthoni közönség érdeklődését is. A kísérletet siker koronázza, ráadásul az énekesnő is észreveszi

a hazai viszonyok kegyetlenségét. Erkel múzsájaként ő ihleti a Hunyadi László opera La Grange áriáját (Szilágyi Erzsébet, a féltő anya panaszait), amely nem is akárhogyan, magyar nyelven hangzik, illetve hangzott el annak idején.

A zene, a hangszerek és az operarészletek a darab fontos részét képezték, Vörös Edit énekhangja minden szívet meghódított. Azonban jelentősen megnehezítette a feladatát, hogy tényleges zenekari kíséret helyett a zene felvételről ment; hasonló volt a helyzet a darab végén felbukkanó cimbalmossal is, aki szintén bejátszásra mímelte a játékot. A zenészek így biodíszletté váltak – helykitöltők lettek. Szerintem sokkal szerencsésebb lett volna élő zenét választani.

A karakterek gondolatai, céljai érdekesek voltak, az egymással – de leginkább Erkellel – folytatott eszmecseréik során alaposan megismerhettük kapcsolataikat, kötődéseiket. A már említett alakok mellett a színháztörténet neves figurái is megjelentek a darabban. Szigligeti Ede (Marosszéki Tamás) drámaíró franciatudásával udvarolt La Grange-nak, és a fennálló állapotokra hívta fel a kisasszony figyelmét. Simontsits János (Kovács Frigyes), a Nemzeti Színház igazgatója pedig a zeneszerző beszélgető- és sakkozó-partnerévé vált, akivel hol a színházvezetés pénzügyi nehézségeiről, hol személyes problémáikról váltottak szót.

A műben helyet kaptak a családon belüli problémák is. Adél, Erkel felesége (Szuper Fanni) elhidegül férjétől, Erkel folyamatosan robotol, kétségbe van esve, amiért pozíciói, hírneve ellenére sem nem tud jó anyagi helyzetet biztosítani családjának, gyerekei pedig pont az örökös munka miatt maradnak apa nélkül: hol hasfájósan (Lajoska), hol szeretetéhesen (Gyula). Ezek a feszültségek, kirohanások és csendes panaszok a színpadon hangsúlyosan jelentek meg, ezért is érezhették már korán a nézők, mennyi kockázatot tartogat magában Erkel La Grange iránt érzett vonzalma.

Haynau (Széles Tamás), a „véreskezű hóhér" karaktere számomra kicsit kilógott a sorból. A cselekményben viszonylag későn bukkant fel, előtte kevés szó esett róla. Nem is tűnt igazán fenyegetőnek, mintha csak azért ment volna be a színre, hogy Erkel és társai (sőt még saját maga is) megalázzák, kifigurázzák a császár által nyugdíjazott tisztet. Hiába játszotta Széles Tamás jól a másodhegedűs Haynaut, a cselekmény kvázi tetőpontján nem érte el a kívánt hatást, nem teremtett valódi feszültséget.

Haynau szerepe leginkább az volt, hogy felkínálja Erkelnek a lehetőséget: csatlakozhat a nagy, elismert zeneszerzők közé – Bécsben, a császár pártfogoltjaként. Ez megadna mindent, amire csak ember vágyhat: pénzt, elismerést, de ami Erkel esetében a legfontosabb, olyan életet a családjának, ami miatt nem kell többé szégyenkeznie. Erkelt megkísértette a lehetőség, végre kiszakadhatott volna abból az ördögi körből, amelyben a szabadságharc bukása óta benne volt. Ennek ellenére a nyomort, a küzdelmet és végső soron a becsületet választotta – nem állt a császáriak, az elnyomó hatalom zsoldjába. Itt újabb szakadék keletkezett közte és a Bécsbe távozó La Grange között, ami beteljesületlen románcuk keserédes-tragikus végét jelentette.

Zárásként a *Bánk bán* áriája, a *Hazám, hazám* csendült fel – eggyé olvasztva a magánélet-közélet között vívódó nádor, és a hazáját-családját segíteni vágyó Erkel alakját.

Érdekes volt számomra ez az alternatív megközelítés a Gyulán született zeneszerző életéről – szívesen látnék még hasonlókat az elkövetkező évadokban, akár egy teljes Erkel-ciklust. A történelmi, romantikus darabok kedvelőinek, az Erkel- és operarajongóknak ez az előadás is biztosan tetszett, és tetszeni fog, ha elutaznak érte a Soproni Petőfi Színházba.

▶ ERDÉSZ ÁDÁM

Láttuk a tündéri ragyogást

Márai Sándor: Füves könyv – Az emberi utazás

Az esszészövegek színpadi produkcióvá formálása különleges kockázatokat rejt magában. A színpadon elmondott szép és logikus gondolatsorokra nem könnyű hosszú ideig koncentráltan figyelni. S a figyelem fenntartása nem is elég, a közönség elé kiálló színésznek a szövegrészletekből katartikus pillanatokat hozó, strukturált produkciót kell teremtenie. Ilyesmivel próbálkozott egyik idei ősbemutatóján a Gyulai Várszínház. Elek Tibor, a színház igazgatója készített egy összeállítást Márai Sándor *Füves könyv* című kötetéből, a koncepciózus válogatás *Az emberi utazás* alcímet kapta. Előadónak Bogdán Zsoltot kérte fel. A kitűnő erdélyi művész nem egyedül lépett a publikum elé, ott volt vele Binder Károly is, zongorájával együtt.

Márai a *Füves könyvet* 1943-ban írta, maga is beszélt arról, milyen célok vezették a mű írásakor: Eszerint „ez a könyv szeretne őszinte lenni. Egy ember írta, kinek tudása szerény és véges. Nem akar mást ez a könyv, mint mind a megszámlálhatatlan könyvek, melyek a régmúlt és félmúlt időben beszélni akartak az ember sorsáról a világban. … Olyasféle lesz hát ez a könyv, mint a régi füves könyvek, melyek egyszerű példákkal akartak felelni a kérdésekre, mit is kell tenni, ha valakinek a szíve fáj, vagy elhagyta az Isten.” Szóval, egyszerűen, ahogy a füves könyvekben benne voltak a kipróbált, biztosnak hitt receptek. Aztán az olvasó kap egy, a sztoikus filozófia tanítására alapozott, teljességre törő leírást arról, mit kell tennie ahhoz, hogy harmonikusan illeszkedjék a világba, s hogy lehetőleg békében legyen önmagával.

A közel 150 oldalas könyv sokfelé kalandozó szövegéből állította össze Elek Tibor a bő egyórás előadás anyagát. Nagyon határozott kézzel szerkesztette meg az emberi utazás térképét. Onnan indulunk, hogy „az igazi élmény az ember számára elsőrendűen … önmagának megismerése.” Az önismeret útján kell nap mint nap valamennyit előrehaladni, s így aztán találkozunk minden lényeges kérdéssel, amely ember és ember, ember és világ között felvetődhet. Például azzal, hogyan kell beilleszkedni a világba, mi ad értéket az emberi életnek, hogyan védekezzünk a hatalommal szemben?

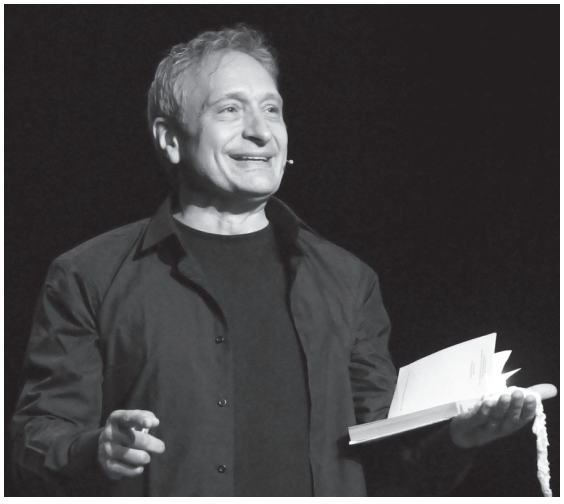

Bogdán Zsolt nagy sikerű Ady Endre-, Bartis Attila-, Markó Béla-estek után vette kézbe Márai Sándor szövegét. S a *Füves könyv* alapgondolatait is úgy szólaltatta meg,

mintha azokat eleve személyiségéhez szabva, neki írták volna. A színpadkép, a jelmezek, a világítás egyértelműen azt sugallta, hogy itt és most egyetlen dologra, az előadó által elmondottakra kell koncentrálni. A játékteret fekete drapéria vette körül, a színpad bal oldalán állt Binder Károly sötét színű zongorája, színész, zenész ugyancsak feketében. Lobogó gyertyák és a színpadon mozgó előadóra koncentrált fény. Nem volt színezés, a közönségnek szánt könnyítő gesztus, a szövegre és a zenére kellett figyelni. A zenére ugyanúgy, mert Binder Károly zongorajátéka nem csupán illusztrálta és tagolta a produkciót, hanem annak szerves részévé vált. Ritkán látni, hogy színész és zenész között ilyen közvetlen párbeszéd alakuljon ki. Binder Károly klasszikus és jazz dallamai, improvizációi beépültek a produkcióba. Volt, amikor a befejezett gondolatot folytatta a zongorán, az elhangzott mondatok érzelmi dimenzióit tágítva, volt, amikor a billentyűkön maga is hozzászólt az elmondottakhoz, és a szöveg alatt szólt a zene. A két művész között a próbák folyamán különösen érzékeny kapcsolat alakulhatott ki, mert Bogdán Zsolt be is vonta Binder Károlyt a játékba, sőt a muzsikus meg is szólalt.

Az Elek Tibor által megtervezett emberi utazás a lélek megismerésével kezdődik, az utazó az önmagával való szembenézés után indul más emberek, másféle jellemek felé: „A legérdekesebb tünemény, mellyel az emberi életben találkozhatunk, az emberi jellem. Semmi nem olyan érdekes, meglepő, kiszámíthatatlan, mint a folyamat, melynek során egy ember elárulja jellembeli sajátságait." A kalandozás a sokféle ember között kialakult viszonyrendszer kuszának látszó labirintusában folytatódik, éppen azért, hogy a labirintus átláthatóvá váljon, és elkerüljük a lépten-nyomon felbukkanó csapdákat. Például nehogy azok közé kerüljünk, akik végtelen hiúságukban azt hiszik, a világ törvényeit megszegve élhetik életüket. Nem könnyű szöveg, de Bogdán Zsolt nagyszerűen vezette a nézőt: egyik gondolati lépcsőről komolyabb erőfeszítés nélkül léphettünk a másikra, a hallottak logikusan sorjáztak, könnyű volt emlékezni az előző állomásokra. Mindez Elek Tibor dramaturgiai teljesítményét is dicséri, de még inkább elismerés illeti a művészt. A kivételes orgánuma adta lehetőségeket mértéktartóan használva a kicsit is érzékeny nézőt bevitte Márai világába. Mondta a szöveget, és játszott, súlya volt annak, mikor lépett közvetlenül a közönség elé, mikor a zongorához. Kezében hol könyv, hol gyertya, máskor egy gömb volt. Beszédes szimbólumok: tudás, fény és egy tökéletesnek tartott forma, amelyet homlokán is egyensúlyozott. Márai ugyancsak a tökéletes forma és az egyensúly megteremtésével kísérletezett írásában.

A játék, a szöveg ellenállhatatlanul vitte a közönséget, egy idő után már kétségtelen igazságnak tűntek az efféle mondatok is: „Mikor a hatalmasokkal állasz szemközt, gondolj mindig arra, kitől kapták ezek az emberek hatalmukat? S mit is tehetnek ellened? Elvehetik javaidat, szabadságod vagy életedet? És aztán? Parányi mikroba, fertőző baktérium is elveheti életed, mely törékeny és mulandó, mint a rovarok élete. Nem, a leghatalmasabb úrnak sincs igazi hatalma lelked fölött, s ezért tehetetlen, ha te igazságos vagy, s ő igazságtalan. Csak akkor tehet ellened valamit, ha téged bűnben talál, s ő igazságos." No meg, hogy az állam és a politikai hatalom nem nélkülözheti soha a bölcselők és az értelem hatalmát. Miket tud elhitetni a művészet! Amikor Bogdán

Zsolttól hallottuk ezeket a mondatokat, úgy tűnt, kétség sem fér tartalmukhoz.

Egy ilyen utazásból nem maradhat ki a boldogság, a szomorúság, a nő. Szó esik a tömegről, amely oly hatalommá vált, hogy immár lehetetlen elbújni előle. Minden felvetett témáról bölcs, megszívlelendő gondolatokat hallottunk, s közben kíváncsian vártuk, hova fut ki a dolog. Hol ér véget az emberi utazás? A válasz egyértelmű: ha úgy érzed is, hogy korfordulón élsz, amikor minden reng és változik, mégis milyen sokat ad az élet. A szövegbe illesztett *Ajándék* című vers gondolatai még nagyobb súllyal ismétlődtek meg a záró mondatokban: „Utolsó leheletemmel is köszönöm a sorsnak, hogy ember voltam és az értelem egy szikrája világított az én homályos lelkemben is. … Megéltem a legtöbbet és a legnagyszerűbbet, az emberi sorsot. Más és jobb nem is történhetett velem."

A Bogdán Zsolt által tolmácsolt „életvezetési tanácsok" egyike arról szólt, hogy az emberi szellem remekművei nélkül nem telhet nap. A *Füves könyv* szerzője el is mondta, milyen a remekmű: „Ahhoz, hogy egy emberi alkotás remekbe sikerüljön, s időtlen ragyogással kápráztassa és gyönyörködtesse az embereket, a tehetség, a téma, a kivitel tökéletessége mellett kell valami más is. A remekműben van valamilyen tündéri elem is, mely csodálatos fényével átsugárzik az egészen." Az alatt a bő egy óra alatt, amíg Bogdán Zsolt és Binder Károly a színpadon volt, láttunk valamit a Márai által emlegetett tündéri fényből. Igazán kár, hogy a színpadi játék a pillanatnak szóló, törékeny műfaj. Alighanem sokaknak szüksége lehet egy kis tündéri ragyogásra, kivált ezzel a tartalommal.

▶ GYÜRKY KATALIN

GYÜRKY KATALIN
(Balmazújváros, 1976) – Debrecen

Emberből lett uralkodó

Kós Károly – Zalán Tibor: István, az országépítő

István „emberi boldogtalanságát műveli nagy országépítő hivatásának teljesítésével" – hangsúlyozta a 20. század egyik legnevesebb irodalomtörténésze, Schöpflin Aladár Kós Károly Az országépítő című, 1934-ben napvilágot látott regényének szüzséjével kapcsolatban. Nos, mintha ezt a Schöpflin-féle lényeglátó, velős mondatot tartotta volna szem előtt Zalán Tibor drámaíró akkor, amikor István, az országépítő címmel a regényből színpadi szövegkönyvet készített, melyben bravúros csavarral ékelte bele államalapító Szent István királyunk fordulatokban gazdag életútjába jelenkori viszonyainkat.

Érdekes módon azonban ennek a színpadra szánt szövegnek is megvan a maga története, illetve most már azt mondhatjuk: történelme. Hiszen Zalán Tibor jóval korábban, már 1999-ben megírta ennek egy verzióját a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház számára. Egy olyan keretjátékkal, amelyben egy újgazdag, művészi ízlés és tudás híján magát mégis mecénásnak valló férfi egy „piktortól" történelmi tablók megfestését rendeli meg, s e tablók épp a Kós Károly-regényben ábrázolt, Vajkból Istvánná lett államalapítónk viszontagságos, hatalomhoz vezető útját „mesélik" el. Azóta azonban eltelt egy negyedszázad, és Zalán rájött: keretjátékának megrendelője ma már máshogy néz ki, máshogy „bunkó kőgazdag", miközben a tablókon ábrázolandó történelem mit sem változik.

Ez a felismerés vezetett oda, hogy amikor felmerült az ötlet, a Gyulai Várszínház és a Békéscsabai Jókai Színház koprodukciójában, Pataki András rendezésében vigyék színre ezt a regény-átiratot, Zalán Tibornak a kerettörténetet kellett „modernizálnia". Ezt meg is tette, így az eredeti átirat megváltoztatásával 2025. július 23-án a Gyulai Várszínház Várszínpadán tulajdonképpen a darab ősbemutatóját (de legalábbis a darab magyarországi ősbemutatóját) követhette végig a nagyérdemű, amelyben az újragondolt és újraírt kerettörténet Pataki András adaptációjában legalább akkora jelentőséggel bír, mint a történelmi tablók megfestette – a piktor (Tege Antal) által szó szerint megfestett – államalapítás körüli sztori.

Hogy miért? Nemcsak azért, mert ebben az értelmezésben a festő képsorozatának minden egyes része az előadás egy-egy jeleneteként elevenedik meg előttünk, de azért is, ahogyan ezekre a jelenetekre az újgazdag Mecénás (Horányi László) és a nála három-négy évtizeddel fiatalabb kedvese, a Barbibaba (Papp Barbara) reagál. Mert a reakcióik mai korunk mulatságosnak ható, ámde sírni valóan élethű ostobaságát testesítik meg: a pénz beszél mindkettőjükből, miközben semmiféle értelem nem társul mindehhez, sőt ízlés sem, hiszen a Mecénás csíkos zakója – Vesztergombi Anikó jelmeztervező leleményességének hála – egyenesen szánni valóan gusztustalan. Mégis

– „aki fizet, az pötyögtet" alapon – a festő a nekik való (anyagi) kiszolgáltatottsága miatt elkezdi a munkát.

S bár mindent megtesz annak érdekében, hogy korhű tablókat fessen az István korabeli viszonyokról, megrendelője stupidságából kifolyólag a végén ő jár pórul. Egyéni tragédiája pedig – mint a szerencsétlen, századok óta mit sem változó művészsors két lábon járó látlelete – ebben az adaptációban sikeresen és érdekfeszítő módon „mosódik egybe" azzal a személyes sorstragédiával, amelyet István király kénytelen-kelletlen meg kellett éljen, s amelyről a Kós-regényt hűen követve a Zalán-féle átirat is – megfestett képek formájában – gyönyörűen tanúskodik.

Ez a tanúskodás képezi az előadás – láttuk, a kerettörténettől több szempontból sem független – második szegmensét. A vászon mögött ugyanis felelevenedik a festőével korreláló, Istvánban is dúló dilemma, és az ez okozta, Schöpflin Aladár mondatában is ott feszülő tragédia: vajon meddig lehetek önmagam? Azaz mikor kell „lefeküdnöm" az országom érdekeinek, feladva az egyéni boldogságomat, mikor kell szembemenjek a saját belső értékeimmel és érzéseimmel azért, hogy ahogyan a kerettörténet festője esetében is láttuk, akár egzisztenciálisan, akár más formában, de életben maradhassak.

S amíg a festő élete az örök és megváltoztathatatlan művészsors tűpontos példája, az előadás festményekből kiinduló történelmi jeleneteiből azt látjuk, hogy Istvánnak se nagyon volt választása. Hiába ugyanis a kezdeti ellenállás, amit az Istvánt alakító, a Kós Károly-regényben ily módon ábrázolt királyfihoz külsőleg is igen hasonlatos Czitor Attila mutat fel számunkra: „Vékony, keskeny vállú legény. Haja semmi színű, szürke szeme mélyen ül, és hidegen. Erősen kétséges, hogy az egymással hol szövetségre lépő, hol pedig marakodó törzsek és nemzetségfők elfogadják-e vezetőjüknek". Hiába, hogy számára fontosabb volna az egyéni boldogság – a szerelem, amelyet a férjes asszony, a nagybátyja felesége, Iréné (Oláh Tánia) iránt érez, s ezért a bajor hercegnő, Gizella (Kiss Viktória) kezét, s vele a keresztény trónöröklést igyekszik elutasítani. Hiába, mert pálfordulása egy idő után – a korszellem, a szülei, a már nagybeteg Géza (Bartus Gyula) és anyja, Sarolt (Tarsoly Krisztina), valamint a „nemzetközi helyzet fokozódásának" és az országon belüli anarchia felszámolásának nyomására – elkerülhetetlen. Nagy színészi feladatnak van tehát kitéve Czitor Attila, de szépen abszolválja ezt a változást: a kezdeti szerény, szerethető fiúból a szemünk láttára válik véres kezű uralkodóvá, aki a kereszt mellett a kardban hisz leginkább, sőt van, hogy a kardot – még mindig pogány hitű ellenfelei legyőzése érdekében – előnyben részesíti a kereszttel szemben is.

Miközben – mivel ő áll rá erre a kegyetlen „pályára" – Pataki András rendezésében sorra látjuk a belőle kiinduló és dominóelv-szerűen taroló további egyéni sorstragédiákat is.

Ha csak a nőkre gondolunk: ott van Iréné, aki élete végéig szerelmes Istvánba, de érzéseit legalább olyan mélyre kell ásnia, mint ahogy István elásta magában a „szerény jó fiú" kinézetét és magaviseletét az országépítés, a hatalom mindenáron való megtartása érdekében. A bajor hercegnőből lett feleség, Gizella pedig máshogy boldogtalan: a férje által kezdetben csak megtűrt asszony összes gyermeke meghal még piciny korában, Imrét kivéve, amitől még jobban szenved, mint a hites ura. De ott van a Tarsoly Krisztina által kiválóan megtestesített Sarolt, aki – s ezt rendkívül üdvözöltem az előadásban – a Zalán-féle átiratban korántsem az a kemény, „én viselem a nadrágot"-féle asszony és anya, akit az István, a király című rockopera annak idején a retinánkba égetett. Sokkal emberibb, érzőbb alakká vált ebben a feldolgozásban, ami valószínűleg közelebb is áll a történelmi hűséghez. Annál is inkább, mert férje halála után – ezt a történelmi tények is alátámasztják – épp fia pálfordulását látva hagyja el a királyi palotát, mert anyaként nem bírja feldolgozni, hogy mi történt legbelül a fiával és a fiában. És ő az, aki ebben az adaptációban „magával rántja" István egyik leghűségesebb alattvalóját, Radlát is, akinek Csomós Lajos játékának köszönhetően szintén érezzük mély, bensőjében megjárt kálváriáját.

Az előadás kevésbé plasztikusra sikeredett alakjai a férfi történelmi személyek. A legfőbb ellenséget, Koppányt (Lénárt László) vajmi keveset látjuk a színpadon, a többi ellenfél – Gyula (Csurulya Csongor), Ajtony (Gerner Csaba), Vazul (Szabó Lajos) – történelmi szerepe pedig sajnos még szöveg szintjén sincs kidolgozva, ami így az őket megtestesítő színészeknek se ad túl sok mozgásteret. Ám fel-felbukkanásuk – és kissé kidolgozatlan alakjuk – legalább felkeltheti azon nézők kíváncsiságát, akik – egy szójátékkal élve – jobban „képbe" szeretnének kerülni velük kapcsolatban.

Ez a kíváncsiság nem mondható el a kerettörténet Barbibabájáról, aki többször is bealszik e sajátos történelemóra közben. S nem is érti, hogy ez a kárára válik. Sőt neki áll feljebb: nemtudása és stupidsága a festmények semmiféle értékét sem képes felfogni, s ez az, ami visszavezeti a nézőt a művészsorsban rejlő tragédiához. De hogy mi is konkrétan e tragédia? Ajánlom mindenkinek, nézze meg az előadást, hogy megtudja: a piktor sorsa végül hova fut ki. Hiszen István királyunk életútja mindenki számára ismert valamelyest.

A Zalán Tibor átiratából készült, Pataki András rendezésében előadott gyulai ősbemutató után a darabot a Békéscsabai Jókai Színház 2026 februárjában tűzi műsorára.

Kaiser Ottó fotográfiája Gyimesek sorozatból

▶ MAJOR LÁSZLÓ

„A legtöbb ember reménytelen eset”

Rakovszky Zsuzsa: Vattacukor

Rakovszky Zsuzsának pályája első szakaszában csak verseskönyvei jelentek meg, prózakötettel először az új évezred küszöbén jelentkezett: *A kígyó árnyéka* (2002) című fiktív önéletírás abba az irodalmi áramlatba illeszkedett, amely a történelmi regény műfajának megújításával kísérletezett. Habár a szerző írásművészetének fókuszában maradt a költészet, azóta sorra jelennek meg regényei is. Emellett az író, költő, műfordító 2009-ben *A Hold a hetedik házban* című könyvével újabb műfaj, a novella felé nyitott. A kötetet eddig további két novelláskönyv, a 2020-as *Boldog vég* és a 2024-es *Vattacukor* követte.

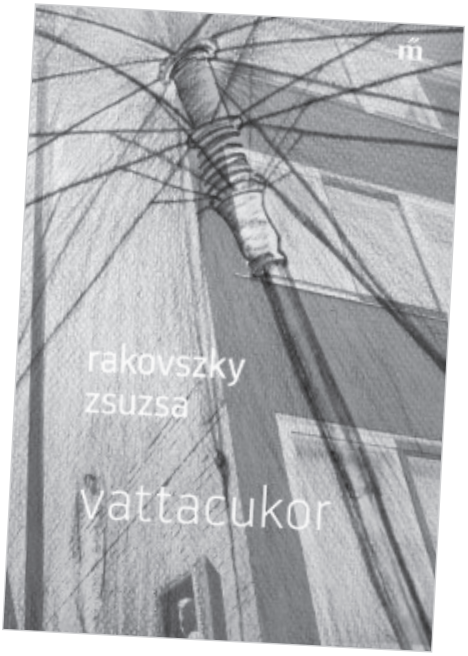

Magvető, Budapest, 2024

A recenzió, Rakovszky Zsuzsa regényeit és novelláit elemezve, elismerően szól a szerző mesterségbeli tudásáról, ugyanakkor a prózai szövegeit általában nem helyezi ugyanarra a magaslatra, mint költészetét. Mindemellett a prózaíró Rakovszky munkásságának is nagy a kritikai visszhangja, miként a legutóbbi novelláskötetéről megjelent számos értelmezés is bizonyítja ezt.

Ahogyan a könyv fülszövege is előrevetíti, a tizenegy elbeszélés többségét az a tartalmi elem fűzi össze, hogy az eltérő életfelfogások, szemléletmódok konfliktusáról tudósítanak, illetve a családi kapcsolatokat állítják a középpontba (bemutatják többek között a családon belüli elmagányosodás jelenségét, valamint a szülő-gyermek viszony nehézségeit, különösképpen a gyermek felnőtté válása után). Összecseng ez a könyvajánló azzal, ahogy a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon, a kötet bemutatóján, Rakovszky Zsuzsa Szegő Jánossal beszélgetve azt a gondolatot hozta mozgásba, hogy a novellák szereplői és a környezetük közötti szembenállás megjelenítésére törekedett, arra tett kísérletet, hogy bemutassa a környezet által elvárt viselkedésmód és a saját belső késztetés összeütközését.

E konfliktushelyzet köré szerveződik a címadó novella is: Klára elhunyt nővérének a lánya, Karola ellenzi Klára és az új barátja, Sándor kapcsolatát, azzal érvel, „[én] megértem, hogy nehéz neked egyedül a gyerekkel, de azért nem kellene ennyire leadnod az igényeidből!” Eközben Margit, Klára nagynénje arra ösztönzi a harmincas éveiben járó asszonyt, hogy fűzze szorosabbra kapcsolatát az udvarias, családcentrikus férfival. A hozzá költöző

unokahúga hatására idővel Klára életmódja megváltozik, Sándorral szemben egyre inkább Karola környezetének fiatalabb tagjait részesíti előnyben, amit Margit rossz szemmel néz. Végül Klára sem Sándorral, sem egy másik fiatal udvarlójával sem alakít ki kapcsolatot, és amikor a novella végén a nagynénjével beszélgetve a címadó édességre tereli a szót, amely a régi filmek, könyvek és a törökméz mellett „számára kedves emlék abból az eltűnt, régi világból", eltűnődik: „Képzeld … megint lehet vattacukrot kapni! … De tudod, mi a legfurcsább? – teszi hozzá töprengve. – Amíg nem lehetett kapni, mindent megadtam volna érte… na jó, nem mindent, de azért sok mindent… ha legalább egyszer újra megkóstolhatnám. És most, hogy van… valahogy nem ízlett. Hát nem furcsa?" Az eltűnt múltat jelképező vattacukor tehát a nosztalgikus múltidézés jelképe, de egyben a megszépített múlttal való szembenézésként is értelmezhető.

Az áldozat címet viselő szöveg a feszült anya-lánya kapcsolatot állítja a középpontba, amelynek hátterében az húzódik meg, hogy a lány soha nem tudta elfogadni, hogy anyja másodszorra is férjhez ment. Éva, az anya bizonytalan, azon töpreng, vajon nem elfogult-e a férjével, Lajossal szemben, mert belefáradt a magányos életbe. Máskor arra gyanakszik, hogy a lánya vádolja alaptalanul a mostohaapát. Lajos végül otthagyja Évát, amiért az kételkedik benne, ez a lépés azonban nem hozza el a várt pozitív fordulatot az anya és a lánya viszonyában.

A novella történéseiről az Évához járó takarítónő szemszögéből értesülünk, aki részben saját tapasztalatai, másrészt az egyik ismerősétől hallottak alapján, illetve férje megjegyzéseit is figyelembe véve próbálja eldönteni, kinek lehet igaza. Ami bizonyos, hogy legalább egyvalaki elkendőzi az igazságot, mindenesetre az az érzetünk támadhat, hogy a család különböző perspektívájú szereplői az őket ért sérelmek hatására torzítva érzékelik az eseményeket.

A takarítónő férje, aki az olvasókhoz hasonlóan közvetetten értesül az eseményekről, érdekes szemszögből foglalja össze a tanulságokat, amikor Éva lányáról beszél: „Ne dőlj be neki! Az ember mindig azokra haragszik a legjobban, akiknek ő maga ártott, és nem azokra, akik neki ártottak. Már régen elfelejthette volna ezeket a régi sérelmeket, ha nem akarná meggyőzni róla saját magát, hogy igazából ő volt az áldozat!" A történet végén arról is beszél, hogy hiába próbálta volna felesége egy rossz döntésről lebeszélni Évát: „… te is tudod, hogy nem mentél volna semmire … a legtöbb ember reménytelen eset". (Ez a szókapcsolat nem csak ebben a novellában hangzik el, hanem a *Ballada* című történetben is helyet kap, amelynek főszereplője magabiztosan így fogalmaz: „Hát akkor már igazán reménytelen eset lennék, ha még most sem lennék boldog!" Mindezt nem sokkal azelőtt mondja, hogy a barátjával, Ivánnal való kapcsolata másodjára is zátonyra fut.)

Az idősödő Katalin elmagányosodásáról szóló *Csoda* című novellában, akárcsak a *Vattacukor*ban, feltűnik a régmúlt világa: a történet főszereplője még „abban a régi, szürke, egyhangú, érthető és kiszámítható világban" érezte otthonosan magát, és nem a 21. század első harmadában, amelyben már „tébolyult gyorsasággal" zajlanak a változások, amelyekhez kevés sikerrel tud csak alkalmazkodni. A korábban említett tematikát szövi tovább az írónő akkor is, amikor elénk tárja, hogy Katalin – mindennapi kisebb-nagyobb problémáival – nem szeretne a családja terhére lenni, de eközben felnőtt fiával sem találja meg azt a hangot, amelyen évekkel ezelőtt még otthonosan érintkeztek.

A kötet legrövidebb prózája, *A régi város*, amely a szerző nagymamájáról szól, szintén egy idős asszony történetét eleveníti fel, akit fiúgyermekei igyekeznek meggyőzni arról, hogy Pozsonyból költözzön át Sopronba (ahol egyébként a költőnő jelenleg is él). Az idősödő édesanya sokáig ellenáll, de elgondolkodik azon, hogy vajon „[i]llik ennyire ragaszkodni az ismerős utcákhoz és terekhez, a szemközti ház homlokzatához meg a kis akácfához, amit az ablakából lát". Erre a kérdésre egyértelmű választ ad a befejezés: bár a főhős végül hallgat a rábeszélésre, este összecsomagol, mégsem hagyja el sohasem a régi várost, másnap reggel már nem ébred fel. A megható történet végül azzal a képpel zárul, ahogyan az unokája az egyik pozsonyi temetőben, a sírok

között kutatva, feltehetőleg nagyanyja sírjára talál rá.

A *Győzelem* címet viselő írás több szempontból különbözik a kötet többi darabjától, egyrészt messze ez a novelláskönyv legterjedelmesebb elbeszélése, és ezáltal számos szereplőt mozgat, valamint több konfliktushelyzetet tár elénk; másrészt régebbi történeti kort és távolabbi régiókat idéz meg. Egy idősödő férfi a hatvanas évek végén egy fekete-tengeri üdülőhelyen meséli el egy fiatalabb férfinak, hogy milyen volt a gyermek- és ifjúkora a régi cári Oroszországban, hogy mennyire kiszolgáltatott helyzetben élt a durva, sivár vidéki közegben, mennyit szenvedett nagyapja és környezete erőszakossága miatt, akiktől még anyja sem védelmezte meg őt. Ebből a szempontból tehát (a családi viszonyok bemutatását tekintve) kapcsolódik ez a novella is a kötet általánosabb tematikai rendezőelvéhez, bár a konfliktushelyzetek több esetben túl is mutatnak a családon.

Amikor a férfi a frontszolgálat után, amelyet nem részletez a narrátor, visszatér a faluba, az a cél vezérli csak, hogy bosszút álljon, amire ő igazságszolgáltatásként tekint. Az új rendszerben az „igazságszolgáltatás" során azonban ugyanolyan kegyetlenséggel lép fel (még korábbi jótevőjével szemben is), mint a régi rezsim haszonélvezői tették ezt annak idején vele és a családjával szemben. Erre a tettére a fanatikus elbeszélő megelégedéssel tekint vissza, sőt elfogadja azt is, hogy nagyapja pribékje az egyik elnyomó rendszer kiszolgálójából az újabb elnyomó államhatalom vezető funkcionáriusa lett. Nem is akarja rajta megtorolni sérelmeit, mert úgy érzi, hogy nagyapja volt beosztottja már hozzájuk tartozik.

Ezt az elbeszélést olvasva is felsejlik bennünk, hogy „a legtöbb ember reménytelen eset", és bizony belelépünk ugyanabba a folyóba, emellett a tágabb összefüggésrendszer miatt gondolhatunk arra is, nem igaz, hogy levonnánk a történelem tanulságait.

Összekapcsolja a *Vattacukor* novelláit az említett tartalmi elemeken túl az is, hogy – amint *Az áldozat* című írásról megemlítettük – legtöbbször közvetítőkön keresztül értesülünk a történésekről, nem tudhatjuk, mennyire elfogulatlanok az elbeszélők, akarva-akaratlanul mennyire torzított szemüvegen keresztül szemlélik az eseményeket. A legtöbb novella mellett igaz ez *A kávéfőző gép* címűre is, amelyben csak az sejthető biztosan, hogy a férj és a feleség kapcsolatára az évek során sok teher rétegződhetett rá. Az már nem teljesen bizonyos, vajon ez hozzájárult-e a feleség halálához, mert a többszörösen közvetett beszámolók, az esetleges részrehajlások nem teszik világossá, mi történhetett pontosan. Más novellák mellett a *Ballada* címűben is sok tekintetben homály fedi a főhős életében nagy változást hozó eseményeket, csak feltételezéseink lehetnek a szereplők cselekvéseinek mozgatórugóiról.

Arról, hogy egy történetet mivé bont ki a szerző, vers, novella, vagy regény lesz-e belőle, az említett beszélgetés alkalmával azt válaszolta Rakovszky Zsuzsa, hogy ez az adott témától függ, attól, milyen terjedelem kell a kifejtéséhez. 2002-ben az írónő a *Magyar Narancs*nak úgy nyilatkozott, hogy „[p]rózát írni egészen más, kicsit olyan, mint a pszichoterápia. Az ember leül írni azt, amit előre kigondolt, aztán írás közben mindenfélék előjönnek, amikről fogalma nem volt, hogy ezek valahol ott vannak benne."

A pszichológiai érdeklődés, amely korábban sem állt távol az írónőtől, azáltal is kidomborodik a lebilincselő történetekben, hogy a szerző nagyon sokféle élethelyzetben tárja elénk az emberi viselkedést, az emberi gondolkodást, és ezek összetettségét, az emberi kapcsolatok félreértésekkel teli bonyolult hálózatát. A *Vattacukor* történeteinek főhősei általában nem céltudatos emberek, akad olyan is közöttük, aki még nem találta meg önmagát (mint a *Határeset* főhőse), vagy aki egy örömtelen, egyhangú élet után felteszi a kérdést, hogy végül is mivégre volt az egész (*Kétely*). A szereplők legtöbbje meglehetősen makacs, egyesek már-már teljesen elvakultak. Közös bennük, hogy gyakran sodródnak, de legtöbbször nem a nagy történelmi változások áramában, hanem a mikrokörnyezetük befolyására, saját tehetetlenségük és olykor naivitásuk miatt, vagy éppen valamely megszokott, téves beidegződésükhöz a végletekig ragaszkodva válnak egyre sérülékenyebbekké. Élethelyzeteik tanulságát általában nem vonják le, ez a feladat az olvasóra vár.

MESTERHÁZY BALÁZS
(Siófok, 1974) – Budapest

Zarándoklat és hipertrófia

Győrffy Ákos: Watteau felhői

Győrffy Ákos negyedik esszékötete, a *Watteau felhői* az eddigi gyakran napló- vagy útinaplószerű esszéisztikus prózák (*Haza* [2012, Magvető], *A hegyi füzet* [2016, Magvető], *A csend körei* [2023, Kortárs Kiadó]) után személyes hangvételű olvasmánynapló, amely 2007 és 2024 között írott esszéket tartalmaz.

Győrffy Ákos olvasmányélményein és emlékein keresztül vezet minket nemcsak az irodalomhoz, de saját magához, az olvasás és a gondolkodás leginkább talán transzcendensnek nevezhető tapasztalatához is. A *Watteau felhői* mintegy harminc írása tucatnál is több kultúrtörténeti vagy irodalmi érdekességet tárgyal,

Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2025

amely egy felsőfokú végzettséggel rendelkező, általánosan művelt olvasó számára különösen izgalmas és továbbgondolásra érdemes lehet. Ilyen a *Robinson Crusoe*-nak a posztkolonialitás és az „offline-ember" képe mentén való olvasása, a klasszikus regény újraértelmezése a digitális korszakban: hogyan válik a magány metafizikai ideállá. Győrffy esszéje az „offline-ember" alakját jeleníti meg Robinsonban: nem mint civilizációépítő hőst, hanem mint azt az archetípust, aki ki tud lépni a láthatóság, az állandó jelenlét világából. A modern ember ideálja már nem a technikai meghódítás, hanem a térképről eltűnés, az „elérhetetlenség" metafizikai eszméje – állítja. Ez a felismerés nemcsak a posztkolonialista olvasatokkal folytat dialógust, hanem egyúttal a modern szorongás és vágy dinamikájára is rávilágít. Vagy: Tömörkény István alakja és jelentősége a magyar kispróza történetében. Tömörkény István újrafelfedezése nem pusztán irodalomtörténeti revízió, hanem a „rejtőzködő klasszikus" iránti szenvedélyes állásfoglalás. Győrffy nemcsak azt mondja el, miért fontos Tömörkény, hanem azt is, miként válik az ő archaikus egyszerűségű prózája időtállóvá. A kései modernitás szemszögéből újraolvasva Tömörkény szinte kortársunkká válik, aki a pusztai világból kiindulva az emberi létezés örök alapállapotairól beszél. Az efféle esszékben Győrffy írásai felérnek egy „alternatív kánonalkotással", új érzékenységi pontokat ajánlva. De fontos és érdekes Krasznahorkai László prózájának a transzcendens tapasztalat felőli olvasata is, a Krasznahorkai-írások „metafizikus prózaként" való értelmezése. A *Kegyelmi viszonyok*

vizsgálatakor Győrffy nemcsak irodalmi-esztétikai, hanem filozófiai kérdéseket is felvet: milyen az a világ, amelyből kiveszett a mítosz, és milyen az emberi válasz a mítosztalanságra. A kegyelem fogalmának újragondolása, mint a katarzis és az átlényegülés lehetősége, nemcsak irodalomkritikai tett, hanem teológiai színezetű reflexió is. Krasznahorkai hősei az „elviselhetetlenség határán" járnak, s az innen induló esszé a 20–21. századi irodalom egyik legmélyebb kérdését fogalmazza meg: van-e még transzcendencia a profanizált világban.

Az esszékötet ezek mellett érzékenyen tapint rá olyan irodalmi-kulturális eseményekre, mint például a magyar falvak kollektív amnéziája a holokauszttal kapcsolatban, az idegenség nyelve Borbély Szilárd prózájában, és ennek a prózának az önéletrajziság felől történő olvasása, de ugyanígy fontos megfigyelés például a Thomas Bernhard „sötétségére" vonatkozó. Ez utóbbi a kötet egyik legszebb esszéje: „Az egyetlen attribútuma az, hogy létezik. De már önmagában a puszta létezése elég. Mert ez a létezés olyan intenzitású, hogy eleve zárójelbe tesz minden mást, ami vele kapcsolatos. Mint a világűr: nem írható le, nem mesélhető el, szétfeszíti a józan ész kereteit. Talán ez a sötét víz sem más, mint maga az Univerzum, lényegileg azonos vele. Okoskodik itt az ember, keresi a szavakat reménytelenül." Az intuitív, lírai kijelentések ehelyütt szépen reflektálják önnön indokolhatatlanságukat.

A könyv előnye mindezen túl, hogy kevésbé ismert, vagy mondjuk így: a jelenkori irodalmi kánonban kevésbé domináns szerzőkkel is foglalkozik. Tömörkény mellett ilyen például Buji Ferenc, Vasadi Péter, de említhetnénk a külföldi szerzők közül Sebaldot vagy Ernst Jüngert. A *Watteau felhői* erőssége továbbá, hogy ismeri az olvasás igazi élményét, tudja, hogy nem puszta időkitöltés, hanem olyasvalami, ami segít élni. Győrffynél az olvasásnak mindig egzisztenciális tétje van. A kötet egyik legszebb pillanata, amikor a hajléktalanszállón dolgozó beszélő „valódi irodalomra" való vágyakozással telve áll a szálló adományokból létrehozott kis könyvtárában. „Hogy vágytam valamire, ami – bután fogalmazva – valódi. Ami úgy irodalom, hogy közben mégis élet, ami nem holmi absztrakciókkal való szellemes játszadozás, hanem zsigerből és szívből jövő írásművészet." Majd élet és irodalom egymásrautaltságának (kifordított, mert a viszonyt szó szerint, nem pedig figuratíve értelmező) allegóriáját kapjuk, amikor megtudjuk, hogy a szállón lakó hajléktalanok igenis az élethez használták a könyveket, a tudás, a szöveg a Maslow-piramis alsóbb szintjein is nélkülözhetetlen: a lakók cigarettapapírnak használták el a Lukács György-életműsorozatot.

Ám a kötetet olvasva markáns hiányosságok is kirajzolódnak. Például a filozófiai vagy fogalmi apparátus kidolgozatlansága. Győrffy Ákos szövegeiben sokszor afféle „érzelmi-asszociatív" mozgás figyelhető meg, ahol egy személyes élmény hirtelen csap át kultúrtörténeti következtetésbe, anélkül, hogy a szerző az átmenetet koncepcionálisan megalapozná, és bár ez az intuícióra épülő struktúra lírai hatást kelt, gyengíti a filozófiai súlyt. Arról lehet szó, hogy esetében vagy nincsen meg a kellően alapos filozófiai-kultúrtörténeti tájékozottság és elmélyültség, vagy ha megvan, titkolja előlünk. Így lehetséges, hogy a szövegek gyakran csúsznak át bombasztikus közhelyességbe, nehezen értelmezhető, afféle „világrendező", a megcáfolhatatlanság pózában tetszelgő (mert a vitára – éppen elméleti felépítetlenségük miatt – lehetőséget sem adó) „igazságok" mentén való beszédbe. Különösen zavaró, ha ez a beszédmód egy bekezdésen vagy gondolatmeneten belül halmozódik. Például: „Evangéliumi költészet Vasadié, bármit jelentsen is ez, de most jelentse azt, hogy *minden sorát az Evangélium visszfénye ragyogja be*. Tudja, hogy a legnagyobb szabadság, ami embernek adatik, a hit. Vasadi Péternek nem kell hinnie, rég túl van azon, hogy mit kell, hogy mit illik. Szarik rá, mondhatnám. *Az egyetlen költő Pilinszkyn kívül*, aki *a kereszténységet nem valaminek az elfedésére, hanem valaminek az átvilágítására használja*." (kiemelések tőlem) Az Evangélium visszfénye ragyogja be a költészetét? Azért erről szívesen olvasnék bővebben. A legnagyobb szabadság a hit? Azért ebben a kérdéskörben született

néhány százezer oldalnyi fejtegetés, melyek jelentős része egyenesen cáfolja ezt a kijelentést. A kereszténységet nem valami „elfedésére", hanem „átvilágítására" használja Vasadi költészete? Meglehet. De ezt illene ezen a költészeten megmutatni. Biztos, hogy Pilinszkyn kívül ő az egyetlen ilyen költő? Nem tudjuk. (Hamvas esszéiben is ez a nem szerethető elem számomra: a megkérdőjelezhetetlen igazság tudatában levésnek a póza.) A kultúrtörténeti esszéizmus hagyományait tekintve nem erősíti a szövegeket az elbeszélői pozíció túlzott individualizáltsága.

A fent explikált problémahalmaz elemeinek az egyvelege (szorzata) gyakran rontja le az egyes amúgy fontos és finom megfigyeléseken alapuló esszéket. Kiváló példát szolgáltat erre a Borbély Szilárdról szóló, amely a *Nincstelenek* kapcsán gondolkodik többek között idegenségről, otthonlétről. „Mintha mindenben ugyanannyira lennék, és ennek a létnek nem a testemben lenne a középpontja. Mindenben középpont van, de ez a végtelen számú középpont mégis csak egyetlenegy. […] A világ aztán mindent megtesz annak érdekében, hogy a kezdet teljességének még az emléke is kitörlődjön belőlünk. A kitörlődési folyamat szükséges velejárója a szorongás megjelenése." A szorongás kapcsán nem válna a szöveg kárára egy kis Kierkegaard, de a felvetés, a meglátás teljesen érvényes és érdekes, a Nincstelenek kapcsán éppúgy, mint magában. Az esszé azonban ezt követően ennek a nagyon finom és ígéretes gondolatnak a türelmes, alapos kibontása helyett átcsap önmaga hipertrófiájába. Mintha megörülne saját meglátásának, „nyakon ragadja" a szorongás gondolatát, és az említett türelmes elemző munka helyett eljut a hatásosnak vélt „Az arcunk mint a szorongás önarcképe" kijelentésig, sőt tolja tovább: „A szorongás által uralt világ foglyai vagyunk, magunkat tettük a foglyaivá." A kezdetben oly ígéretes gondolat önmaga hipertróf paródiájává válik.

Mindezzel együtt a *Watteau felhői* olyan esszékötet, amely mély empátiával és kétségtelenül éles kultúrtörténeti intuíciókkal fordul a könyvek és sorsok felé. Győrffy Ákos írásai akkor adnak többet, ha nem elemzésekként, hanem inkább a kultúra, az élet, a szövegtörténés határvidékein tett zarándoklatokként olvassuk őket.

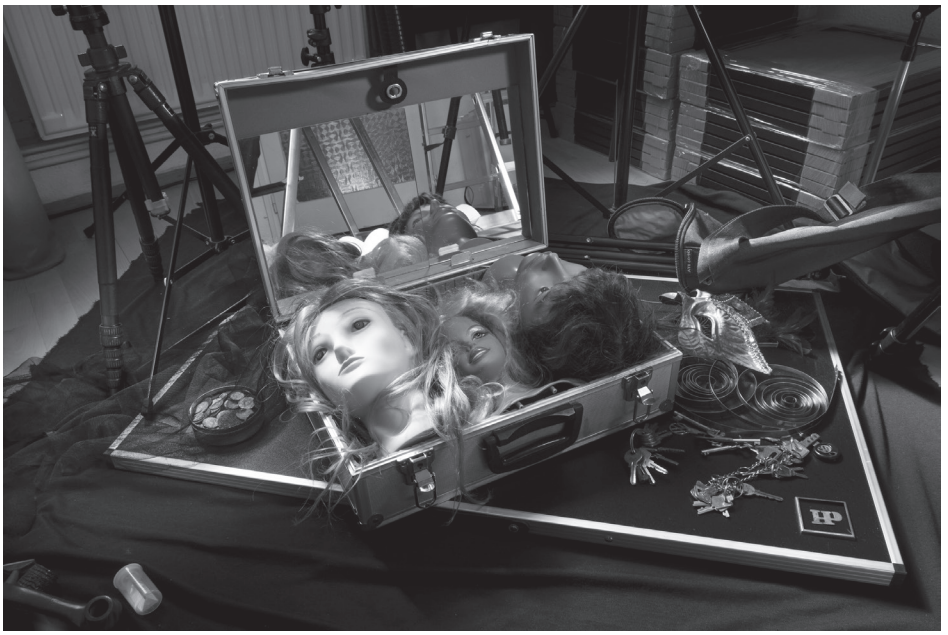

Horváth Péter: Karantén

„A véges lét könnyűsége”

Mesterházy Balázs: A Mediterrán állandó

SOMI ÉVA

(Mezőgyán, 1951) – Siófok

Mesterházy Balázs négy verses- (*Szélen balzsam, Soha nem látott bálnák hangja, Random, Szélen balzsam 2.0*) és egy tanulmánykötet (*A szétcsúszás alakzatai*) után új könyvvel jelentkezett, melynek címe: *A Mediterrán-állandó*. Ez prózaverseket tartalmaz, vagyis a líra és az epika közötti sávban helyezkedik el, akárcsak a *Gesztenye placc* című novellaregénye és a *Penészes Isten* című verses regénye. *A Mediterrán-állandó* csillagokkal elválasztott, nyolc kis ciklusból áll, melyeket az ugyancsak nyolcas számra épülő szélrózsa szimbóluma fog egybe.

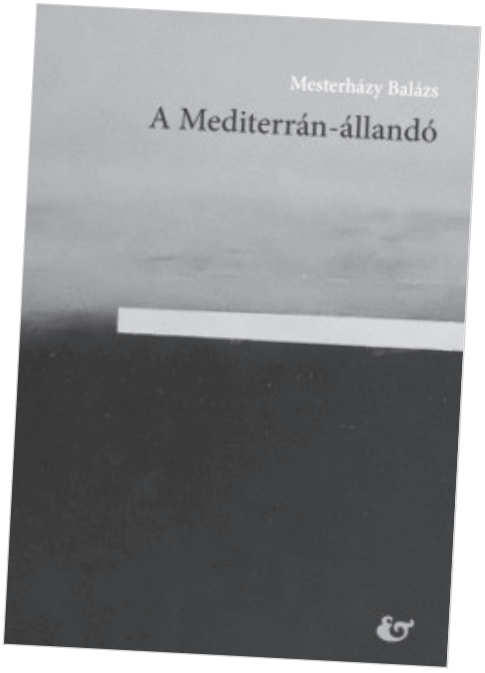

ampersand.hu, Budapest, 2025

Első olvasásra az epikus szál ragadja meg az olvasót. A lírai alany E/1-ben elbeszélt utazási élményei a téma: a Földközi-tenger vidéke, sokak által kedvelt vagy éppen kevésbé ismert városai, helyei, mint pl. Cres, Dubrovnik, Split, Thesszaloniki, Sines, a maguk történelmi és kulturális múltjával. Szerelméhez beszél, őt szólítja meg E/2-ben, míg a közösen megélt pillanatokról T/1-ben ír. Mesterházy Balázs ezzel a témával egy gazdag hagyományhoz kapcsolódik: se szeri, se száma az úti élmények ihlette irodalmi műveknek, bennük a visszaköszönő toposzoknak, hiszen minden korban érdekesnek bizonyul, hogyan lehet eljutni a) pontból b) pontba, mit látunk, tapasztalunk, gondolunk útközben. Majd hazatérve, jegyzeteink, fotóink, videóink segítségével utóbb hogyan formájuk szöveggé úti élményeinket. *A Mediterrán-állandó*ban vannak reális és hiteles elemek, a hangsúly minden kis prózaversben a szubjektív élményen van, a lírai alany és/vagy egy pár boldog pillanatairól, szabadságról, szerelemről szólnak. Olyan kivételes helyzetben, térben és időben, ahol nincsenek kötöttségek, kötelességek, határidők. Mindezekhez a lehető legjobb közeg a mediterráneum gyönyörű vidéke, a minden érzékszervre ható szín-hang-illat- és ízorgia, a tapinthatósággal kiegészülve, hozzá még a tenger, a napfény, a helyi emberek egyszerű, derűs életszemlélete. Az impressziókat gyakran nominális mondatok, távoli asszociációkra épülő mellérendelések rögzítik. („Fokozódó fenyőillat, tenger felől érkező, hirtelen fuvallat”; „Önmagát

gerjesztő burjánzás, színes, szagos varázslat, kacagó pazarlás"). Olykor az igék is halmozódnak („…A fejünk búbjáig gázolunk a nyárban. Sülünk, vibrálunk, pezsgünk, fogyasztjuk magunkat.") Boldogság máshol lenni, élvezni az életet, a szerelmet, a szabadságot. A „Carpe diem!" életbölcsessége ez. Ugyanakkor az eszképizmusé is. Mert menekülés is ez, menekülés az ittlétből, a valóságból, mindenből.

Ha azonban újra (meg újra) kézbe vesszük a karcsú kötetet, a szöveg mélyebb rétegeihez jutunk, főleg, ha észreveszünk néhány jelzést, utalást már a derűs élménybeszámolókban is. Például hogy van egy nem valódi helyszín is, a görög mitológiából ismert Boldogok szigete; majd a fürdőszobai jelenet, amely után a víz motívuma is filozofikus értelmet nyer. Az őselem nemcsak az élet bölcsője, de a halálé is lehet: az áradás, az úszás, bele a tengerbe, a létből a nemlétbe, a végesből a végtelenbe. Elbizonytalanodhat az olvasó: talán nem is volt valódi utazás, csak a képzelet játszott a lírai énnel? Talán csak egy régi, Cres főterén készült fotó indítja be (és keretezi) a képzeletet, lehet, hogy több, valós és fiktív utazási emlék puzzle-darabkái álltak össze. Ezt erősíti az első, Predrag Matvejević (1932–2017) boszniai horvát költőtől származó mottó: „Olyan tengereket is ismerünk, amelyeket soha meg nem látunk, és amelyekben soha meg nem mártózunk." Az idővel kapcsolatban is elgondolkodhatunk, mi mikor történt. Nyelvtani rendszerünkben egyetlen múlt idő van, így csak tippelhetünk, mit jelölnek az igék. Közelmúltat? Régmúltat? Elbizonytalanodunk a lírai szereplőket illetően is: a te olykor önmegszólításként is értelmezhető. Ez az elbizonytalanítás Mesterházy Balázs ars poeticájának egyik jellemzője, és kiválóan alkalmas az olvasó figyelmének ébren tartására.

Ez a mediterrán utazás minden más utazásnál fontosabb, mert egyben értékválasztás is. Az európai kultúra, melynek részei vagyunk, a mediterráneumból ered. A görög-római szellemiség emlékeit őrzik a városok, a falak, a szűk sikátorok, megannyi irodalmi, építészeti és képzőművészeti műalkotás, szilárd talapzatot képezve. Állandóságot, miközben minden változik.

Ha még mélyebben vizsgáljuk, *A Mediterrán-állandó* létértelmező mű, a véges lét könnyűségéről szól (ez a megfejtés benne is foglaltatik a kötetben, recenzióm címe ezért játszik rá Kundera 1982-ben megjelent regényének címére: A *lét elviselhetetlen könnyűsége*). Jó hírt közöl, felszabadítót: amiről azt hittük, nehéz, mert annyi tragédia, gond, baj van a világban, akár könnyű is lehet. Nézőpont kérdése, ami viszont életünk minőségéből fakad, ezért csak megélni lehet, eltanulni nem. A mediterráneumban a derűs életszemlélet természetes, magától értetődő. És állandó. Életszeretet, életöröm – ezt látjuk egy olasz pincér mosolyában, egy spanyol utcai forgatagban, Zorba táncában, a tenger kékjében (ez utóbbit a borítón Salgó Viktória Kék című festménye idézi meg). A létélmény viszont egyetlen szóba is sűríthető: *„Vagyok"* – ezt mindenki átélheti. Vagy ahogy a második mottóban megidézett kamasz zseni, Arthur Rimbaud költőien megfogalmazta: „Köteleket vontam toronytól toronyig; füzéreket ablaktól ablakig; arany láncokat csillagtól csillagig, és táncolok."

A jegyzetekben Mesterházy felsorolja, kiktől merített, vett át, vagy írt át sorokat, manapság ez így korrekt. Rangos névsor: Tandori Dezső, Parti Nagy Lajos, Ottlik Géza, Esterházy Péter, a líra és a próza nyelvét radikálisan megújító mesterek. A szövegekben az átvételek, átírások mint jelöletlen idézetek szerepelnek. Ha az olvasó felismeri ezeket, árnyaltabb lesz a szöveg értelmezési tartománya, de ha nem, akkor sem csorbulhat a szöveg koherenciája.

Ráadásul az olvasó asszociációs készsége önállóan is működhet. A Cres főterén álló lírai alany helyzete („állok a napon") engem például szempillantás alatt a magyar irodalom egyik legnagyobb költeményéhez, az *Apokrif*hez repített. Különbség, hogy Mesterházynál a lírai alany, aki látja önmagát, Pilinszkynél pedig Isten látja a teremtményét, a két szituá-

ció között a létbe vetettség, az egzisztenciális magány élménye teremt kapcsolatot. Vagy a tenger megpillantásának élménye („thalassza") sok más irodalmi műben is felfedezhető, például Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Kassák Lajos írásaiban. A Földközi-tenger szerelmesei is számosan vannak, élükön Predrag Matvejević-tyel, akinek mediterrán breviáriuma magyarul is olvasható.

Mesterházy Balázs író, költő és dalszövegíró. Szerencsésnek bizonyult találkozása Váczi Eszterrel (és a Váczi Eszter Quartettel), *Lesz majd úgy* címmel bemutatott közös fellépésük a Pesti Színházban nagy siker volt (2024. június 6-án). Mesterházy a dalszövegeivel, Váczi a varázslatos énekhangjával a fiatalokat is meg tudja szólítani, és ez szintén nagy dolog.

Apáti-Tóth Sándor: NAGYANYÁM FÉLBEVÁGOTT KÖRTÉJE az Atlantisz ciklusból

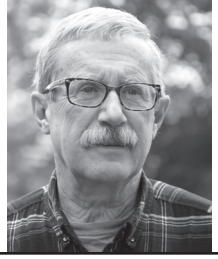

▶ GRÓH GÁSPÁR

Németh László felejtés?

Füzi László: Fent s alant. Németh Lászlóról

GRÓH GÁSPÁR
(Budapest, 1953) – Budapest

Azt hiszem, tudomásul kell vennünk, hogy utóvédharcot folytatunk. Ez azonban nem azt jelenti, hogy ez a harc fölösleges volna – a magam részéről hiszek benne, hogy olyan értékeket védünk, amelyekre előbb-utóbb szükség lesz.

A kora kilencvenes években volt Sándor Ivánnak egy könyve, *Bibó felejtés* címmel – amit talán nem kell itt értelmezni, magyarázni.

Mi a Németh László felejtéssel nézünk szembe, de hozzátehetném az Illyés felejtés kérdéskörét is. A három név jelképes, mindannyian egy nagyjából évszázaddal ezelőtti forgatagából nőttek a magyar szellemi élet meghatározó nagyjaivá. Egy évszázad azonban már a történelemben is észrevehető idő, és elegendő lehet ahhoz, hogy az akkori, égetően aktuális kérdések lekerüljenek a napirendről.

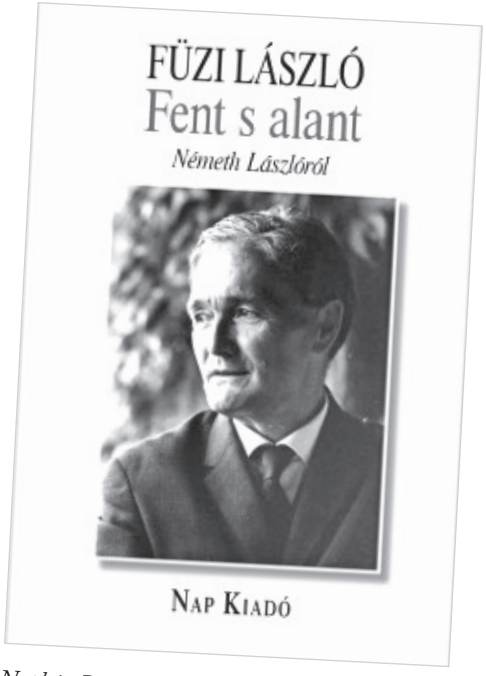

Napkút, Budapest, 2025

Nos, én azt hiszem: lehet, hogy hármójuk a közbeszédben hátrább szorult, de velünk élnek ma is. Németh László kerek ötven éve, Bibó 1979-ben, Illyés 1983-ban távozott.

A haláluk óta eltelt idő is kínál történelmi távlatot, hát még akkor, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a világ mennyit változott. Azt szoktuk mondani, hogy volt közben egy rendszerváltás, és valóban, ennyi is éppen elég volna, de régiónk esetében ez a váltás nem csak egyetlen átalakulást jelentett.

Ez a Németh László-életmű mai fogadtatására is kihat.

Bibó maga is arról beszélt, hogy itt összetorlódott több korszak problematikája. Az I. világháború és a történelmi Magyarország földarabolása megszakította a (korábbi) századelő modernizációs folyamatait, a második világháború pedig véget vetett a harmincas években új dinamikát kapó átalakulásnak. Aztán jöttek a kommunista hatalom évtizedei, amikor befagyott minden szerves változás, technológiai és társadalmi értelemben a régió leszakadt a Nyugatról, a nemzeti modernizáció feladatának mindkét eleme tiltólistára került.

Vagyis a kilencvenes évek változása azt jelentette, hogy egy menetben kellett volna több korszakváltás feladatait teljesíteni. Ebben a gyors, több lépcsőfokot ugró átalakulásban néhány kimaradt: ez is ott állt a Bibó–

Németh–Illyés felejtés mögött. A változás felülírta azt a törekvést, amelyre Bibó, Illyés és Németh László életét tette. A vágyott modernizáció nem a belső erők építésével, mozgósításával valósult meg. Így aztán, bármennyire is fáj, nem csodálkozhatunk felejtésükön.

De mi az oka, hogy vagyunk még, akik nem akarják felejteni őket?

Nem csak az, hogy szellemük besugározta ifjúságunk (persze az is…). Hogy kitartunk mellettük, ahhoz más is kell. Döntően az, hogy úgy gondoljuk: azok a feladatok, amelyeknek megoldására ők vállalkoztak, akkor is elvégzetlenek, ha hiányukat más problematika fedi el. Egyfelől látjuk, hogy a világ alapjaiban átalakult, másfelől látjuk azt is: a mai konfekcionált posztmodernizáció csak akkor igazítható alakunkra, ha legalább történeti választ tudunk adni *a magyar modernizáció* kérdésére.

Ehhez pedig Németh László életművének ismeretére is szükségünk van. Ezért ragaszkodunk hozzá.

Füzi László is ezért írta azokat a tanulmányokat, amelyek ebben a könyvben kaptak új jelentést: a részkérdéseket tárgyaló írások együttese többet mond, mint külön-külön. Egy tanulmánykötet lényege, hogy megmutatkozhat bennük az a szinergizmus, amelyről korábban csak a szerző és esetleg néhány nagyon elszánt szakember tudhatott.

Füzi László nem könyvet, hanem tanulmányokat írt. Ezek több szempontból mutatják meg a Németh László-életmű összetettségét. Füzi idézi Szabó Zoltán tanulmányát, amelyben az egykori küzdőtárs azt írja: Németh László személyiségében két pólus küzdött egymással: a „természetes" és az „artificiális". Előbbit alkatával jellemezhetjük, utóbbin a tanult, szellemi értelemben konstruált lényét érthetjük.

Hogy ezt a kettősséget maga Németh László is érezte, azt mindennél pontosabban mutatja, sőt bizonyítja korai, éppen Kecskeméten megjelent önéletírásának címe: az *Ember és szerep*. Ebben olvasható: „Van az ember és van a szerep, melyet vállalni tud. Az egyik csupa takart mélység, a másik csupa világ felé fordított felület, és mindkettő mi vagyunk."

Füzi tanulmányai is tükrözik ezt a tagoltságot.

Ír arról, hogy Németh Lászlónak a szó hétköznapi értelmében nem volt stabil otthona, nem tudott sokáig egy helyen maradva megtelepedni, noha, már csak négy lánya miatt is, szüksége volt egy biztos helyre, ahova hazatérhetett. Ilyen családi otthon valamelyest létezett, de ez mit sem változtatott sajátos „vándorösztönén". Figyelemre méltó, hogy – mondjuk így – szálláshelyei megjelentek műveiben is, a Törökvész úti ház éppen úgy, mint a Debrecen melletti Bocskaikert, ahogyan Hódmezővásárhely és Sajkod is. Valamiként mindegyikük életművének korszakjelzője is. De ezek csak a nagyobb tételek: ott van még Sátorkő, Dunakeszi, vagy éppen Szigliget, nem szólva a hosszabb-rövidebb, esetleg csak egy nyárra szóló bérleményekről.

Az író vándorlásának lelki-szellemi-társadalmi hátteréről is ejt szót Füzi László. Az ok lehet Németh László hétköznapi életvitelét is belengő szellemi nyugtalansága, akár ebből adódóan az a menekülésvágy, amely majd minden nagy művét belengi. És persze a feleségével való szinte folyamatos harca – és végül maga a történelem, amely valóban mintha üldözte volna. Mert nem volt alaptalan az Illyés Gyula naplójában rögzített megjegyzés, miszerint Németh László olyan üldözési mániás, akit valóban üldöznek.

Sajátos menekülési ösztönének ellentmondásos megnyilvánulása egy másik fontos tanulmány témája, amelyben Füzi az öngyilkosság Németh életében rendszeresen megjelenő problémáját vizsgálja.

Különös képlet ez: ne tagadjuk, van abban valami tragikomikus, ha valaki újra és újra fölveti öngyilkosságra való készségét, sőt ír az arra tett előkészületeiről – hogy aztán ne kövesse el ezt a szörnyű tettet.

Tudnunk kell: egy olyan érzékeny és összetett intellektusú író-gondolkodó, mint Németh László, az öngyilkosságban egzisztenciális döntést lát. Amikor arról ír, hogy

üldöztetései idején mit jelentett számára a cipőjébe rejtett zsilettpenge vagy a zsebében hordott, halálos adag morfium, akkor is a lelki egészség határozza meg. A fizikai fájdalomtól való félelem sem köznapi: nem maga a kín rémíti, hanem az, hogy annak elviselhetetlensége miatt méltatlan helyzetbe kerülhet. Igazából ettől fél, nem a szenvedéstől.

Megkerülhetetlen a Németh László-regényvilág megismerésében Füzi Lászlónak az *Irgalomról* készült elemzése. Központi kérdése, hogy a szinte mindig szédítő gyorsasággal dolgozó Németh László ezt a regényét miért írta majd öt éven át – miközben a regény problematikája, koncepciója már évtizedekkel korábban is ott volt a fejében. Füzi e különös késlekedésre filológiai magyarázatot keres, talál is. Ráadásul összefoglalja a regény családi vonatkozású háttértörténetét, az írónak szüleihez való viszonyát, apja iránti rajongását, anyjával szembeni kritikus érzéseit. Mindez messzemenően indokolhatta a késedelmet.

De a kötet egészéből több is kiolvasható, mint egyetlen tanulmányból. A regény hosszadalmas készültének mélyebb oka az lehetett, hogy csak akkor tudta megírni, amikor belsőleg megérett rá: ekkor az „irgalom" már nemcsak érzelmi és morális fogalom volt számára, hanem élettapasztalaton alapuló várakozás és vágyakozás. Összetalálkozott természetes és artificiális lénye.

Nemcsak ebben a regényben. Az idős Németh László tanulmányai, levelei, élethelyzete mind az irgalom-élmény kulcsszerepéről tanúskodnak.

Ez magyarázat lehet a kommunista rendszerhez való viszonyának támadott elemeire is. (Miközben az '56-os forradalomról és a kádári hatalomátvételről alkotott véleménye levezethető ifjú- és férfikorának gondolatvilágából is.)

A hatvanas években viszont nemcsak politikai kényszer volt a pártállami világ tudomásulvétele (bár joggal kérdezhető: mi mást tehetett volna?), hanem bölcs belátás is. Ekkor a nemzetet már nem átformálni vagy megváltani akarta – hanem részvéttel (ahogy Márai ajánlotta) és irgalommal szerette, ezzel adva példát arra, hogy a magyarságnak is ilyen irgalommal kellene önmaga felé fordulni.

A tanulmánykötetek természete, hogy az egyes írások nem fogaskerékként illeszkednek össze – mégis valamiként egy működőképes szerkezet áll össze belőlük. Ez a kötet is működik, nemcsak a közös téma, Németh László műve (és attól elválaszthatatlanul fogadtatásának története) kapcsolja össze a tanulmányokat, hanem a szerző szemlélete is.

Ez így van rendjén, de tágabb összefüggésben magára a Németh László felejtésre is utal. Füzi Lászlónak már nem kell vitatkoznia másokkal, más Németh László-interpretációkkal, mert a mai szellemi viszonyok közt kialakult egy (sajnos zsugorodó) Németh László-buborék.

Akik itt összejöttünk, alapjában véve ebben élünk. Lényegében ugyanazt gondoljuk Németh életútjának fejezeteiről, hasonlóan gondolkodunk 1956-ról, nem vitatkozunk az *Irgalom* értékeiről, annak sajátos összefoglaló és így testamentum-jellegéről. Ezt a „némethista" szövetséget érzékelhetjük a kötet záró ciklusában, a Németh-recepció aktuális fejezeteinek áttekintésében is. És azt kell látnunk, hogy Németh László eszmei örökségével kevesen foglalkoznak, és ezek között nincsenek fiatalok, miközben az életmű olyan elkötelezett és kiváló kutatói hagynak el minket, mint Görömbei András és Monostori Imre.

Egy könyv bemutatásának nem lehet célja, hogy annak írásait részleteiben is áttekintse: arra kell szorítkoznia, hogy kedvet csináljon olvasásához, és valamelyest eligazítson tartalmáról, koncepciójáról.

Füzi László maga is küzd ezzel a köteles visszafogottsággal. Egyetértően idézi Németh első monográfusát, Vekerdi Lászlót, aki kimondja: az olyan formátumú alkotók, mint amilyen például Goethe és – meggyőződése szerint – Németh László volt, sohasem ismerhetők meg teljesen. Nem törekszik erre ő sem, Füzi sem. Azonban amit mond, az egyrészt fontos, egyedi olvasatot kínál – és bevezet az életmű kimeríthetetlen gazdagságába.

Benkő Imre: Párizs, Franciaország

Az előző számunk tartalmából

Vári Fábián László, Lackfi János, Simai Mihály, P. Nagy István, Kürti László, Veres Tamás, Oláh András, Meliorisz Béla versei

Márton László, Barnás Ferenc, Bérczes László, Acsai Roland prózái

Kiss Ottó versei a *Papírhajó* rovatban

Tanulmányok Klebelsberg Kunoról, Keserü Ilona művészetéről, valamint a szolnoki Országos Színházi Találkozóról

Kritikák Grecsó Krisztián, Kemény István, Kopriva Nikolett könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház
Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.
Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: http://www.barkaonline.hu
Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László
Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba
Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 5.100 Ft.
Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg.